

Simo Järvinen

NÄYTTELIJÄN KARISMA

Silmänlumetta vai armolahjaa?

Teatterin ja draaman tutkimuksen pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto, toukokuu 2008

Tampereen yliopisto

Taideaineiden laitos

JÄRVINEN, Simo: Näyttelijän karisma. Silmänlumetta vai armolahjaa?

Pro gradu -tutkielma, 103s. + liites. 2

Teatterin ja draaman tutkimus

Toukokuu 2008

Tutkin Pro Gradu-tutkielmassani karisman käsitettä. Tämän lisäksi selvitin näyttelijän karismaa ja sitä, mitkä ominaisuudet tekevät näyttelijästä karismaattisen. Empiirisessä osiossa tutkin lukiolaisten mielikuvia karismasta ja karismaattisesta näyttelijästä. Teetin tutkimuksen kyselylomakkeella, jossa vastattiin avoimiin kysymyksiin. Valtaosa vastaajista oli naisia. Analyysissä käytin laadullisen tutkimuksen tulkintamenetelmiä.

Tärkeimmiksi piirteiksi karismaattisuuden ilmenemisessä koettiin itsevarmuus, itsenään oleminen ja läsnäolo. Myös vaikuttavuus ja tilanteen hallinta nousivat esiin. Karismaattisen näyttelijän ominaisuuksiin edellä mainittujen lisäksi kuuluivat mm. korkeatasoinen ammattitaito ja monipuolisuus. Myös toisten huomioon ottaminen kytkeytyi karismaatikon piirteisiin.

Karisma on hyvin monisyinen ja tulkinnanvarainen käsite. Tutkimukseni johtopäätöksenä voidaan todeta, että karisma syntyy pitkälti tyytyväisyydestä ja uskalluksesta olla oma itsensä; oma persoonansa kokonaisvaltaisesti. Toinen marginaalinen, mutta mielenkiintoinen löytö oli karisman bipolaarisuus, jolla tarkoitan kahdensuuntaisuutta karismaatikon ja kokijajoukon välillä. Jatkotutkimuksen kannalta myös karisman ja tähteyden yhteys on merkittävä.

Tutkimukseni nosti esiin toisaalta kirjallisuudesta tuttua karismakuvaa ja toisaalta avasi mielenkiintoisia jatkotutkimusaiheita - kohderyhmän ja otannan iällisestä, koulutuksellisesta ja sukupuolellisesta rajallisuudesta huolimatta.

Keskeisenä kirjallisuutena käytin Max Weberin näkemyksiä karismasta ja herruudesta, Maija-Riitta Ollilan *Persoonan valta* -teosta sekä Aristoteleen kirjoituksia.

Asiasanat: karisma, näyttelijä, herruus, sankaruus

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen tausta	1
1.2 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimustehtävät	2
2 KARISMA KRISTILLISENÄ KÄSITTEENÄ	5
2.1 Armolahjat kristillisen liekin valossa	5
2.2 Armolahjat ja näyttelijäntyö	7
2.3 Profetointi ja näyttelijäntyö	12
2.4 Karisma, karismaattinen liike ja muuta hengenpaloa	14
3 KARISMA, HERRUUS, JOHTAJUUS JA AUKTORITEETTI	18
3.1 Johtajuus ja karisma	18
3.2 Weberiläinen karisma	19
3.3 Herruustyypit	23
3.4 Weber ja herruus	25
3.5 Karisman arkipäiväistyminen (rutinisaatio)	30
4 KARISMA JA SANKARUUS	32
4.1 Sankaruus	32
4.2 Myytit, heerokset ja legendat	34
4.3 A.J. Greimas ja aktanttimalli	37
4.4 Sankarin ura	39
4.5 Karismaattinen sankari	43
4.6 Sankarin kuolema ja muita mainetekoja	46

5 KARISMA JA NÄYTTELIJÄNTYÖ	48
5.1 Karisman dilemmat	48
5.2 Näyttelijäntyö Aristoteleen näkökulmasta	52
5.3 Nerous ja karisma	55
5.4 Karisma, sukupuoli ja ulkonäkö	60
5.5 Tähteys, roolit ja karisma	65
5.6 Läsnäolo	68
6 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	71
7 TULOKSET	76
7.1 Mitä karisma on?	76
7.2 Miten karisma ilmenee?	83
7.3 Viisi karismaan vaikuttavaa tekijää	87
7.4 Kuka on karismaattinen näyttelijä?	91
7.5 Mitkä tekijät tekevät näyttelijästä karismaattisen?	95
7.6 Yhteenveto tuloksista	97
8 POHDINTA	98
9 LÄHTEET	102
10 LIITTEET	104

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Alkuorientaatioksi karismasta lainattakoon Baltasar Gracianin teosta *Sankarin taskupeili*:

Se jokin, tietty määrittämätön karisma, kaikkien lahjojen sielu, kaiken täydellisyyden ydin, sankaritekojen henki, sanojen tenho ja kaiken hyvän maun taikavoima lumoo älyn eikä taivu selityksiin.

Se on kirkkauden suurin kirkastaja ja salaperäinen sulotar. Kun muut lahjat kaunistavat luontoa, tämä armolahja kaunistaa itse lahjat. se on viimeinen sipaisu täydellisyyteen, eräänlainen yliluonnollinen kaunotar, jonka lumo on kaikkien aistittavissa.

Se on eräänlaista henkevää hienostuneisuutta, sanomatonta viehkeyttä niin sanoissa kuin teoissa, jopa ajatuksissa.

Enimmäkseen se on synnynnäistä, mutta se lainaa myös ympäristöstään. Se ei alistu minkään määräysvaltaan, vaan on kaiken yläpuolella. (Gracian 1996, 74-75.)

Sana karisma herättää monissa ihmisissä mielikuvan ylimaallisesta hehkusta. Karismaattisiksi henkilöiksi luonnehditaan usein mm. valtiopäämiehiä, kirkonmiehiä sekä taiteilijoita. Karismaattisia ja vähemmän karismaattisia ihmisiä on joka yhteiskuntaluokassa, rodussa ja sukupolvessa. Vaikutelmat karismasta voivat myös ymmärrettävästi vaihdella.

Kysymykset näyttelijän karismasta kiinnostavat minua. Osittain siksi, että kuulun näyttelijöiden ammattikuntaan. Voiko karismaa tutkia? Mistä tekijöistä se koostuu? Miten karisma koetaan nuorten vastaajien keskuudessa? Kysymyksiä karisma-aiheen ympärillä leijuu enemmänkin, mutta tarkennan tutkimukseni kysymykset siihen, mitä karisma on nuorten mielestä yleisellä tasolla ja millainen on karismaattinen näyttelijä heidän mielestään.

Toisaalta kiinnostavaa olisi myös tutkia, onko karisma näyttelijöiden kohdalla aina harhakuva, sillä näyttelijöiden esiintymisympäristö (teatteri, elokuvat) antaa manipuloidun ja täten hyvin harhauttavan vaikutelman paitsi ihmisestä itsestään myös hänen karismastaan. Karisman kokeminen voi toisaalta olla haluttua harhaa; katsoja haluaa kokea näyttelijän karismaattisena.

1.2 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimustehtävät

Pyrin tässä opinnäytetyössäni selvittämään erilaisia karisman ja karismaattisuuden määreitä sekä tutkimaan teini-ikäisten lukio-opiskelijoiden käsityksiä karismaattisesta näyttelijästä ja ajatuksia karisman eri piirteistä.

Näin ollen tutkimukseni on hahmotettavissa tavallaan kaksiosaisena. Toisessa osassa esittelen kirjallisuudesta esiin nousevia karismakäsityksiä ja pohdin niitä oman näyttelijäkokemukseni pohjalta. Toinen osa sisältää esimerkinomaisen empiirisen tutkimuksen, jossa selvitän ikäjakaumaltaan suppean ryhmän karismakäsitystä ja karisman suhdetta näyttelijään. Yhdistävänä tekijänä pohdin kyselytutkimuksesta saatuja tuloksia kirjallisuudesta kumpuavien käsitysten valossa. Karisma käsitteenä on hyvin laaja ja monitahoinen, joten edellä mainittu menettely toimii myös aiheen rajauksena.

Tutkimukseni on laadullinen survey-tutkimus. Liikun tutkimuksessani vaikeasti todennettavalla ja mitattavalla aihealueella, mutta pyrin silti avoimia kysymyksiä kyselylomakkeessani käyttämällä hahmottamaan, mitä nykyajan lukiolainen ajattelee karismasta ja millaisia ominaisuuksia hän liittää karismaattiseen näyttelijään. Jorma Palo kirjoittaa karismasta:

Karisma on kreikkaa ja tarkoittaa jumalan suosiosoitusta. (Jumala kirjoitetaan tässä pienellä alkukirjaimella, koska antiikin kreikkalaisilla oli useita jumalia.) Karismaattinen ihminen uskoo toimivansa korkeamman olennon tai voiman ohjaamana. Karisman luonnetta pohdittaessa syntyy siten vaikutelma, että ihmisellä on jokin ylimaallinen, arvoituksellinen ominaisuus, jonka avulla hän johtaa kanssaihmiään haluamaansa suuntaan välittämättä eteen tulevista vastuksista. (Palo 2001, 93.)

Karisma on hyvin monimuotoinen ja -tulkintainen ilmiö. Seuraavaksi hieman toisenlainen versio samasta aiheesta:

Karisma (kreik. kharisma) on ihmisen olemuksen vaikuttavuutta ja mukaansatempaavuutta. Sana on etymologisesti johdettu kreikan kielestä ja se tarkoittaa seksuaalista vetovoimaa. Kristinuskon traditiossa sanalla tarkoitetaan yhtä armolahjaa. Karisma viittaa tiettyjen ihmisten harvinaiseen luonteenpiirteeseen, joka on yhdistelmä erityisen suurta viehättävyyttä sekä "magneettista" persoonaa ja/tai ulkonäköä. Lisäksi kyseisellä henkilöllä on synnynnäinen ja hyvin vakuuttava tapa olla yhteydessä kanssaihmiisiinsä. Sanaa karisma käytetään siis yleensä kuvailemaan yksilön vaivatonta kykyä viehättää ihmisiä tai vaikuttaa heihin. Se viittaa erityisesti ihmisiin, jotka vetävät helposti huomiota ja ihailua (tai jopa vihaa, jos karisma on negatiivista) puoleensa. Termiä itsessään on vaikea kuvailla ja muita siihen liittyviä sanoja ovat viehkeys, ylenpalttisuus, mielentyyneys, mystiikka, positiivinen energia, viehätysvoima ja sähköisyys. Yleensä yksilössä pitää olla monia näistä ominaisuuksista, jotta häntä pidettäisiin yleisesti hyvin karismaattisena. Karisma on katsojan silmissä. Sama henkilö voi toisen mielestä olla karismaattinen, toisen mielestä ei. Sama henkilö voi myös olla toisen mielestä karismaattinen ja ihailtava, toisen mielestä karismaattinen ja vastenmielinen. [--] Karismaattisuus ei myöskään välttämättä merkitse viehättävää tai kaunista ulkomuotoa; usein juuri päinvastoin. Sanontahan kuuluu, että naiset rakastuvat renttuihin; ehkä juuri omanlaisensa karisman vuoksi. [--] Edellisessä kappaleessa todetut määritelmät ovatkin vain yksi mahdollinen karisman perusta, mutta usein karisma on 'sisäistä vetovoimaa', jota on mahdoton määrittellä. (Karisma - Wikipedia)

Tätä lumoavaa taikavoimaa pyrin kartoittamaan nimenomaan näyttelijöissä. Koska kohderyhmän, lukion X oppilaiden, mahdollisuudet seurata teatteri- tai elokuvanäyttelijöitä saattavat vaihdella suurestikin, en vedä liian tarkkaa rajaa esiintymispaikan (teatteri, TV, elokuva) tai näyttelijän kotimaan suhteen vaan yritän hahmottaa vastauksista joitain universaaleja karisman elementtejä.

Näyttelijöiden karismaattisuudesta puhuttaessa ei voi ohittaa julkisuuden vaikutusta. Harva vastaajakaan tietää näyttelijän yksityiselämästä paljoakaan, joten kuva näyttelijän karismasta syntyy siis pitkälti paitsi nähdyn työsuorituksen myös median antaman kuvan perusteella. Jatkotutkimusta ajatellen karisman tutkimista voikin laajentaa sekä näyttelijöiden siviiliminän vertailututkimukseen, muihin ammattikuntiin tai vastaajajoukon toisenlaiseen otantaan. Pro gradu- tutkielma on liian suppea näinkin laajan käsitteen monitasoiseen analyysiin.

Luon kirjoitelmassani silmäyksen myös johtajuuden ja sankaruuden käsitteisiin sekä pohdin karismaa näiden valossa. Lähdekirjallisuudesta mainittakoon Max Weberin *Economy and Society 1-2*, Aristoteleen *Retoriikka* ja Runousoppi sekä Maija-Riitta Ollilan *Persoonan valta*.

Kuten voimme todeta, karisman määrittely tarkoin rajatuksi ilmiöksi on vaikeaa. Kuitenkin eri lähteet ovat kutakuinkin yhtämieliset, että sillä tarkoitetaan jotain liki ylimaallista hehkua, joka saa vaikutuksen aikaan ympäristössään. En ota kirjoitelmassani kantaa jumaluuteen, eri kirjoittajien aatteellisiin painotuksiin tai heidän käyttämäänsä kieleen, vaan pyrin esittelemään erilaisia tulkintoja itse karismasta.

2 KARISMA KRISTILLISENÄ KÄSITTEENÄ

2.1 Armolahjat kristillisen liekin valossa

Uskonnollisessa ja tarkemmin rajattuna kristillisessä kontekstissa "karisma" tarkoittaa "armolahjaa". Karisma tai siihen verrattavissa oleva ilmiö tai ominaisuus tunnetaan muissakin hengellisissä yhteyksissä shamanismia myöten, mutta keskityn tässä kirjoitelmassa lähinnä kristilliseen tulkintaan. Seppo Hämäläinen kertoo kirjassaan *Armolahjat arjessa* karismasta seuraavaa: "Sana "armolahja" johtuu sanoista "armo" KHARIS ja "antaa vapaasti" KHARIDZOMAI (Hämäläinen 2002, 90). Nämä kreikan kielen sanat ovat Hämäläisen mukaan Paavalin käyttämiä. Erityisesti KHARISMAA Paavali käytti kuvaamaan henkilöitä. KHARISMA kuvaa muita kreikankielen lahjaa merkitseviä sanoja enemmän "armollista ja anteliasta lahjaa, joka on merkinä antajan hyvästä tahdosta ja suosiosta. Vaikka itse KHARISMA -sana ei edellytä jumaluuden läsnäoloa tai lahjanantajana Jumalaa, Pyhää Henkeä tai vastaavaa tahoja, Hämäläinen tekstissään tulkitsee Paavalin tarkoittavan lahjan antajalla Jumalaa. (Hämäläinen 2002, 90.) Kuin varmistuksena Hämäläinen jatkaa: "Armolahja on Paavalin esittämässä asiayhteydessä aina Jumalan armon vaikutus, joka saadaan ilmaisena ja vapaana lahjana eli armosta" (Hämäläinen 2002, 91).

Karisman verbaalinen luonnehdinta alkaneekin nimenomaan Paavalista. Ollilan mukaan erityisesti Paavalin kirje korinttolaisille on keskeinen kohta Raamatussa koskien karismaa. Paavali puhuu karismoista sekä henki- että armolahjoina. (Ollila 2005, 74-75.)

Paavali kirjoittaa: "Armolahjat ovat moninaiset, mutta Henki on sama; ja seurakuntavirat ovat moninaiset, mutta Herra on sama; ja voimavaikutukset ovat moninaiset, mutta Jumala, joka kaikki kaikissa vaikuttaa, on sama. Mutta kullekin annetaan Hengen ilmoitus yhteiseksi hyödyksi." (UT, 1. kor. 12; 4-7) Paavali jatkaa varsinaisten armolahjojen luettelolla:

Niinpä saa Hengen kautta toinen viisauden sanat, toinen tiedon sanat saman Hengen vaikutuksesta; toinen saa uskon samassa Hengessä, toinen taas terveeksitekemisen lahjat siinä yhdessä Hengessä; toinen lahjan tehdä voimallisia tekoja; toinen profetoimisen lahjan, toinen lahjan arvostella henkiä; toinen eri kielillä puhumisen lahjan, toinen taas lahjan selittää kieliä. Mutta kaiken tämän vaikuttaa yksi ja sama henki, jakaen kullekin erikseen, niin kuin tahtoo. (UT, 1. kor. 12; 8-11)

Kuriositeettina mainittakoon myös Paavalin ajatuksia roomalaiskirjeestä: "Sillä synnin palkka on kuolema, mutta Jumalan armolahja on iankaikkinen elämä Kristuksessa Jeesuksessa, meidän Herrassamme. (UT, Room.6;23) Hämäläinen toteaa: "Armolahjassa ilmenee Jumalan armollisuus ja suosio meitä syntisiä kohtaan. Ne ilmentävät Jumalan hellää suloisuutta kärsiviä kohtaan. Ne ovat rakkaudenlahjoja ihmisille, jotka eivät ole niitä ansainneet. - Jumalan armolahjoista suurin, ikuinen elämä Kristuksessa Jeesuksessa (Room 6;23) tulee olla omistettu ennen muita Jumalan armon lahjoja." (Hämäläinen 2002, 91.)

Paavali siis pitää iankaikkista elämää yhtenä armolahjoista. Pitääkseni aihepiirin hieman suppeampana, pohdin näyttelijän karisman mahdollisia kristillisiä alkuheijastumia korinttolaiskirjeen antamien armolahjojen valossa. Ensimmäisen korinttolaiskirjeen lopussa todetaan:

Niinpä Jumala asetti seurakuntaan ensiksi muutamia apostoleiksi, toisia profeetoiksi, kolmansia opettajiksi, sitten hän antoi voimallisia tekoja, sitten armolahjoja parantaa tauteja, avustaa, hallita, puhua eri kielillä. Eivät suinkaan kaikki ole apostoleja? Eivät kaikki profeettoja? Eivät kaikki opettajia? Eiväthän kaikki tee voimallisia tekoja? Eihän kaikilla ole parantamisen armolahjoja? Eiväthän kaikki puhu kielillä? Eiväthän kaikki kykene niitä selittämään? Pyrkikää osallisiksi parhaimmista armolahjoista. Ja vielä minä osoitan teille tien, verrattoman tien. (UT, 1.kor. 12; 28-31)

Hämäläinen esittelee myös Efesolaiskirjeessä olevan armolahjaluettelon: "Efesolaiskirjeessä asetetaan armolahjojen toinen ryhmä eli virkalahjat (palvelusvirat) ja yksilöjäsenten armolahjat keskinäiseen yhteyteen ja yhteistyöhön" (Hämäläinen 2002, 78). Hän viittaa Efesolaiskirjeeseen, jonka lainaan yhteismitallisuuden takia käyttämästäni Uuden Testamentin versiosta:

Ja hän antoi muutamia apostoleiksi, toiset profeetoiksi, toiset evankelistoiksi, toiset paimeniksi ja opettajiksi, tehdäkseen pyhät täysin valmiiksi palveluksen työhön, Kristuksen ruumiin rakentamiseen, kunnes me kaikki pääsemme yhteyteen uskossa ja Jumalan Pojan tuntemisessa, täyteen miehuuteen, Kristuksen täyteen täyden iän määrään. (UT, Ef.4; 11-13)

Paavalin luettelemat armolahjat ovat palvelutehtäviä alkuseurakunnassa. Armolahjan avulla palvelemme, Hämäläisen tulkinnan mukaan, sekä Kristuksen ruumista että ihmisiä maailmassa. (Hämäläinen 2002, 87.) Paavali kehottaa: "Samoin tekin, koska tavoittelette henkilöitä, niin pyrkikää seurakunnan rakennukseksi saamaan niitä runsaasti." (UT, 1.kor. 14;12)

Kristillisen näkemyksen mukaan karismat ovat armo- eli henkilöitä, joiden alkuperä voidaan kokea jumalalliseksi. Hämäläinen esittää mielenkiintoista pohdiskelua armolahjojen luonteesta:

"Inkarnoituva luonne tarkoittaa, että Jumalan Pyhä Henki ottaa käyttöönsä ihmisen koko persoonan. Hengen vaikutuksen ja ihmispersoonan "yhteistyön" tuloksena on armolahja. Armolahjassa on läsnä yhtä aikaa luonnollinen ja yliluonnollinen. Niitä ei voida erottaa toisistaan."(Hämäläinen 2002, 97.)
Hämäläinen myös jatkaa:

Paavali ei vedä tarkkoja rajoja luontaisten kykyjen ja armolahjojen välille. Armolahjaluetteloihin sisältyy lahjoja, jotka edellyttävät luontaisia kykyjä, esimerkiksi kykyä ajatella selvästi, osata kommunikoida ymmärrettävästi, olla lähestyttävä ja empaattinen.[...] armolahjojen joukossa on niitä, jotka ovat pysyvämpiä ja toimivat säännöllisesti niin, että niitä ja niiden käyttöä voidaan kehittää. Tällaisen armolahjan täytyy olla lähellä luontaisia kykyjä. (Hämäläinen 2002, 97.)

2.2 Armolahjat ja näyttelijäntyö

Päästäksemme pohtimaan näyttelijäntyön ja kristillisen karismakäsityksen mahdollisia yhtymiskoh-
tia, viittaamme vielä Hämäläisen ajatuksiin: "Myös taiteen harjoittaminen voi olla Hengen käytössä ja armolahja" (Hämäläinen 2002, 14). Samanhenkisesti hän jatkaa:

Jumala on olemukseltaan äärimmäisen luova; hän on luonut kaikkeuden. Jumala on antanut ihmiselle monia luovia kykyjä, joiden hän haluaa heijastavan hänen luomisvoimaansa ja rikastuttavan ihmiskuntaa. Kuvataiteet, musiikki, arkkitehtuuri, käsityön taiteet jne. rikastuttavat elämäämme. Ihmiselle annetut luomisen kyvyt toimivat Jumalan luomisessa asettamien rajojen sisällä. Ihminen luo Jumalan luomisteon sisäpuolella olevaa taidetta. (Hämäläinen 2002, 176.)

Hämäläinen mainitsee, että "joissakin kristillisissä piireissä on pidetty erilaisia taiteen muotoja pahimmillaan syntinä ja vähintäänkin turhuutena. On totta, että on paljon "taidetta", joka on luonteeltaan Jumalan sanan vastaista ja repii rikki ihmiselämää. Mutta tässäkään kristitty ei saa antaa riistää häneltä rikastuttavaa taidetta; väärinkäyttö ei kumoakaan oikeaa käyttöä." (Hämäläinen 2002, 176.)

Taiteen lahjoista puhuessaan Hämäläinen innostuu:

Jumala loi ihmisen kaltaiseksi, yhteyteen kanssaan ja ilmaisemaan monin tavoin Jumalan maailman ihmeellisyyttä. Jos maailmankaikkeus ja ihmiskunta on Jumalan mielessä oleva kaunis tanssi tai kuin Jumalan runoelma tai rakkauslaulu (C.S Lewis), ei ole ihme, että Pyhä

Henki antaa laulujen, soiton, runouden ja myös taiteen tekemisen lahjoja. Luther kuvasi ihmistä Jumalan edessä "leikkiväksi lapseksi" (homo ludens). (Hämäläinen 2002, 177.)

Jos tutkin esiin nousseita ajatuksia ilman suurempaa kristillistä paatosta, olen pitkälti Hämäläisen kanssa samaa mieltä siinä, että taiteen tekemisen lahjoissakin ovat usein läsnä luonnollinen ja yliluonnollinen. Toinen piirre koskee varmasti myös taiteen tekemisen lahjaa: lahjan harjoittaminen ja kehittäminen. Ko. lahjan tulee olla myös lähellä luontaisia kykyjä.

Ajatus taiteen tekemisen lahjoista Jumalan luomistyön rajojen sisäisenä ilmiönä onkin jo enemmän elämäntutkimuksellinen väite, johon en tässä yhteydessä ota kantaa. Karismasta lienee kaikilla jonkin asteinen kuva, vaikka suhde kristillisyyteen tai hengellisyyteen vaihtelisikin rajusti.

Edellämainitut seikat innostavat pohtimaan kokemiani näyttelijäsuorituksia. Em. seikkojen valossa kiintoisimmaksi piirteeksi nousee yliluonnollisen osuus. Jos valitsisimme monta selvästi lahjakasta näyttelijää (luontaiset kyvyt), joiden koulutus ja työkokemus olisivat yhtenevät (harjoittaminen ja kehittäminen), testimielessä harjoittelemaan samaa monologia, voisin väittää, että jonkun tai joidenkin tulkinta kohoaisi, muiden vastaavista ja varmasti laadukkaistakin esityksistä, esiin erityisen vaikuttavalla tavalla. Toki tätä voidaan perustella temperamentin tai muun persoonallisuuden piirteen, elämäntutkimuksen tai vaikkapa ulkoisen olemuksen ansiona, mutta itse soisin ajatuksia sille yliluonnolliselle elementille, jota on sanoin vaikea selittää, mutta minkä läsnäolo tuntuu. Juuri tuota ominaisuutta nimittäisin itsessään karismaksi. Vai koostuuko karisma sittenkin myös edellä mainituista seikoista. Sitä koetan kohderyhmäni avulla myös selvittää.

Karisman tutkimisen tekeekin mielenkiintoiseksi sen vaikea rajattavuus ja mitattavuus. Ovatko jotkut näyttelijät aina karismaattisia? Vaihteleeko karisma roolien myötä? Onko karisma sisäänkirjoitettuna joissakin rooleissa ja saako näyttelijä sen myötä "lisävaloa" itseensä vai tuoko näyttelijä aina oman valonsa kuhunkin rooliin? Ovatko teatteri ja vastaavasti elokuva(teatteri) itsessään, kirkkoon verrattavia, karismaattisia paikkoja, joissa esiintyvä näyttelijä saa automaattisesti ylleen karisman kasteen (lokaalinen karisma)? Näitäkin kysymyksiä pohdin laajemmin muissa yhteyksissä.

Uskon myös, että kristillisillä piireillä on ollut sulatteleminen taiteen tekemisen lahjojen kanssa. Ei Hämäläinen itsekään mainitse teatteria armolahjojen joukossa, vaikka teatteri taidemuotona on seurannut kirkollisissa ja hengellisissä yhteyksissä ammoisista ajoista eri muodoissa ja erilaisella näkyvyydellä.

Soisin vielä muutaman ajatuksen näyttelijäntyöstä suhteessa Korinttolaiskirjeen armolahjoihin - taiteen tekemisen lahjan lisäksi. Korinttolaiskirjeessä kehoitetaan: "Kuinka siis on, veljet? kun tulette yhteen, on jokaisella jotakin annettavaa: millä on virsi, millä opetus, millä ilmestys, mikä puhuu kielillä, mikä selittää; kaikki tapahtukoon rakennukseksi."(UT, 1.Kor 14;26)

Maallisesti ajatellen, virret voisi ajatella lauluiksi, opetukset "valistaviksi" näytelmiksi, ilmestykset speaktaakkeleiksi ja kielillä puhumisen vaikkapa performanssiksi. Kyseinen pohdiskelu lienee tuomittavissa yhtä harhaoppiseksi ja rienaavaksi kuin pitää tiettyjä "karismaattisten" liikkeiden tai muiden hengellisten yhteisöjen tiettyjä akteja varsin teatterillisinä.

Kuten olemme havainneet, kristillinen näkemys nimeää useita Pyhän Hengen jakamia armolahjoja. Henkilalahjoja (ja palvelusvirkoja) on Korinttolaiskirjeessä lueteltuja karismoja enemmän, sillä monet lahjat menevät päällekkäin (Hämäläinen 2002, 73).

Voisiko näyttelijäntyön ajatella osalliseksi näitä yhdeksää lahjaa, jotka Korinttolaiskirjeessä mainitaan? Hämäläinen esittelee kirjassaan ko. lahjojen kolmijaon: "Mielen (jotkut: ilmestyksen) kategoriaan on luettu tieto, viisauts ja henkien erottaminen. Voiman kategoriaan on luettu usko, parantaminen ja ihmeteot. Puheen kategoriaan on katsottu kuuluvan profetoiminen, kielet ja niiden tulkitseminen." (Hämäläinen 2002, 75.) Myös Markku Koivisto päätyy kirjassaan *Elän ihmeessä* vastaavanlaiseen kolmijakoon armolahjoista kirjoittaessaan (Koivisto 1996, 88).

Irrotettuna kristillisestä kontekstista kyseistä kolmijakoa voidaan tarkastella teatterintekemisen ja näyttelijäntyön kannalta. Mielen kategoria toteutuu mitä suurimmissa määrin mikäli viisauden ja tiedon jakamista ajatellaan. Valistukselliset näytelmät jne. ovat tietenkin ääriesimerkki, mutta kiintoisampi viisauden ja opettavuuden taso löytyy paitsi esteettis-kaunokirjallisissa teoksissa, myös teatterinmuotokielessä ja näyttelijäntyön sisäisessä metakielessä. Esimerkiksi mikäli näyttelet hirviötä koskettavasti, viet samalla hyvyyden sanomaa eteenpäin. Toinen esimerkki, teatteriestetiikkaa koskien, kuvaa kuinka tilan, äänten, valojen tai rytmin jne. avulla voidaan periaatteessa jakaa tietoa tai jopa "erottaa henkiä" -varsinkin, jos henget koetaan vaikkapa tunnetiloiksi, aikakausiksi tai metaforien kautta erilaisiksi ilmiöiksi.

Voiman kategoria sisältää mm. uskon voiman ja parantamisen. Näyttelijäntyössä ollaan vahvasti kummankin ilmiön kanssa tekemisissä. Usko on teatteriesityksen kannalta keskeinen ajatus: onko näyttelijä uskottava? Uskooko näyttelijä itseensä, rooliinsa, teokseen? Uskooko yleisö näytelmään? jne. Parantamisen suhteen taas teatteri on konkreettisesti ajateltavissa lyhenevinä

mielenterveyshoitojonoina tai ideaalisti jopa yhteiskunnan moraalia parantavana tekijänä. Kategorian kolmas elementti, voima tehdä ihmetekoja, on karisman mukaisesti enemmän ehkä yliluonnollisen kokemuspäivän alueella, ellei banaalisti halua nostaa esiin teatteritrikkien luomaa "konkreettista" illuusiota ihmeteoista. Pienemmällä mittakaavalla ajatellen näyttelijäntyyppi itsessään on jonkinlainen ihmeteko: olla ajatuksellisesti, emotionaalisesti ja psykofyysisesti toinen olento, vaikka se lääketieteellisesti ei olekaan mahdollista. Toki tässäkin käsityksessä on paljon koulukuntaeroja ja näyttelijäntyyppien ylimääräistä itsetehostusta. Ammatillaisen asenne ei välttämättä nielaise ajatusta "olla roolihenkilönsä" -varsinkaan ilman kontrollin ja toistettavuuden mahdollisuutta. Ei etenkään, jos päivänäytännössä työn alla on eri rooli kuin illan esityksessä. Ilman kyynisyyttä tekee mieli kuitenkin todeta, että puhutteleva taideteos on vaikutukseltaan kuin ihmeteko: se saattaa vaikuttaa monin tavoin positiivisesti sekä tekijäänsä että vastaanottajaansa - niin yksilön tasolla kuin kollektiivisesti.

Ihmetekoina voidaan toisaalta kuvitella myös se yliluonnollinen vaikutus, joka mielestäni ainakin parhaimmissa taide-elämyksissä on läsnä. Eräänlainen "valon lisääntyminen", tietyn toivon ja optimismien synnyttäminen, joka on auttanut esimerkiksi vaikeina aikoina niin yksittäisiä ihmisiä kuin kokonaisia kansakuntia.

Puheen kategoriasta löytyy kiintoisina elementteinä mm. profetoiminen, kielillä puhuminen ja tulkitseminen. Käsittelen profetoimista myöhemmin paremmin, mutta kielillä puhumista ja niiden tulkintaa voisi ajatella arkisesti puhtaana näyttelijäntyyppinä. Tärkeä, ehkä vaikeaselkoinen, sanoma tulkitaan muulle seurakunnalle (yleisö). Välillä näyttelijä joutuu mitä kummallisimpien foneettisten ilmiöiden kanssa tekemisiin ja ilmaisemaan asiaansa, ts. kielillä puhuminen ja niiden tulkinta samassa toimijassa.

Paavali kirjoittaa Korinttolaiskirjeessään: "Tavoitelkaa rakkautta ja pyrkikää saamaan hengellisiä lahjoja, mutta varsinkin profetoimisen lahjaa.(...)Mutta profetoiva puhuu ihmisille rakennukseksi ja kehotukseksi ja lohdutukseksi."(UT, 1.Kor.14;1-3) Tarkastelkaamme jälleen näyttelijää profetian valossa tai jopa profeettana. Olavi Kokkonen selvittää kirjassaan *Profetoimisen lahja* profeettasanana etymologiaa: "Kreikan sana profeetes tulee verbistä profeemi, joka tarkoittaa "puhua edessä, sanoa julki". Etuliite pro voidaan suomentaa "edessä, eteen, ennen, edeltä käsin". Se voi siis ilmaista sekä paikallisesti että ajallisesti edessä olemista. Maallisessa merkityksessä muinaiset kreikkalaiset käsittivät profeetalla kansankokouksessa toimivaa julistajaa, ihmisten edessä seisovaa puhujaa." (Kokkonen 2003, 16.)

Tutkimukseni kannalta määritelmä osuu kohdalleen, sillä tutkimani karismaatikot ovat asemansa takia esillä -näyttelijät etenkin. Toinen huomattava seikka on, että karismaattiset persoonat ovat sananmukaisesti myös ajallisesti usein edellä aikaansa. Vapaasti tulkiten profeetan käsitteen alle mahtuvat sekä karismaattiset johtajat, esikuvalliset persoonat, julkisesti sanaa käyttävät näyttelijät sekä ennen kokematon aineistoa esittelevät nerot. Ollila kysyykin:

Keitä nykyajan toimijoita profetoimisen lahja koskisi? Ei suinkaan yksinomaan valtionjohtoa tai liikkeenjohtoa. Toki poliitikot kuuluvat potentiaalisiin profeettoihin, mutta tähän ryhmään kuuluvat kaikki sanankäyttäjät, suullisen ja kirjallisen ilmaisun taitajat. Varsinaisen karisman ydin lienee tänäkin päivänä ihmisen ilmaisukyvyssä. Profeetaksi osoittautuakseen karismaatikolla on lisäksi oltava rakentava, kehottava ja lohduttava sanoma, jonka hän kykenee saamaan perille. (Ollila 2005, 76.)

Tässä yhteydessä nostaisin jälleen aiheeni mukaisesti esiin taiteilijat, vielä tarkemmin teatterintekijät. Profeetoista puhuttaessa olisi kenties loogisempaa ottaa esimerkeiksi ohjaajaguruja, joilla on kenties oma sanomansa tai jopa kokonaan oma estetiikkansa tehdä produktioita. Aiheeseeni liittyen keskityn kuitenkin pohtimaan profetiaa ja profeettamaisuutta näyttelijäperspektiivistä. Profetoimisen luonteesta kirjoittaa puolestaan Hämäläinen seuraavaa:

Ihanne on, että julistus/opetus, todistaminen ja evankelioiminen toimivat yhdessä profetian lahjan kanssa, jolloin suullinen julistus saa profeetallisen ulottuvuuden. Käytännössä se voi tapahtua esimerkiksi näin: Pyhä Henki toimii sanan tutkimisen (ja rukouksen) kautta. Tämän tietäen saarnaaja on tutkinut sanaa ahkerasti ja rukoillut. Kovin paljoa ei silti tunnu sanasta irtoavan. Mutta sitten saarnaa valmistellessa hän saa ikään kuin "ilmestyksen", sana aukeaa. Ehkä samalla myös kuulijain tilanteesta aukeaa tai "näytetään" jotain tärkeää.[--] Mutta joskus sanan ja kuulijain tilanteen aukeaminen, "ilmestys", voi tapahtua vasta kokouksessa. Molemmissa tapauksissa kysymys on profetian lahjasta julistuksen yhteydessä. Profetiaa ei voida samastaa opettamiseen/julistamiseen, myöskään sen vuoksi, että se sisältää Uuden testamentin mukaan joskus tulevaisuuden ennustamista. (Hämäläinen 2002, 187.)

Ollila kirjoittaa samasta aiheesta:

Ilmestys on Paavalin mielestä erinomainen karismaattisen viestin sisältö. Karisman maailmassa on tuskin mitään kiehtovampaa. Ilmestys on suoraan Jumalalta saatu tieto, jota ei voi empiirisin argumentein kumota tai vahvistaa. On vain uskottava. Ilmestys saattaa olla symbolista muotoa, jolloin sen tulkinnasta seuraa toisen kertaluvun keskustelu ja kirjallisuus. Kun sanoman

varmentaminen ei ole millään keinolla mahdollista, tarvittaisiin kipeästi yhtä Paavalin mainitsemaa armolahjaa: henkien erottamisen lahjaa. (Ollila 2005, 79.)

Hämäläinen esittelee ilmestyksen määritelmän:

"Paavalin ilmestyksestä käyttämä sana apokalyptis merkitsee: paljastaminen, ilmestys ja ilmoitus. Sana tulee verbistä apokalypto, joka merkitsee kirjaimellisesti verhon vetämistä jonkun edestä." (Hämäläinen 2002, 246.) Jos tarkkailemme Hämäläisen ajatuksia ilman kristillistä terminologiaa, voimme poimia esiin mielenkiintoisen detaljin: "ilmestyksen, sanan aukeamisen".

Näyttelijän kannalta "sanaukeamisen" voisi ajatella olevan roolin syvällistä oivaltamista ja omaksumista. Tuolloin ilmaisuun ja koko näyttelijän olemukseen liittyy usein eräänlainen kosminen ulottuvuus, joka tuo roolityöhön aiemmin mainittua vaikeasti mitattavaa "yliluonnollista hehkua", karismaa. Kuten Hämäläinenkin nostaa esiin kuulijoiden kokemuksen "avautumisessa", ei myöskään vastaanottajan elämystä ja myötäkokemista teatteriyleisössä sovi ohittaa. Omasta kokemuksestani voin todeta, että palkitsevimmat hetket näyttämöllä ovat nimenomaan ne, joihin näyttelijä ja yleisö ovat yhtä aikaa jakamassa "avautuvaa sanaa". En tarkoita "avautuvalla sanalla" ulkoa muistettuja repliikkejä, vaan jotain syvempiä tasoja ilmaistavan aineksen perusteemoista ja tunnelmista. Suurelta osin kyse on läsnäolosta.

2.3 Profetointi ja näyttelijäntyö

Paavali toteaa: "Ja profeettain henget ovat profeteoille alamaiset (UT, 1.Kor. 14; 32)". Tähän Ollila mainitsee, että

raittiin karismankäytön merkinä on se, että ihminen kykenee kontrolloimaan lahjaa. Jos joku väittää, että hänen on säntäiltävä ympäriinsä sanomansa pakottamana terrorisoimassa sillä kaikkea maailmaa, hän ei ehkä puhu samankaltaisesta asiasta, josta kulttuurimme karismakäsitys kumpuaa. Jos jollakulla on musikaalisuuden lahja, hän ei soita tai laula pakonomaisesti. Jos profetan on pakko profetoida, hän ei ole profeetta, hän on häiriintynyt. (Ollila 2005, 76.)

Hämäläinen kirjoittaa samasta aiheesta:

"Väitetään, että ihmisen psyykkiset voimat pelkoineen ja toiveineen ovat erilaisten "armolahjatoimintojen" pääasiallinen moottori. Psyykkisesti tasapainottomat ihmiset etsivät armolahjojen avulla henkistä tasapainoa ja korvausta laiminlyödyille elämänalueilleen." (Hämäläinen 2002, 223.)

Tässäkin kohdin yhtäläisyys näyttelijän identiteettiin on yhteneväinen. On toki myönnettävä, että näyttelijöistä osa haluaakin erityisesti näytellä näyttelijää, vailla "raitista karismankäyttöä". Tällöin kyse on pitkälti huonosta itsetunnosta tai vaikeista elämäntilanteista, tms. Erityisesti laiminlyötyjen elämänalueiden korvaus ja jopa tärkeiden elämänalueiden totaalinen puuttuminen (esim. perhe) saattaa helposti ajaa näyttelijän rooliensa - tai niiden puuttumisen - ristipaineissa kuvatuunlaiseen käyttäytymiseen. Kuitenkin suuri osa näyttelijöistä vaalii lahjaansa nimenomaista tarkoitusta varten, vailla pakonomaista tarvetta näytellä oman foorumin (teatteri, elokuva, tv, radio) ulkopuolella.

Hämäläinen kirjoittaa: "Profetian lahja on Pyhän Hengen käytössä voimakas Jumalan ase. Profetia on ennen kaikkea merkki Jumalan läsnäolosta seurakunnassa." (Hämäläinen 2002, 191.) Tässäkin perusteltu esimerkki yliluonnollisen elementin mukanaolosta karisman käytön yhteydessä. Läsnäoloa käsitellen muissakin yhteyksissä, mutta antaa Hämäläisen jatkaa: "On muistettava, että armolahjoja käyttävä ihminen on armolahjatoiminnossa läsnä kokonaisuudessaan "sieluna, henkenä ja ruumiina". Tietoisia ja tiedostamattomia psyykkisiä voimia ei kytketä esim. profetoimisessa off-tilaan, päältä pois. Profetoiva ei lakkaa sekunniksikaan olemasta täysi ihminen." (Hämäläinen 2002, 223.)

Samalla tavoin kuin Hämäläinen esittelee armolahjoja käyttävän piirteitä, voimme tarkastella näyttelijää vastaavasti näyttelijäntyössään, näyttelemisen armolahjaa käyttämässä. Stanislavskista Diderot n teorioihin saattaa olla erilaisia painotuksia näyttelijän ja roolin osuudesta näyttämöaktin hetkellä. Kuitenkin lopputilanne on "armolahjatilanteeseen" verrattavissa: osa karismaa, osa toimintaa ja osa ihmistä itseään.

Paavali kehotti Timoteusta: "Siitä syystä minä sinua muistutan virittämään palavaksi Jumalan armolahjan, joka sinussa on minun kätteni päällepanemisen kautta (UT, 2.Tim. 1;6). Kyseistä jaetta Hämäläinen tulkitsee käyttämällä toisen raamatunkäännöksen versiota "puhaltaa täyteen liekkiin Jumalan armolahjan". Poimin vielä lopuksi muutamia Hämäläisen mainitsemia yksityiskohtia: "Armolahjan toiminnan "täysi liekki" on mahdollista, jos Hengen hedelmä, rohkeus, Pyhän hengen voima ja terve harkinta johtavat persoonaa ja hänen armolahjan käyttämistään" (Hämäläinen 2002,

109). Samasta aiheesta Hämäläinen jatkaa: "Armolahjan täyteen liekkiin puhaltaminen ei merkitse tunnekokemusta, vaan ennen kaikkea se liittyy kärsivälliseen ja itsehillinnän ohjaamaan vaivan näkemiseen evankeliumin takia. Jumala antaa tähän kaikkeen voiman. Koska (luterilaisen käsityksen mukaan) kristityllä on tässä mielessä "vapaa ratkaisuvälillä", hänen tulee Pyhän Hengen johdossa tehdä osuutensa ja antaa itsensä Pyhän Hengen "astiaksi". "(Hämäläinen 2002, 110.)

Tässä voidaan edelleen hahmottaa yhteneviä suuntaviivoja karismaattisen näyttelijän ja hänen armolahjantoimintansa kanssa. "Täysi liekki" on hyvä termi sisältämine ajatuksineen kuvastamaan sitä pitkäjänteistä työskentelyä mikä näyttelijän täytyy läpikäydä jalostaessaan lahjaansa. Tiedän näyttelijöitä, jotka oikeasti kokevat itsensä "Pyhän Hengen astioina". Mikäli vähennämme kristillistä kerrointa sanoissa, voimme kyseisen sitaatin pukea myös pakanalliseen "uhrata itsensä taiteen alttarilla" - sanonnalla. Kyse on kuitenkin jälleen edellävihiäillun yliluonnollisen elementin, karismaattisuuden, olemassaolosta.

Hämäläisellä ja Ollilalla on mielenkiintoisia ajatuksia myös kristillisestä ja ylipäänsä hengellisestä johtajuudesta, mutta tarkastelen niitä lähemmin johtajuutta koskevassa luvussa. Kuitenkin johtajuus, valta ja karisma liittyvät jollain tavoin yhteen.

Kauniiksi lopuksi kristillisen karismakäsityksen selvittämiseen siteeraan Paavalin kirjettä edelleen Timoteukselle: "Sillä Jumala ei ole antanut meille pelkuruuden henkeä, vaan voiman ja rakkauden ja raittiuden hengen (UT, 2.Tim. 1;7). Kyse on siis myös Hämäläisen mainitsemasta rohkeudesta, joka on osana armolahjan käyttämisen "täydessä liekissä".

2.4 Karisma, karismaattinen liike ja muuta hengen paloa

Vaikka puhunkin työssäni karismaattisuudesta, karismasta ja jopa karismaatikoista, ei kyseisiä määreitä pidä sotkea karismaattiseen liikkeeseen.

Karismalla tarkoitetaan kristillisissä yhteyksissä Pyhän Hengen armolahjaa. Lahjasta käytetään myös nimitystä henkilölahja tai ihmelahja. Karismaattisuuttakin on siksi nimitetty "ihmelahjakristillisyydeksi". Karismaattisen liikkeen parissa keskeistä ovat Pyhän Hengen ja armolahjojen sekä Jumalan läheisyyden korostaminen. Seurakunta halutaan mieltää yliluonnollisen voiman keskuksena. (Lusa 2006, 74.)

Karismaattisuus on 1069-luvun alussa lähinnä Yhdysvalloissa syntynyt herätyskristillinen liike, joka etenkin alkuaikoinaan omaksui huomattavasti helluntaiherätykselle tyypillisiä piirteitä. Molemmissa on keskeistä Pyhällä Hengellä täyttyminen eli niin sanottu helluntaikokemus. Siksi karismaattisuus tunnetaan myös nimellä ushelluntailaisuus. Helluntailaisuus ja karismaattisuus ovat kumpikin luonteeltaan eskatologisia. Alusta asti molempien liikkeiden keskuudessa on elänyt vahva tietoisuus siitä, että kyseessä on nimenomaan lopun ajan herätys. (Lusa 2006, 74.)

Miksi sitten karismaattisuus ja helluntai ovat sidoksissa toisiinsa? Suomen karismaattisen liikkeen näkyvimpiin hahmoihin kuuluva Markku Koivisto (1996) valaisee asiaa: "Helluntaipäivänä tapahtui Pyhän Hengen tulemisen seurauksena kaksi asiaa. Ensimmäkin perustettiin ja muodostettiin seurakunta Kristuksen ruumiiksi ja toiseksi jokainen lupausta odottaneista täytettiin eli kastettiin Pyhällä Hengellä. Tälle syntyvälle seurakunnalle sen keskelle asumaan asettuva Kristuksen Pyhä Henki merkitsi siitä lähtien kasvun, laajenemisen ja johtamisen tärkeintä ohjaajaa. Hän asui seurakunnassa, puhui, ohjasi ja hallitsi sen toimia. Hän edistäisi ja ylläpitäisi ykseyttä Kristuksen, Kirkon pään tulemistä varten.

Kun Kristus nousi taivaaseen, Hän antoi lahjansa ihmisille. Hänen lahjansa ovat moninaiset, mutta Pyhä Henki hallitsee niitä kaikkia (Joh. 16: 14, 15). Näiden jumalallisten lahjojen joukossa ovat kaikki ne armolahjat, joita yhteisesti nimitämme Pyhän Hengen yhdeksäksi armolahjaksi (1 Kor. 12: 8-10)." (Koivisto 1996, 106.) Koivisto jatkaa armolahjojen tarkoituksesta:

Pyhän Hengen lahjojen lopullinen ja täysi tarkoitus on siten paljastettu. Niiden on määrä saattaa ihmiset kasvotusten näkymättömän Jumalan todellisuuden kanssa. Ne saavat seurakunnan käsittämään, että Pyhä Henki on alati läsnä, ja että kaikki todellinen julistustyö kumpuaa Hänestä, joka on seurakunnan ainoa elämän ja voiman lähde. Samoin ne saavat ei-uskovan tietoiseksi siitä, ettei Jumalaa voi unohtaa ja ettei synnin kanssa ole leikkimistä. (Koivisto 1996, 106.)

Vaikka Koivisto ratkaiseekin karismojen tarkoituksen ja valjastaa ne kristilliseen käyttöön, koetan pitää työssäni toisenlaisen väljyyden ja tutkia itse karismaa ilmiönä. Mietteitä karisman tarkoituksesta ja syitä sen olemassaololle - tai olemattomuudelle- voidaan esittää vastaavanlaisella kaikkiteitävyydellä. Ajatus karisman alkuperästä ja tehtävästä on kieltämättä kiinnostava. Vaikka kyseessä on hyvinkin yli-inhimilliseksi koettava ilmiö, on sen rajoittaminen kristillisyyteen mielestäni kahlitsevaa. Samalla rajattaisiin pois mm. shamaanien ja heimouskontojen poppamiesten karismaattinen reservi. Entäpä ateistien kokemat karismaattiset persoonat? Miksi joidenkin persoonien karisma palvelee aivan muita kuin kristillisiä arvoja (esim. Hitler)? Paljon kysymyksiä, joihin on

mahdotonta antaa vain yhtä, objektiivista ja aukotonta vastausta. Karisman kokeminen, alkuperä ja lopullinen tarkoitus ovat aina subjektiivisia seikkoja.

Tutkiessani näyttelijän karismaa, voi koko karisman merkitystä pohtia. Tarvitseeko näyttelijä karismaa? Näyttelijä pystyy toimimaan näyttelijänä - joskus jopa ansiokkaasti - vaikka tuo ominaisuus hänessä olisikin heikosti edustettuna. "Suureksi" näyttelijäksi tullaan väitän hänen tarvitsevan karismaa. Voidaanko tällöin ajatella, että karisma on tarkoitettu "erottamaan jyvät akanoista" vai mikä on sen funktio näyttelijän kannalta? Alkuperäkin askarruttaa: voidaanko ajatella, että ne näyttelijät, joille karismaa on suotu, ovat korkeimpien voimien armoittamia ja muiden ei pitäisi kyseistä ammattia harjoittaa - "suutari pysyköön lestissään"? Ja onko karisma sittenkään edes lähtöisin "korkeammista tahoista" vai onko se ihmisen oman mielen ja laajemmin jonkinasteisen joukkosuggestion tuote? Jospa kyseessä onkin vain eräänlainen emotionaalinen harha, joka ehdollistumisen tapahduttua kytkeytyy päälle tietyissä tilanteissa tai tietyistä syistä. Mikä sitten laukaisisi kyseisen harhan? Jokin henkilökohtainen ominaisuusko, kuten matala puheääni vai tapahtuisiko ihmisten välisissä energiakentissä ratkaisevia muutoksia -mahdotonta vastata.

Voimme todeta, että karismalla on selkeä sija kristillisessä ajattelussa. Olipa sitten kyseessä karismaattinen liike kirkon sisällä tai ei, uskon, että karismaatikoita löytyy kristillisistä persoonista ja piireistä siinä missä pakanoista tai institutionaalisesti ajatellen vaikkapa valtiohallinnosta.

Toisaalta ammatin luomaa karismaattisuutta voisi myös tutkia. Poliitikot, taiteilijat, opettajat ja papit lienevät karismalistan kärkiammatteja. Tuottaako tietty esilläolo -ammatin työnkuvaan kuuluen - karismaattisuuden vaikutelmaa ammatinharjoittajaan vai hakeutuuko kyseisiin ammatteihin luonnostaan karismaattisia henkilöitä. Edellämainittuihin ammatteihin voidaan liittää myös vastuun, vallan ja vaikuttavuuden käsitteitä. Myös auktoriteetti-käsite on vahvasti yhdistettävissä edellämainittuihin töihin ja niissä kuitenkin auktoriteetti ei ole virkapuvun tukemaa, kuten mm. poliiseilla. Tutkittakoon ammattien ja ammatinharjoittajien karismaattisuutta muissa yhteyksissä kiinnostavuudestaan huolimatta.

Mitä tulee Hämäläisen mainitsemaan "Pyhän Hengen astiana" olemiseen ja kyseisen ajatuksen soveltamiseen näyttelijöihin, on mm. K.S. Stanislavski kirjoittanut: "Sillä kaikkein parasta on, kun näyttelijä joutuu kokonaan näytelmän valtaan. Silloin hän tajuamattaan elää roolin elämää huomaamatta, miten tuntee, ajatteleematta sitä, mitä tekee; kaikki syntyy itsestään, tiedottomasti. Ikävä vain, että sellaista luomistyötä emme läheskään aina osaa hallita." (Stanislavski 1951, 27.)

Tätä luonnollisesti voidaan tulkita eri tavoin, mutta armolahjojen kannalta ajatellen tämänkaltaisissa ajatuksissa on yhteneväisenä piirteenä jokin ihmistä suuremman olevaisuuden taso ja sen myötä ihmisen sisimmän täyttyminen jollain merkittävällä elementillä; olkoon sitten kyseessä Pyhä Henki, luonto, taide, armolahja tai näytelmä. Kuitenkin kyse on siitä, että ihminen toimii ainoastaan välikätenä jossain suuremmassa tapahtumassa. Yhtä hurmoshenkisesti Stanislavski jatkaa:

Totta kyllä, että tämä edellyttää melko mutkikasta luomistyötä, joka tapahtuu vain osittain tajunnan tarkkailun ja välittömän vaikutuksen alaisena. Pääosaltaan tämä työ on alitajuista ja riippumatonta tahdosta. Se on mahdollista vain kaikkein taitavimmalle, kaikkein nerokkaimmalle, kaikkein hienoimmalle, saavuttamattomimmalle, ihmeitätekevimmälle taiteilijalle - meidän orgaaniselle luonnollemme. (Stanislavski 1951, 27.)

Jälleen ihmistä suurempi olevaisuus mainitaan ja Stanislavskin superlatiiveissa alkaa olla esitelty armoitetun karismaatikon kiteytymä. Uskonnon ja taiteen terminologia on ollut usein hyvin yhteneväistä sekä teemallisessa että toiminnallisessa mielessä: tästä esimerkkeinä mainittakoon mm. täyttymys, uhrautuminen, lunastus ja alttari. Tässä seurassa karisma -armolahja- on jo terminä ehdottomasti kotonaan.

3 KARISMA, HERRUUS, JOHTAJUUS JA AUKTORITEETTI

3.1 Johtajuus ja karisma

Uskon, että karisma ja tietty valta liittyvät toisiinsa. Kyseessä voi olla auktoriteetin tuoma valta, oli se sitten persoonallista arvovaltaa tai jonkin aseman, esim. piispan tai primadonnan, tuomaa valtaa. Toisaalta näen vallan käsitteessä myös vaikutusvallan ja viehätysvoiman. Se ilmenee mm. estradiesiintyjään olennaisesti kuuluvana seksuaalisena kiehtovuutena ja hurmaavuutena tai vaikkapa ohjaajagurun tinkimättömänä palona ja johtajuutena. Karisman ja vallan yhteyden ei todellakaan tarvitse aina olla positiivinen, vaan ko. akseli voi näyttäytyä jopa pelon kautta, varsinkin hirmuhallitsijoita tutkiessamme. Oli miten oli, karisma ja valta kohtaavat viimeistään mukaansatempaavuuden käsitteessä. Kyky saada ihmiset puolelleen ja "mukaan" on tärkeää taiteessa, politiikassa, uskonasioissa tai vaikkapa (eroottisillakin) taistelukentillä.

Jorma Palo kirjoittaa teoksessaan *Kun vallanpitäjät vilustuvat*: "Valtaan pyrkii moni, mutta harva siihen pääsee" (Palo 2001, 86). Tämän jälkeen hän listaa erilaisia valtaanpääsyn tapoja, kuten perimällä, lahjomalla, antamalla lupauksia, väkivaltaisesti, kaappaamalla vallan asevoimien avulla, kansalaisten äänestyksen kautta, virkojen ja luottamustoimien avulla, jne. Palo mainitsee myös mm. taloudellisen ja uskonnollisen vallan sekä asiantuntijuuden. (Palo 2001, 86-91.)

Maija-Riitta Ollila kirjoittaa teoksessaan *Persoonan valta*:

Vallan saanutta ruvetaan ennen pitkää nimittämään karismaattiseksi. Valta koristelee karismalla vallanhaltijaa, koska häntä katsotaan uudessa valossa, kultahippusateen läpi. Lauman halu saada karismaattinen johtaja vaikuttaa katsomisen tapaan, ja uusi katse luo karisman vaikutelman. (Ollila 2005, 98.)

Karisma itsessään ei tarkoita valtaa eikä johtajuutta, mutta yleisessä ilmapiirissä koetaan useilla johtajilla tai hallitsijoilla olevan karismaa. Toki myös karismaattisia vastarannan kiiskejä ja syrjäytyneitäkin on olemassa, mutta suuri karismaatikko tarvitsee suuren kannattajakunnan. Koska kirjoitelmani käsittelee lähinnä näyttelijää karismaattisena toimijana ja koska näyttelijäntyö on julkista työtä "suuren yleisön" edessä ja tietoisuudessa, jätän syrjäänvetäytyneemmät ja pienempien

piirien karismaattiset persoonat vähäiselle huomiolle.

Karisman, johtajuuden ja näyttelijän yhteyttä voidaan kummeksua, mutta perustelen käsittelyäni sillä, että esityshetkellä teatterissa näyttelijä on ns. fokuksessa, eräänlaisessa huomion keskiössä ja näin ollen hyvin merkittävässä asemassa ilmaistavan aineksen suhteen. Tähän kun lisätään yleisön tietty vastaanottavuuden lisääntyminen, ts. yleisö altistaa itsensä vapaaehtoisesti esityksen/rituaalin ja näyttelijäin/rituaalin johtajien toiminnalle ja sanomalle.

Toisesta perspektiivistä katsottuna samanlainen esiintyjä-yleisö -suhde on havaittavissa uskonnollisten tai poliittisten johtajien puheissa ja eleissä. Näissäkin yhteyksissä joukkosuggestio vielä korostaa ja lisää sanoman merkittävyyttä (vrt. ilmestys) ja puhujan karismaattisuutta (vrt. profeetta, johtaja). Erinomaisia esimerkkejä tällaisesta ovat mm. paavi, Natsi-Saksan Hitler, herätysliikkeiden tai vaikkapa Lähi-Idän uskonnolliset johtajat tai Mahatma Gandhi.

Karismasta, vallasta ja johtajuudesta puhuttaessa on toki huomioitava mistä valta on saatu. Onko karisma seurannut valta-aseman myötä vai onko karisma edesauttanut valta-asemaan pääsyä. Palo kirjoittaa:

Karisman yhteiskunnallista merkitystä lienee ensimmäisenä pohtinut saksalainen sosiologi Max Weber. Hän erotti toisistaan institutionaalisen karisman, johon kuuluvat vallan ja aseman ulkoiset tunnusmerkit, sellaiset kuin virka-auto ja piispan hiippa, ja aidon karisman, jonka olemassaolo perustuu muihin, ihmisläheisempiin tekijöihin." (Palo 2001, 91.)

Karisman käsitteleminen ilman Weberiä olisi vajavaista. Maija-Riitta Ollila kirjoittaa: "Karismakeskustelua ei voi ajatella ilman Max Weberiä, hän on alan klassikko. Alfred North Whiteheadin Platonia koskevaa huomautusta mukaillen voisi sanoa, että koko myöhempi karismakeskustelu on reunahuomautuksia Weberiin." (Ollila 2005, 83.)

3.2 Weberiläinen karisma

Max Weber syntyi Erfurtissa, Thüringenissä 21.4.1864. Hän oli sosiologi, taloustieteilijä, juristi, filosofi, historioitsija sekä poliitikko. Hän oli monipuolinen, mutta ristiriitainen persoona niin tiedemiehenä kuin ihmisenäkin. Weber sai kodistaan kulttuurillisia vaikutuksia ja ristiriitaisia aineksia, jotka myöhemmin esiintyivät hänen tutkimustyössään ja elämässään. Esimerkkeinä mm. seksuaalisuuden pelko ja pietismi. Hänen isänsä oli lakimies, poroporvari ja kansallisliberaali,

äitinsä puolestaan uskonnollisuuteen vahvasti suuntautunut.

Weber aloitti oikeustieteen opintonsa 1882 Heidelbergissa ja valmistui 1886. Väitöskirjansa hän julkaisi 1889. Akateeminen ura alkoi 1892 Berliinin yliopiston roomalaisen oikeuden ja kauppa-oikeuden dosenttina. Freiburgin ja Heidelbergin yliopistoissa hän toimi taloustieteen professorina. Weber avioitui 1893. Vuonna 1897 Weber ajautui hermoromahdukseen ja joutui jättämään opetustoimensa. Kirjallinen toiminta elpyi 1903 ja akateemiset suhteet kohenivat. Weber kirjoitti 'Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki' 1904-05 ja se herätti keskustelua. Uskontososiologia kirjoituksia ilmestyi vuosikymmenen lopussa. Vuonna 1918 Weber nimitettiin Wienin yliopiston sosiologian professoriksi ja v.1919 kansantaloustieteen professoriksi Münchenin yliopistoon. Tämä viranhoito jäi lyhyeksi, sillä Max Weber kuoli keuhkotulehdukseen 14.6. 1920. (Weber 1990, 3-4.) Weber kiteyttää karisman määritelmän:

Termiä karisma tullaan soveltamaan tiettyyn yksilön persoonan ominaisuuteen, jolla hänet koetaan erottuvan tavallisista ihmisistä ja hänellä koetaan olevan ylliluonnollisia, yli-inhimillisiä tai ainakin erittäin poikkeuksellisia voimia tai ominaisuuksia. Nämä voimat eivät ole tavallisten ihmisten ulottuvilla, niiden alkuperää pidetäänkin jumalallisina tai esimerkillisinä ja niiden perusteella ihmistä kohdellaan johtajana. Alkukantaisissa ympäristöissä tämä outo ominaisuus koetaan liittyvän taikavoimiin, profeettoihin, terapeuttista tai lainopillista viisautta omaaviin persooniin sekä metsästyspäälliköihin ja sotasankareihin. (Weber 1978, 241.)

Karisma on Weberin mielestä vallankumouksellinen voima, joskus jopa itse vallankumouksen periaate. Myös maailmanuskontojen arvo-orientaatioita synnyttävät karismaattiset hahmot, joiden vaikutusvalta perustuu joihinkin heillä oleviin arkipäivän ylittäviin ominaisuuksiin ("etwas ausseralltägliches"). (Hietaniemi 1987, 47.)

Weber pohtii karismaa laaja-alaisesti. Hän yleisen karisma-ajattelun lisäksi kirjoittaa erilaisista herruustyypeistä, niiden yhtäläisyyksistä ja eroista. Myös karisman rutinoituminen ("the Routinization of Charisma") sekä karisman tutkiminen taloudelliselta kannalta saavat tilaa. Rutinoituminen tarkoittaa Dirk Käslerin kiteyttämänä seuraavaa: "Jos suhde karismaattisen auktoriteetin ja hänen alaistensa kesken kestää pidempään kuin hetken, tämän suhteen luonne muuttuu olennaisesti. Muutos tapahtuu mahdollisesti joko traditionaalisen tai legaalisen eli rationaalisen herruustyyppin suuntaan." (Käsler 1988, 165.) Käytän paljon termiä "herruus" tai "herruustyyppi" yhdenmukaisuuden vuoksi.

Käsler kirjoittaa Weberin ajatuksia sisältävässä teoksessaan karismaattisesta herruustyypistä seuraavaa: " Karismaattinen herruus pohjautuu yksilön poikkeuksellisen pyhyden, sankaruuden tai esikuvallisen luonteen palvonnalle ja normatiivisille malleille tai järjestykselle, joita karismaattinen auktoriteetti säätelee" (Käsler 1988, 164).

Karisman muuttumista puolestaan tapahtuu rutinoitumisen (arkipäiväistymisen) lisäksi muutenkin. Weber tutki mm. Intian sosiaalisen rakenteen omintakeisuutta, ns. klaanikarisman periaatteita. Yleisesti Weber ymmärsi karismalla tiettyä poikkeuksellisuutta; harvoille saatavilla olevaa ominaisuutta, joka kiinnittyy persoonaan. Alunperin karisma oli maaginen ominaisuus. Klaanikarismassa poikkeusominaisuus kiinnittyy ryhmän jäseniin sinänsä, ei ainoastaan yksittäiseen ihmiseen. (Käsler 1988, 114.)

Weber pohti karismaa ja sen vaikutusta hyvin laaja-alaisesti. Kunnan karismaatikkojen, sotasankareiden ja pyhimysten, lisäksi karismaatikkojen viittaan saattaa kietoutua myös huumeidenkäyttäjiä, huiputtajia sekä epileptisiä shamaaneja. (Weber 1 1978, 242.)

Seuraavaksi esittelen muutaman keskeisen kohdan, joita Max Weber nostaa esiin teoksessaan *Economy and Society (1-2)*. Kummassakin osassa Weber pohtii karismaa, mutta osittain myös päällekkäisyyttä ja toistoa ilmenee -ymmärrettävästi.

1.) Tunnustus karismaattiseksi auktoriteetiksi on vapaasti annettu ja sen todisteena on ihme, ilmestys, sankariteko tai täydellinen usko johtajaan. Alamaisten velvollisuus on huomata karismaattikon alkuperä ja toimia sen mukaan. Se ei perustu lakipykäliin. Psykologisesti tämä on syynä täydelliseen ominaisuuden omistajan henkilöpalvontaan. Se myös nostaa innoituksen ja luo toivoa. (Weber 1 1978, 242.)

2.) Jos todisteet ja menestys katoavat, sankarilliset tai taianomaiset voimat häviävät ja ennen kaikkea kannattajien auktoriteetiltaan saamat edut näivettyvät, katoaa karismaattinen auktoriteetti. (Weber 1 1978, 242.)

3.) Karismaattisen auktoriteetin ympärille muodostuneita ryhmiä kutsutaan karismaattisiksi yhteisöiksi (Gemeinde). Sellainen perustuu yhteisön emotionaalisille suhteille (Vergemeinschaftung). Johtajan hallinnollinen henkilökunta ei muodostu teknisesti harjoitetuista virkamiehistä. Sitä ei myöskään ole valittu sosiaalisen etuoikeuden, vaan ennemminkin jäsentensä karismaattisten ominaisuuksien perusteella. Profeetalla on opetuslapsensa ja sotalordilla henkivartijansa. (Weber 1

1978, 243.) Karismaatikon lähin henkilökunta koostuu lojaaleista kannattajista, eräänlaisen karismaattisen aristokratian edustajista. He ovat valikoitu ryhmä opetuslapsia ja heidät on valittu persoonallisten ominaisuuksiensa mukaan. (Weber 2 1978, 1119.)

Karismaatikon lähipiirissä ei myöskään tunneta viraltapanaa, uraa, palkkaa tai muita työsuhde-etuja. Keskeisiä ovat karismaattisen auktoriteetin kutsut ja käskyt. Hierarkiaa ei karismaatikon alapuolella ole. Mikäli karismaattisen tehtävän toteuttamisessa ilmenee puutteita, karismaatikko puuttuu asiaan. (Weber 1 1978, 243.)

Karismaattisessa yhteisössä ei ole perustettu hallinnollisia elimiä; niissä ei ole tiukkoja muodollisia sääntöjä eikä oikeudellisia päätöksiä tai ennakkotapauksia. Tuomiot käsitellään tapauskohtaisesti. (Weber 1 1978, 243.)

Aito profeetta tai sotapäällikkö saarnaa, luo tai edellyttää uusia tunnustuksia ja sitoumuksia - ilmestyksen, inspiraation tai oman tahtonsa nojalla. Tunnustaminen on kannattajien velvollisuus. Mikäli karismaatikot joutuvat keskenään vastakkain, on edessä - jopa fyysinen - mittelö, jossa ratkaistaan voittaja. Vain toinen osapuoli voi olla oikeassa, hävinnyt joutuu sovittamaan virheensä. (Weber 1 1978, 243.)

Karismaattinen auktoriteetti on vastakohtainen rationaaliselle -erityisesti byrokraattiselle- auktoriteetille sekä myös traditionaalisen auktoriteetin eri muodoille (ts. jokapäiväisen herruuden muodoille). Byrokraattiselle herruudelle tyypillistä ovat mm. järjen kautta analysoitavat säännöt, traditionaaliselle puolestaan menneiden aikojen saatossa vakiintuneet ennakkotapaukset sekä säännöt. Karismaattisuuden vastakkaisuus johtuukin siitä, että karismaattinen auktoriteetti kieltää menneen ja on muutenkin erityisen vallankumouksellinen voima. Karismaattinen herruus ei perustu asemalle, omaisuudelle tai etuoikeutetulle virka-asemalle, vaan ainoastaan persoonan karisma merkitsee: niin kauan kuin karisma on toteennäytettävissä ja opetuslapset ja seuraajat sen tunnustavat. (Weber 1 1978, 244.)

4.) Aito karisma on vieras taloudellisille tekijöille. Se muodostuu ilmaantuessaan "kutsusta", "tehtävästä" ja "henkisestä velvollisuudesta". Aidossa muodossaan se halveksii ja kieltäytyy käyttämästä hengenlahjoja taloudellisen hyödyn tulonlähteenä, vaikkakin tämä on yleisemmin ihanne kuin tosiasia. Karisma ei kuitenkaan aina edellytä kieltäytymistä omaisuuden hallinnasta tai edes hankinnasta, kuten tietyissä olosuhteissa profeetat opetuslapsineen tekevät. Sankarilliset soturit ja sotapäälliköt seuraajineen tavoittelevat saalista, poliitikot vallanmerkkejä ja materiaalistakin

hyötyä. (Weber 1 1978, 244.)

Halveksittava talousajattelukin pyhittyy lopuksi säännöllisten tulojen myötä. Lahjat, lahjoitukset, kunnianosoitukset sekä keräystulot ja tukiaiset sopivat karismaatikkojen tyyliin. Välillä myös saaliit sekä kiristys, joko voimaa käyttäen tai muuten, ovat myös tyypillisiä toimenpiteitä karismaattisessa tarvehankinnassa. Karismaattisuus on tyypillinen epätaloudellinen voima -järkipärisen talousajattelun näkökulmasta. Se kieltäytyy osallistumasta jokapäiväisen maailman rutiineihin ja suhtautuu emotionaalisen välinpitämättömästi voitontavoitteluun. (Weber 1 1978, 244-245.)

5.) Karisma on voimakas vallankumouksellinen voima. "Järjen" vallankumouksellinen voima toimii ikään kuin ulkopuolelta: se muuttaa elämäntilanteita ja tästä johtuen sen ongelmia, ihmisten asenteita niitä kohtaan tai älyllistää yksilön. Karisma saattaa vaikuttaa ihmisen subjektiiviseen tai sisäiseen uudelleenorientoitumiseen syntyessään kärsimyksestä, konflikteista tai innoituksesta. Se saattaa olla seurauksena maailman erilaisia ongelmia kohtaan täydellisesti uudelleen orientoituneiden asenteiden, sekä näiden keskeisten ajatusten ja toimintamallien, radikaaleissa muutoksissa. (Weber 1 1978, 245.)

3.3 Herruustyypit

Traditionaalinen herruus on Weberin mukaan jaettavissa kolmeen päämuotoon: patriarkaaliseen, patrimonialiseen ja säätyperäiseen herruuteen. Näistä patriarkaalinen ja patrimonialinen edustavat herruuden valtavirtaa. Kumpikin tyyppi on isäntävaltainen, epätasa-arvoinen, molemminpuolinen ja kokonaisvaltainen. (Tiihonen 1994, 20.)

Epätasa-arvoisuudella tarkoitetaan hierarkista järjestystä, jossa ylemmät määräävät alempien aseman ja valvovat näitä. Molemminpuolisuus puolestaan merkitsee, kummallakin osapuolella on velvollisuuksia ja oikeuksia. Kokonaisvaltaisuus nimensä mukaisesti heijastaa herruuden elementtiä osapuolten koko elämään. (Tiihonen 1994, 20.)

Weber piti patriarkalismia kyseisistä traditionaalisuuden muodoista yleisimpänä. Siitä esimerkkejä ovat mm. isä, talon vanhin tai läänitysherra. Traditionaalisen herruustyypin normit voidaan nähdä menneisyyden jäänteinä ja sen isäntävaltaisen ytimen kumpuavan historiasta - perheen tai talon rajoittamattomasta vallasta. (Tiihonen 1994, 20.) Traditionaalisen herruustyypin normit voivat olla myös luonnon lakeja tai jumalten määräyksiä (Tiihonen 1994, 21).

Byrokraattinen hallinto on weberiläisittäin malliesimerkki legaalisesta herruustyypistä. Herruustyypin yhteydessä voidaan puhua myös rationaalisesta hallinnosta. Keskeisinä elementteinä ovat rationaalisesti ja tietoisesti laaditut normit, jotka ovat luodut yleisesti hyväksytyinä kyseistä järjestelmää varten. Normit ovat ihmisten itse laatimia, joten näin ollen normijärjestelmää voidaan muuttaa. (Tiihonen 1994, 21.)

Legaalisen tyypin normien, lakien ja sääntöjen avulla luodaan virkavelvollisuus ja siihen liittyvä oikeus käyttää auktoriteettia, niin sanottu juridinen kompetenssi. Näin ollen herruus ei perustu profeettojen, sankarien tai muiden henkilöiden kumartamiseen tai uskoon heidän ylivertaisista kyvyistään ja karismaattisuudestaan. (Tiihonen 1994, 21.) Tiihonen kirjoittaa karismaattisesta herruustyypistä:

Karismalla Weber tarkoitti yksittäisen ihmisen, johtajan, poikkeuksellisuutta riippumatta siitä, onko se todellista vai kuvitteellista ja mitkä ovat johtajan tavoitteet. Karismaattinen herruus tarkoittaa sellaista ihmisten ulkoista tai sisäistä hallitsemista, jossa karismaattisen henkilön lähipiiriin kuuluvat ihmiset mukautuvat järjestykseen, koska he uskovat tällä olevan erityisiä ominaisuuksia. Hallitsemisen legitimiisyys pohjautuu uskoon henkilön poikkeuksellisuudesta, joka ylittää normaalit inhimilliset ominaisuudet ja jota on alunperin pidetty ylikuonnollisena. Karismaattisen johtajan legitimiisyys nojaa maagisiin voimiin, ilmestyksiin ja sankarinpalvontaan. Näiden uskomusten lähteenä ovat näytöt, jotka karismaattinen johtaja antaa ihmeiden, voittojen ja muiden hallittujen hyvinvointia edistävien suurtekojen kautta. Toisaalta auktoriteetti häviää, jos johtaja ei kykene esittämään ihmetekojä. Karismaattista herruutta ei panna toimeen normaalien traditionaalisten tai rationaalisten normien avulla vaan ilmestyksillä ja inspiraatioilla eli irratiionaalilla menettelyillä. (Tiihonen 1994, 18-19.)

Weber jakoi karismaattisen herruuden seuraaviin muotoihin: 1) karismaattinen, 2) traditionaalisesti syntynyt, 3) maaginen ja uskonnollinen, 4) feodaalinen ja 5) patrimonialinen muoto. Karismaattinen johtaja tarvitsee ympärilleen myös henkilökunnan, koska herruus ei säily pelkän karisman avulla. Myös karismaattiseen herruusjärjestelmään pääsevä henkilökunta valitaan henkilökohtaisen karisman tai ammattitaidon takia. Ominaisuutena karisma voi olla niin sotasankarin kuin poliitikonkin taustavoimana. Kirkko puolestaan on Weberin mielestä hyvä esimerkki aluksi karismaattisesta ja myöhemmin byrokraatistuneesta järjestyksestä. (Tiihonen 1994, 19.)

Weber piti karismaa aidon johtajuuden parhaana esimerkkinä. Se on nimenomaan poliittisen johtajuuden tyyppi vastakohtana byrokraattiselle johtajalle, joka Weberin ideaalimallin mukaan vain panee toimeen lainsäädännön säätlemiä tehtäviä. Karismaattinen järjestelmä on luova, tehokas ja motivoiva. (Tiihonen 1994, 19-20.)

Herruustyypeistä on kuitenkin muistettava weberiläinen huomio, että erilaiset kulttuurit ja maat kehittyvät eri tavoin, edistyen ja taantuen. Näin ollen herruustyyppitkin ajallisella jatkumolla voivat limittyä toisiinsa. (Tiihonen 1994, 23.)

3.4 Weber ja herruus

Kyseisessä luvussa käsittelen Max Weberin käsityksiä herruudesta, johtajuudesta ja karismasta. Aihepiiri on laajahko, mutta rajaan pääasiallisen käsittelyn erityisesti karismaatiseen herruuteen ja karisman merkitykseen herruudessa. Itse herruutta voimme tarkastella laveasti johtajuuden, auktoriteetin, vallan ja jopa sankaruuden kannalta. Rajaviivan vetäminen on puolin ja toisin melko työlästä, eikä aina edes niin perusteltuakaan.

Mutkikkaisiin määritelmiin pyrkimättä herruudella tarkoitetaan käskyjä kohtaan osoitettua kuuliaisuutta, joka ohjaa ihmisten arkipäiväisessä elämässä ilmeneviä käytäntöjä ja tottumuksia. Se tarkoittaa sitä tietoperustaa, joka pitää yllä rakenteellista vallankäyttöä ja valtasuhteita. Se kertoo, miksi ihmiset tottelevat ja mukautuvat yleiseen järjestykseen. Kun hallitseminen on toiminnallinen termi, herruus on staattinen, tilaa kuvaava käsite. (Tiihonen 1994, 13.)

Kuten karismasta keskusteltaessa myös herruuden kyseessä ollessa, asioiden määrittelyn keskeisenä auktoriteettina on Max Weber (1864-1920). Weberin mukaan herruus tarkoittaa, että tiettyjä käskyjä noudatetaan tietyssä joukossa. Tiihonen kirjoittaa:

Herruus kuvaa ihmisten taipumista hallitsijoiden (Herrschenden) eli niiden, jotka hallitsevat tahtoon ja käskyihin. Weberiläisessä herruudessa painottuu järjestyksen ylläpitäjän mahdollisuus saada käskyt toteutetuiksi ja toimeenpannuiksi. Siinä korostuu siten käskynalaisen uskollisuus ja kuuliaisuus käskynantajaa ja käskyä (Befehl) kohtaan. Sitä voidaan luonnehtia käskyn ja kuuliaisuuden ketjuksi. Parhaiten herruusjärjestys toimii silloin, kun herruusjärjestyksen alaiset kokevat käskyjen sisällön omana asianaan, jolloin heille ei käskyjä tarvitse antaa. (Tiihonen 1994, 13.)

Huomattava seikka on, että Weberin mukaan herruus (Herrschaft) ja valta (Macht) ovat eri asioita, vaikka samankaltaisten ilmiöiden kanssa ollaan tekemisissä. Weber ajattelee, että valta luonnehtii sosiaalisia suhteita, mikä tarkoittaa vallankäyttäjän mahdollisuutta tietyissä sosiaalisissa tilanteissa toteuttaa omaa tahtoaan. Herruus puolestaan on suppeampi ilmiö, ikään kuin alisteinen vallalle.

Kuuliaisuudelta edellytetään sisältöä. Herruus koskee määrättyä ryhmää ja sille on ominaista legitimiisyys. (Tiihonen 1994, 139.)

Legitiimiisyys on esiinnostettava piirre. Legitiimiisyys tarkoittaa vallan hyväksyttävyyttä. Valtaan ei kuulu oletuksia hyväksyttävyydestä, mutta herruuteen kuuluu. Valtaa totellaan käskystä, mutta herruuden parissa ihmiset kokevat tietyn toiminnan välttämättömäksi ja toimivat sen mukaisesti. (Tiihonen 1994, 13-14.) Legitiimiisyys on tärkeä ominaisuus Weberin teorioissa:

Herruuden ilmenemismuotojen tavoin herruuden syyt ja selitykset ja herruuteen sopeutumisen, mukautumisen tai alistumisen muodot muuttuvat. Näitä uskomuksia eli syitä, miksi ihmiset sopeutuvat herruuteen, Weber kutsuu legitimiisyysperusteiksi. Herruuteen mukautumisen syyt määrittävät koko herruusjärjestysten muotoutumista, sillä kuten muistamme, katsoi Weber herruuden ja vallan käsitteiden poikkeavan toisistaan nimenomaan tässä suhteessa. Eri herruusjärjestykset Weber erotteli niiden legitimiisyys- eli uskomus- ja hyväksymisperusteiden avulla. (Tiihonen 1994, 18.)

Max Weber sisällytti herruuden käsitteeseen tietyn sisällön sekä ihmisryhmän, johon herruus kohdistui. Herruus ei siis tarkoittanut pelkkää valtiollista herruutta, vaan myös erilaisia ja erikokoisia herruusjärjestyksiä, joista esimerkkeinä mainittakoon perhe, kaupunki, yritys ja kirkko. Tästä eroavana on hallitseminen, joka puolestaan merkitsee valtiollista hallitsemista. (Tiihonen 1994, 14.)

Seuraavana esiteltävä herruusjärjestysten kolmijako on Paavolan sovellutuksena yhdistettävissä myös sankarityyppeihin. Tiihonen kirjoittaa:

Jokaisen herruusjärjestyksen ja tottelemisen taustalla on usko, johon hallinnon isännän eli herruusjärjestyksen ylläpitäjän arvostus tukeutuu. Weber tarkastelee ainoastaan vakaita herruusjärjestyksiä, joiden ideaalityypit hän jakaa kolmeen ryhmään: 1) Karisma (Gnadensage, Charisma), joka pohjaa johtajan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, uskoon poikkeuksellisen (tai ei-arkipäiväisen) pyhyydestä ja arvosta. (Glauben an die Heiligkeit oder den Wert von AuBeralltäglichen) sekä uskoon velvollisuudesta seurata johtajaa. Karisma nojaa tunteenomaiseen orientaatioon. 2) Traditio, joka nojaa uskoon perityn arvon pyhyydestä, eli uskoon perinteisen ja jopa arkipäiväisten rutiinien pyhyydestä (Glauben an die Heiligkeit des Alltäglichen). Siihen uskotaan, koska "näin on aina ollut". Traditioon tukeutuva järjestys on luonteeltaan arvorationaalinen järjestys. 3) Legaalisuus tarkoittaa ihmisten mukautuvaisuutta sääntöihin, jotka ovat syntyneet muodollisesti oikein ja ulkoisesti katsoen tavanmukaisesti. Legaalisuuteen nojaava herruuskäsitys tarkoittaa sääntöjen luomaa järjestystä, jossa erotetaan

keinot ja tavoitteet ja toimitaan keinorationaalisesti. Tämä ei kuitenkaan yksin riitä, sillä järjestyksen voimassaolo edellyttää myös tiettyä materiaalis-eettistä arvominimiä. Herruusjärjestyksiä Weber piti ideaalityypin tapaisina teoreettisina malleina, jotka tuskin koskaan esiintyivät puhtaina muotoina. (Tiihonen 1994, 18.)

Byrokraattisuus ja patriarkaalisuus ovat vastakkaisia monessa suhteessa, mutta yhtenä tärkeimmistä niihin sopivista luonnehdinnoista on jatkuvuus. Se ilmenee jokapäiväisen elämän tarpeiden tyydyttämisenä, tiettyinä sääntöinä sekä eriasteisena johtamisen pysyvyytenä, vaikkakin rakenteeltaan sekä käytännöiltään nämä kaksi herruustyyppiä ovatkin lähes vastakkaisia monessa suhteessa. Jokapäiväiset rutiinit ylittävät ja tavallisuudesta poikkeavat tarpeet vaativat tyydyttyäkseen karismaattisen perustan. (Weber 2 1978, 1111.)

Historiasta voimme todeta, että hädän hetkellä (fyysisen, psyykkisen, taloudellisen, eettisen, poliittisen tai uskonnollisen hädän, jne.) kaivataan kehollisia ja henkisiä erityislahjoja omaavia persoonia arkisten viranhaltijoiden sijaan. (Weber 2 1978, 1112.)

Tärkeätä kuitenkin on kuinka karismaattiset sankarit ja taikurit todistavat karismansa kannattajiensa silmissä. He käyttävät taitojaan ja harjoittavat auktoriteettiaan lahjansa -karismansa- sekä kyvykkyyteensä sisällytetyn jumalallisen tehtävän nojalla. Sama ilmiö koskee niin tuomareita, tohtoreita, profeettoja, sotapäälliköitä kuin metsästysjohtajiakin. Karismaattiseen johtamiseen liittyvät seikat ovat yleismaailmallisia, vaikkakin yleisimpiä ne ovat uskonnollisissa yhteyksissä. (Weber 2 1978, 1112.)

Byrokraattiselle organisaatiolle vastakkaisena, karisma ei tunne muodollisia nimityksiä tai eroja, ei uraa, ei palkkaa eikä pysyviä instituutioita, jne. Karisma on itsemääräävä voima ja se asettaa itse omat rajansa. Karisman kantaja tarttuu tehtävään, johon hänet on määrätty tai tarkoitettu ja samalla hän edellyttää, että toiset seuraavat häntä ja noudattavat hänen tehtävänsä nojalla antamiaan käskyjä. (Weber 2 1978, 1112.)

Karismaatikko on herra ja auktoriteetti niin kauan kuin hän pystyy todistamaan itse karismansa. Tällöin häntä seurataan. Mikäli karismaa(tikkoa) ei tunnusteta, tästä seuraava romahdus on tosiasia. Kannattajien velvollisuus puolestaan on tunnistaa ja tunnustaa johtajansa karisma. Karisma on hyvin yksilöllinen ominaisuus. Tähän sisältyy, että karismaatikon tehtävä ja voima ovat rajoitetut laadullisesti sisäpuolelta, sisäisesti - ei niinkään ulkoisin määräyksin. Normaalisti tehtävänä on johtaa esimerkiksi etnistä, sosiaalista, poliittista, kutsumuksellista tai vastaavaa ryhmää. Näin ollen

karisma löytää reunaehtonsa kyseisen ryhmän omista rajoista. (Weber 2 1978, 1113.)

Taloudelliselta rakenteeltaan karismaattisuus on byrokraattisen ja traditionaalisen herruuden vastakohta. Puhtaimmassa muodossaan karisma ei ole yksityinen rahanlähde. Karisma kammoaa omistamista ja rahantekoa, sitä ei voi käyttää maksuvälineenä eikä vaihtaa palveluihin. Omien kannattajien sponsorointi ja kunnioittavat lahjat kuitenkin soveltuvat. Huomattakoon, että joissakin yhteyksissä esim. karismaattisilla sotureilla saavutettu saalis saattaa olla samalla myös merkki tehtävän päättymisestä. Karismaattisuuteen eivät kuulu jatkuvat instituutiot. (Weber 2 1978, 1113.)

Karismaattinen herruus ja auktoriteetti ovat vakiintumattomia. Karismaatikko voi menettää karismansa, "joutua Jumalan hylkäämäksi". Hän joutuu tekemään ihmetekoja, mikäli hän mieli olla profeetta. Hänen täytyy suorittaa urotekoja osoittaakseen olevansa sotaherra. Tärkeintä on, että hänen jumalaisen tehtävänsä täytyy todistaa itsensä tuomalla hyvinvointia seuraajilleen. Ellei näin tapahdu, karismaatikko ei olekaan Jumalan lähettämä mestari. (Weber 2 1978, 1114.)

Paljas fakta tunnistettaessa karismaattisen mestarin henkilökohtaista tehtävää perustuu hänen voimaansa. Kyseinen voima voi olla aktiivista tai passiivista. Voiman yhteydessä antaudutaan epätavalliselle ja ennenkuulumattomalle, jollekin mikä on outoa. Jollekin jumalalliseksi nähtävälle ja jollekin, joka kumpuaa kärsimyksestä tai innoituksesta.

Karismaattisen voiman ympärille kytkeytyvät objektiiviset lait virtaavat hyvin henkilökohtaisesta jumalallisen armon ja sankarillisen voiman kokemuksesta. Jotta aito profeettallisuus tai sankarillinen eetos glorifioituu, täytyy ulkoinen järjestys torjua. Tämän vuoksi vallankumouksellinen ja riippumaton karismaattinen herruus muuttaa kaikki arvot ja rikkoo traditionaaliset ja rationaaliset normit: "on kirjoitettu, mutta minä sanon". (Weber 2 1978, 1115.)

Byrokraattinen rationaalisuus on myös vallankumouksellinen voima muuttaessaan traditioita. Se muuttaa "teknisessä mielessä" ensin materiaalista ja sosiaalista järjestystä, minkä jälkeen ihmiset mukautuvat uusiin olosuhteisiin.

Karisman voima luottaa uskoon ilmestyksiä ja sankareita kohtaan sekä uskonnollisen, taiteellisen, tieteellisen tai vaikkapa poliittisen manifestaatioiden vakaumukseen. Askeettinen, sotilaallinen, maaginen tai mikä tahansa sankaruus on myös tärkeä ja arvokas. Siinä missä rationaalisuus vaikuttaa ihmisiin "ulkoa", vaikuttaa karismaattisuus puolestaan "sisältä" vallankumouksellisessa

mielessä. Se muovaa materiaaliset ja sosiaaliset olosuhteet halunsa mukaisiksi. (Weber 2 1978, 1116.)

Sekä karismaattinen että patriarkaallinen valta ja herruus luottavat luonnollisten johtajien auktoriteettiin sekä yleiseen kiintymykseen heitä kohtaan. Vastakohtana nähtäköön byrokraattisuuden nimitetyt johtajat. Kuitenkin karismaattisuus ja patriarkaalisuus eroavat selkeästi kahdessa kohdassa:

1.) Säännöt ja normit (erilaisia kuin viralliset lait), jotka ovat syntyneet aikojen saatossa. Patriarkka on normien kantaja, joka hyötyy kiintymyksestä kuin virallinen (byrokraattinen) auktoriteetti.

Karismaatikko puolestaan nauttii lojaaliutta ja auktoriteettia tehtävänsä, jonka ruumiillistumaksi hänet koetaan, nojalla. Tehtävä ei aina tarvitse olla vallankumouksellinen, mutta karismaattisimmassa muodossaan se kääntää nurin arvohierarkiat ja kaataa tottumukset, lait ja perinteet. (Weber 2 1978, 1117.)

2.) Karismaattisuus kumpuaa innoituksesta, levottomuudesta ja epätavallisissa tilanteissa. Patriarkaallinen voima palvelee puolestaan jokapäiväisen elämän tarpeita. Huomioitavaa on myös, että patriarkaallinen voima ja valta pysyvät myös kiinni tehtävässään - kuten arkipäiväinen elämäkin - vaikka konkreettinen vallanpitäjä tai ympäristö vaihtuisivatkin. (Weber 2 1978, 1117.)

Weber pohdiskelee myös karisman yhteyksiä mm. kommunismiin (Weber 2 1978, 1119). Lopuksi Weber huomauttaa karisman olevan pidemmän päälle alttiin esimerkiksi materialistisille seikoille: "jokainen tunti sen (karisman) olemassaoloa vie sitä lähemmäs loppuaan" (Weber 2 1978, 1120).

3.5 Karisman arkipäiväistyminen (rutinisaatio)

Karismaattista herruutta kuvaillaan useimmiten tuloksena epätavallisista, varsinkin poliittisista tai taloudellisista, tilanteista tai poikkeuksellisista henkisistä, varsinkin uskonnollisista, tiloista - joskus jopa kummistakin. Se saa alkunsa epätavallisista tapahtumista tai erilaisista sankaruuden osoituksista, joita kollektiivinen kiihko korostaa. Tämä on riittävä näyttö sille johtopäätökselle, että johtajan usko itseensä ja hänen opetuslastensa usko hänen karismansa mahtiin - oli se sitten profeetallista tai muunlaista - on vähentymätön ja tehokas vain "in statu nascendi". (Weber 2 1978, 1121.)

Karismaattinen johtajuus on aidossa muodossaan vakiintumaton. Sen rakenteet muuttuvat helposti poikkeusolojen korjaantuessa vakiintuneeksi jokapäiväiseksi elämäksi. Huomioitavaa on myös, että karismaattinen herruus löytää itsekin vakiintuvia muotoja. Esimerkiksi sotapäällikön seuraajat muodostavat valtion, profeetan opetuslapset kirkkokunnan. Myös erilaiset puolueet ja akatemit saattavat olla entisten karismaatikkojen seuraajien muodostamia pysyvämpiä rakenteita. (Weber 2 1978, 1121.)

Weber kirjoittaa, kuinka siinä missä byrokraattiset ja patriarkaaliset hallinnot ovat usein tilanteessa, jossa hallintojärjestelmän korkein johtaja on eri tavalla valittu kuin alemmat virkamiehet, karismaattisessa johtajuudessa puolestaan - mikäli se haluaa muuntua monivuotiseksi, pysyväksi instituutioksi- ensimmäinen ongelma on löytää seuraaja profeetalle, sankarille tai opettajalle. Tämä probleema vie karismaattista herruutta laillisten määräysten ja perinteiden suuntaan. On huomiotava, että karismaattisuudessa seuraajan valitseminen esim. vaaleilla on mahdotonta. Tästä johtuen seuraajat saattavat joutua odottamaan tarpeeksi karismaattista, persoonaltaan laatuunkäyvää uutta profeettaa, tms. seuraajaa. Tästä Weber antaa esimerkkejä mm. buddhalaisuudesta. (Weber 2 1978, 1123.)

Jos karismaattisen johtajan seuraajaa ei ole osoitettu ja ellei inkarnaation identifiointia helpottavaa ulkoista ominaisuutta ole havaittavissa, saattaa helposti käydä, että opetuslapset, yms. seuraajat ovat soveliaimpia tunnistamaan seuraajan. He eivät koe vaikeana ottaa oikeutenaan kyseistä roolia. Joka tapauksessa valitulle seuraajalle kannattajien hyväksyntä on tuikitarpeellinen, suorastaan ratkaiseva merkitykseltään. (Weber 2 1978, 1125.)

Karismaattinen herruus ja hallinta ei millään muotoa kuitenkaan rajoitu kehityksen alkukantaisem-

mille asteille. Kolmea herruuden perustyyppiä ei voida asettaa yksinkertaiseen kehityslinjaan, vaan ne itse asiassa ilmestyvät esiin yhdessä monenlaisina yhdistelminä. Kuitenkin karisman osana on vetäytyä kun pysyviä yhteiskunnallisia rakenteita aletaan kehittää. Karismaattisia rakenteita onkin hahmotettavissa sosiaalisen elämän aikaisemmissa vaiheissa ja niiden tarpeita tyydyttävissä toiminnoissa. Alkukantainen ihminen koki herkästi erityisten voimien muokkaavan elämäänsä. (Weber 2 1978, 1133.)

Lopuksi todettakoon, että Weber myös kuvailee kuinka sankarin tai maagikon karisma aktivoituu heti kun poikkeuksellinen tapahtuma ilmenee. Kyseessä saattavat olla esimerkkeinä metsästysretki, kuivuus, demonien viha tai sotilaallinen uhkakuva. Tällöin rauhanajan johtajat muuttuvat kriisiajan esikuviksi. Muutos tapahtuu tarpeesta johtuen: demonien uhatessa pappi nousee arvoonsa, sodan hetkellä karismaattisesta sotapäälliköstä tulee kuningas. Muutos voi olla hyvinkin konkreettinen: metsästys- ja sotajohtajat ovat harvoin samoja kuin rauhanajan johtajat. (Weber 2 1978, 1134.)

4 KARISMA JA SANKARUUS

4.1 Sankaruus

Karismasta puhuttaessa useissa yhteyksissä törmätään myös sankaruuden käsitteeseen. Sankaruuden voi toki kokea laajamittaisemmaksi ominaisuudeksi kuin karisman, mutta jotain yhteistä noilla piirteillä on. Kuten jatkossa huomaamme sankarit voidaan jakaa erilaisiin sankarityyppeihin, joista karismaattinen sankari edustaa yhtä tyyppiä (Paavola 2001, 23). Sankaruuden käsitteessä on myös mm. heeros - ajattelun kautta yhteneväisiä seikkoja karisman kanssa, kuten ajatukset jumalten lahjoista (Hohti 1979, 27).

Miten sankaruus liittyy karismaan tai näyttelijöihin? Uskon, että yhteinen kosketuspinta löytyy rohkeuden ja itsensä alttiiksi asettamisen yhteydessä. Aivan samoin kuin näyttelijä tarvitsee yleisönsä, myös sankaruus ja karismaattisuus vaativat kyseisten käsitteiden tunnistajia ja tunnustajia. Näiden ulkopuolisten seuraajien silmissä sankari/karismaatikko/näyttelijä vaikuttaa rohkealta asettuakseen alttiiksi tärkeäksi näkemänsä asian takia. Ihailua herättää kyky ottaa riski, voittaa pelkonsa tai ramppikuumeensa ja tehdä urotyö, johon kaikki eivät kykenisi.

Ihailua lisää vielä itsevarmuuden vaikutelma. Ylipäänsä vaikean tehtävän tai vastaavan haasteen vastaanottaminen vaatii rohkeutta ja luottamusta omiin kykyihin. Nämä kateuden lisäksi herättävät ihailua. Jokainen meistä haluaisi olla sankari ja paistatella parrasvaloissa. Kuitenkin valtaosa tyytyy istumaan pimeässä ja seuraamaan sankareiden edesottamuksia tyytyväisenä siitä, että muut ottavat riskejä ja itse on turvassa. Epäonnistumisen, häpeän ja tappion pelko lamauttaa monet ihmiset.

Mikäli vaativassa tilanteessa henkilö pystyy olemaan suoraselkäisesti asiansa takana ja oma itsensä sekä osoittamaan korkeatasoista suorituskyykyä, ihailun sankarin ja karismaatikon jalusta on valmis noustavaksi. Väitän, että moni sankariksi - ja varsinkin näyttelijäksi - haluava on myös narsisti, joten esiin nouseminen tavallisen rahvaan joukosta on kutsumus. Näyttelijän ammatti on kieltämättä turvallinen "oikeisiin" sankareihin verrattuna, mutta ajatuksellisesti edelläkuvattuja rakenteita löytyy sankarin, karismaatikon ja näyttelijän yhtymäkohdasta.

Mikäli pohdimme yleisesti sankaruutta ja sen suhdetta näyttelijyyteen, voimme lähteä liikkeelle

Vesa Paavolan kirjoittamasta huomiosta: "Sankaruuden perimmäinen syy ei kuitenkaan ole tällaisten hyvien töiden tarpeessa, vaan siinä, että ihmiskunta haluaa palvoa joitakuita jäseniään sankareina" (Paavola 2001, 9).

"Hyvillä töillä" Paavola tarkoittaa humoristisesti sankarin perusuroitaita, kuten lohikäärmeen tappamista, prinsessan pelastamista tai keksintöjen tekemistä (Paavola 2001, 9). Näyttelijäisy ja näyttelijän työ liittyvät näihin kommentteihin sikäli, että toisaalta näyttelijät ovat työnsä auttamana palvelun kohteita ja toisaalta rooliensa kautta lohikäärmeiden surmaaminen, yms. urotyöt tulevat nykyajan ihmistä lähelle nimenomaan näyttelijöiden työn kautta. Vanhat ja uudetkin sankariteot saavat kukoistuksensa - ja ehkä ruumiillistumisensa - näyttelijöiden suorituksissa ja roolitöissä.

Miten nykyisin mittaisimme sielun suuruutta, jolle varhaisempi sankaruus on rakentunut? Suuri sielu kasvaa suurten, absoluuttisten arvojen varaan. Kun arvorelativismi hallitsee ajatteluaamme, tuntuisi hullunkurisen ylimitoitetulta uhrata elämänsä jonkin omaa etua suuremman palveluksessa. Sankaruus, samoin kuin pyhimyksen elämä- edellyttäisi juuri tätä: moraalisen velvollisuuden ylittämistä, supererogatorisuutta. (Ollila 2005, 330-331.)

Ollila jatkaa: "Supererogaatio on tekninen termi, joka viittaa velvollisuuden ylittävien tekojen luokkaan. Latinankielen super-erogare tarkoittaa, että joku maksaa enemmän kuin on velkaa. Supererogatoriset teot ovat ylistettäviä, mutta ne eivät ole pakollisia." (Ollila 2005, 331.)

Supererogaatio liittyy paitsi sankaritekoihin, myös ihmisen elämään yleisesti, joskin aikakaudesta riippuen. Näyttelijän kannalta supererogaatio lienee fanaattisinta Thalian temppelein alttarilla uhrautumisen muotoa: elää vain taiteelleen. Teatterin ja esittävän taiteen historia ovat täynnä esimerkkejä, kuinka ihminen on ylimitoitetusti uhrannut elämänsä taiteen palveluksessa. Toisaalta tästä on seurannut palvotun sankarin ja menestyneen taiteilijan asema oheisilmiöineen, mutta kohtuuttoman paljon on myös päinvastaisiakin esimerkkejä.

Nyky-yhteiskunnassa voidaan hahmottaa monenlaisia sankareita tarinoineen,: lääkärit, palomiehet, yksinhuoltajat, jne. Kuitenkin ihmismieli kaivannee konkreettisen arjen oheen hieman kohotteisempaa ulottuvuutta. Tällöin ollaan lähellä taide- ja viihdemaailman tarjontaa kuviteltuine sankareineen, tai kuten Paavola kiteyttää: "sankarien parhaat esikuvat ovat aina peräisin taruista ja uskottavimmat urotyöt keksittyjä" (Paavola 2001, 12).

On banaalia rinnastaa näyttelijät suoranaisesti sankareihin, jos sankarin prototyypiksi otetaan

esimerkiksi ammatti, jossa työskennellään alituisesti kuolemanvaaran vallitessa. Kuitenkaan täysin vähättelemättä taiteen merkitystä vaikeiden psykofyysisten tilojen ja tilanteiden lievittäjänä, on syytä todeta tietty ihailu ja sankaruuden kehä, joka on aikojen saatossa näyttelijöihin - kuten muihinkin taiteilijoihin - usein yhdistetty. Tästä esimerkkinä mainittakoon filmitähteys ja -sankaruus. Elokuviin luoman kuvan kautta olemme alkaneet mieltää tiettyjen näyttelijöiden omaavan sankarillisia kykyjä. Tauno Palo tai Errol Flynn vaikuttavat elävän jo heerosmaista elämää elokuvan historiassa. Teatterin puolella esimerkiksi massiiviset roolit - varsinkin kuningas- ja sankariroolit - ovat jättäneet poltinmerkkinsä usean näyttelijän nimeen ja maineeseen. Tästä mainittakoon Esko Salminen, joka ammattitaitonsa ja karismansa ansiosta on saanut kannettavakseen näyttelemiensä poikkeusyksilöiden, kuten Othellon, Macbethin, Peer Gyntin, Dantonin, van Goghin, Prosperon ja Cyranon sankaruuden viitat. Vaikka näyttelijä itse aloittaa uudessa roolissaan käytännössä puhtaalta pöydältä, yleisön muistissa ja näyttelijän maineessa kummittelevat sankarimaineena myös aiemmat työt.

Monet sankaritarinat ovat rakenteeltaan samankaltaisia. Tunnettuhan on se seikka, että nyky-Hollywood samoin kuin kotimaisetkaan tekijät eivät voi suvereenisti ohittaa antiikin tarustoa ja sieltä sikiäviä myytin ja sankaruuden elementtejä.

4.2 Myytit, heerokset ja legendat

Teivas Oksala kuvaa myyttiä:

Kun on luotava yleiskuvaa myyttien käytöstä antiikin kirjallisuudessa, on tarkoituksenmukaista käyttää sanaa "myytti" (taru) laajassa merkityksessä tekemättä eroa suullisen perinteen eri lajien (varsinainen myytti, saga, Märchen) välillä. Kreikan uskonnonhistorian merkittävimmän tuntijan M.P. Nilssonin mukaan myytti on uskonnollis-kulttuurista alkuperää oleva kertomus ja sanan varsinaisessa mielessä kertomus jumalan vaiheista. Tässä esityksessä nimitetään myyteiksi kertomuksia kreikkalaisista jumalista, heeroksista ja näiden jälkeläisistä, kreikkalaisten myyttien roomalaistuneita variantteja ja niiden mallin mukaan sepitettyjä roomalaisia kertomuksia, joista tulee kirjallisuuden perinteistä aiheistoa ja joita folkloristiikka nimittäisi pseudo- eli kvasimyyteiksi. (Oksala 1979, 129-130.)

Holger Thesleff kirjoittaa mysteeriuskonnoista:

Mysteeriuskontojen lähtökohtana on kaksi keskeistä käsitystä: toinen on se, että tietyt yksilöt (mutta eivät kaikki!) voivat olla edeltäkäs määrättyjä, etuoikeutettuja, kuolemanjälkeiseen elämään tai suorastaan kuolemattomuuteen; toinen on käsitys ihmiselämän liittymisestä luonnon kasvullisuusihmeeseen, elämän sykliseen jälleensyntymiseen. Koska tällaiset uskot muinoin saivat usein ilmaisunsa myyteinä, tuntuu luonnolliselta tarkastella niitä tässä ensin myyttien perspektiivistä. (Thesleff 1979, 46-47.)

Myytit käsittelevät suuria syntisiä ja jumalten valittuja. Tällöin mukaantulevat käsitykset autuaiden maasta, jonne pääsevät kuolevaisten joukosta valitut. Tätä myyttistä onnelaa kutsutaan ElySIONiksi. Toki termit paratiisi ja autuaiden saaret kuvaavat tätä tilaa, joka on tarkoitettu jumalten suosikeille, jotka on valittu sinne jo elinaikanaan. Vastaavasti muinaisajan rikolliset tuomittiin ikuisen rangaistukseen manalaan. (Thesleff 1979, 47-48.)

Huomattavaa on, että kuoleman varjomaailma on perinteisen katsomustavan mukaan maa, jossa muiden maiden tapaan voidaan käydä ja palata. Tämänkaltaiset matkat tuonpuoleiseen ovat hyvin globaali ilmiö. Esimerkiksi manalamatkat tunnetaan yhtä hyvin kreikkalaisten tarustoissa kuin Siperian shamaanienkin kertomuksissa. (Thesleff 1979, 48-49.)

Huomionarvoista oheisissa ajatuksissa on etuoikeutetun aseman esiinnouseminen. Jumalten suosikki, valittu, nauttii korkeampien voimien siunaamasta erityiskohtelusta. Tässä on selvä yhtäläisyys karismaa koskevien määreiden kanssa. Jos pohdimme erityisasemaa Weberin karisamäärityksen valossa, huomaamme tuttuja piirteitä: tavallisista ihmisistä erottuminen; yli-inhimilliset kyvyt; ominaisuudet, jotka eivät ole tavallisen ihmisen saavutettavissa; jne. Toisaalta kysehän on pitkälti myös sankareiden yhteydessä käsitellyistä heeroksista, joten esikuvallisuus ja jopa johtajuus liittyvät etuoikeutetun valitun yhteyteen olennaisesti.

Paavo Hohti kirjoittaa heeroksista:

Laskeutuessamme alas Olympoksen huipulta, jumalien asuinsijoilta jätämme mytologian ja siirrymme kohti historiaa. Ennen kuin saavumme tasaiselle maan pinnalle, olemme jumalien alapuolella, mutta ihmisten yläpuolella. Se alue kuuluu heeroksille, sankarien hengille, jotka kuoleman jälkeen ovat päässeet maan päältä lähelle jumalia. (Hohti 1979, 21.)

Mikäli ajattelemme näyttelijäsankareita kulttuuriheeroksina antaa Hohti mielenkiintoisen viitekehysten: "Heeroskultti ei kohdistu sankarillisia tekoja tekevään elävään ihmiseen, vaan se on vainajan hengen palvontaa uhrein ja rukouksin, tavallisesti vainajan kunnioittamiseksi tai avunsaamiseksi tiettyyn tarkoitukseen. Heerokseksi voi tulla varsinaisessa mielessä vasta kuoleman jälkeen, vaikka myöhemmin, 300-luvun alkupuolella eKr., tapahtuikin, että joistakin tehtiin legenda jo eläessään ja heitä palvottiin elävinä heeroksina." (Hohti 1979, 21.)

Sovellettuna näyttelijöihin heeroskultin voi nähdä erityisesti filmitähtien nostalgisena muisteluna, faniutena tai palvontana. Maailmanluokan heerokset, erilaiset marilynmonroet ja humphreybogartit ovat selviä tapauksia, mutta kyllä kotimainen Tauno Palokin täyttää jo kulttuuriheerosken kriteerit.

Hohti jatkaa:

Kenestä tahansa ei voinut tulla heerosta; siihen vaadittiin poikkeuksellisia ansioita ja suuria tekoja maanpäällisessä elämässä. Ihmisen kyvykkyys ja lahjakkuus oli kreikkalaisten käsityksen mukaan jumalien lahjaa. Niille kuolevaisille, joita jumalat erikoisesti rakastivat tai suosivat, he antoivat poikkeuksellisen suuressa määrin urhoollisuutta, voimia, moraalista lujuttua, älykkyyttä tai kauneutta. Suuret lahjat toivat suuren suorituskyvyn, heidän dynamiksensa kasvoi yläpuolelle tavallisen tason. Tällaisinkin he olivat kuitenkin kaikkivoipia jumalia paljon alempana, mutta jumalien kyvystä osallisina heistä tuli jumaloituja, enemmän kuin ihmisiä. (Hohti 1979, 21.)

Kyseinen ajatusmalli on erinomaisesti sovellettavissa myös näyttelijöihin, sillä suuren yleisön kohotteinen suhtautuminen suurimpiin näyttelijäheeroksiin on hyvinkin jumalointia ja näyttelijöitä saatetaan pitää erikoistapauksina "tavallisten" ihmisten yläpuolella. Ajatus kyvykkyydestä ja lahjakkuudesta jumalten lahjana onkin itsessään jo tutuksi tullut ajatus karismasta.

Tutkimukseni aiheen kannalta tärkeä poiminta on , että heroisointi ulottui myös poikkeuksellisen suuria hengenlahjoja omaaviin henkilöihin. Hohti mainitsee tässä yhteydessä suuria runoilijoita, laulajia, sekä draamakirjailijoita (Hohti 1979, 27). Samalla logiikalla listaa voi jatkaa näyttelijöillä, jotka mielestäni antavat vielä ulkomuotonsakin ja äänensä heeroksen hahmoksi. Kirjailijasta jää useimmiten tietoisuuteen vain teksti, mutta näyttelijältä koko olemus ja persoona.

Nykyaikana heeroskultti on periaatteessa nähtävissä useilla alueilla; politiikassa, taiteessa ja uskonnossa. Kristinuskossa heeroskultti on havaittavissa mm. marttyyrien ja pyhimysten palvontana. (Hohti 1979, 29.) Taiteen maailmassa heeroksia tai ainakin heeroksen asemaan verrattavissa

olevia taiteilijoita on tarjolla sekalainen valikoima. Esimerkiksi "jumalainen" - sanan johdannaisena esiintyvä "diiva" on erityinen nimitys poikkeusasemassa olevalle esiintyvälle taiteilijalle (lähinnä naispuoliselle). Omaa kulttimainettaan saattavat nauttia myös suurten tai pienten ihmisryhmien palvommat boheemit ja nerot. "Boheemi taiteilija" lienee kliseisimpiä määritelmiä, joita yhdistetään taiteilijoihin. Nykypäivän näyttelijäntyö on kuitenkin hyvin tulosvastuullista, joten kovin laiminlyövään boheemiuteen ei ole varaa eikä aikaa. Käytänkin tässä yhteydessä boheemista rinnasteista määritelmää "kapinallinen", josta Paavola kirjoittaa: "Karismaatikot ovat kapinallisia, jotka taistelevat tavanomaisuutta vastaan" (Paavola 2001, 31).

Palvottuja taiteilijoita voidaan palvojan kannalta nimittää idoliksi, eräänlaiseksi esikuvaksi. Jaan Isotamm kirjoittaa luvussaan "Sankareista ja arvoista" Maarja Lohmuksen kanssa, että idoli olisi sankarin vastakohta ja että aikakaudellamme idolinmuodostus on tullut helpoksi. Isotamm lisää, että mm. elokuvat ja media luovat idoleja, kuten filmidiivoja ja poptähtiä. Näihin idoleihin arvomaailmaltaan kehittymätön ihminen haluaa samaistua. (Lohmus & Isotamm 1995, 318.) Jyrkästä suhtautumisestaan huolimatta Isotamm on oikeassa. Kyllähän sankareihin voidaan yhdistää myös idolinpalvonnan kaltaisia piirteitä. Isotamm uskoakseni kokee suurimman osan idoleista katteettomiksi palvontakohteiksi ja kokee ajallemme ominaisen "turhien julkkisten" ja muiden tusinatähtien turhanaikaisen palvonnan oikean sankaruuden ja heerosten palvonnan irvikuvaksi.

Isotamm mainitsee puolestaan sankarin "ihmiseksi, joka tekee, mitä muut haluaisivat tehdä, mutta eivät uskalla" (Lohmus & Isotamm 1995, 318). Isotamm näkee sankareiden edustavan kahta tyyppiä: sellaisia, joita instituutiot luovat sekä sellaisia, joita yhteiskunnan ihmiset itse pitävät sankareina. Instituutioiden nostamiin sankareihin Isotamm kokee liittyvän vahvasti propagandaa. (Lohmus & Isotamm 1995, 319.)

4.3 A.J. Greimas ja aktanttimalli

A.J. Greimas (1917-1992), ns. Pariisin semioottisen koulukunnan perustaja, laati 1960-luvulla aktanttimallin, joka päti myytteihin, kertomuksiin ja narratologiaan. Malli perustui Vladimir Proppin (1896-1970) venäläisten kansansatujen tutkimuksiin, joskin Greimasin malli on laajalaisemmin sovellettavissa. Sen sovellutuksia käytetäänkin mm. historiaan, sosiologiaan sekä antropologiaan. (Tarasti 2004, 11.)

Vladimir Propp, teoksessaan *Venäläisen kansansadun morfologia*, määritteli venäläisen kansansadun 31 funktion ajalliseksi jatkumoksi, minkä jälkeen hän ryhtyi tarkastelemaan aktantteja eli

dramatis personae (Greimas 1979, 198). "Hänen käsityksensä aktanteista on funktionaalinen. henkilöt määritellään hänen mukaansa niiden "toiminta-alojen" perusteella, joihin ne osallistuvat ja nämä alat puolestaan koostuvat niille kuuluvista funktiokimpuista. Vertailtaessa keskenään kaikkia korpuksen satuesiintymiä voidaan havaita tiettyä invarianssia niillä toiminta-alueilla, jotka jakautuvat eri saduissa eri henkilöille (joita kutsumme mieluummin aktoreiksi)." (Greimas 1979, 199.)

	Sanoma 1	Sanoma 2	Sanoma 3
Satu 1	F1 a1	F2 a1	F3 a1
Satu 2	F1 a2	F2 a2	F3 a2
Satu 3	F1 a3	F2 a3	F3 a3

(Greimas 1979, 199.)

"Mikäli funktiot F1 F2 F3 muodostavat määritelmän mukaan tietyn aktantin A1 toiminta-alan, niin tämän toiminta-alan muuttumattomuus sadusta toiseen johtaa siihen, että voimme pitää aktoreita a1 a2 a3 yhden ja saman aktantin A1 (jonka määrittelee sama toiminta-ala) satunnaisina ilmentyminä" (Greimas 1979, 199).

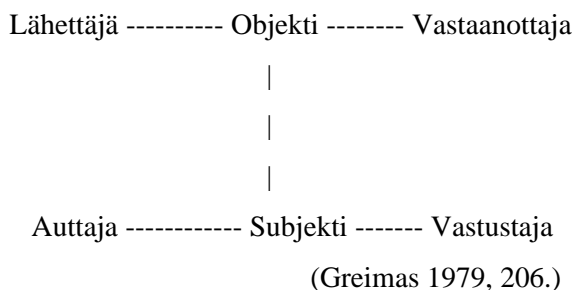
Tästä seuraa, että joskin aktorit voidaan määritellä yhden satuesiintymän rajoissa, niin aktantit, jotka ovat aktoriluokkia, voidaan puolestaan määritellä vain kaikkien satujen muodostaman korpuksen perusteella: aktorien jäsenitys muodostaa yksittäisen sadun; aktanttirakenne taas muodostaa lajin" (Greimas 1979, 199). Greimas jatkaa:

Juuri siinä missä Propp keskeyttää analyysinsä, tulee avuksemme toinen varsin samankaltainen luettelo, nimittäin E. Souriaun teoksessaan *200 000 situations dramatiques* esittämä dramaattisten "funktioiden" luettelo. Vaikka Souriaun tarkastelu onkin subjektiivinen eikä perustu mihinkään konkreettiseen analyysiin, se ei kuitenkaan ole kovin etäällä Proppin kuvauksesta, vaan tietyissä mielessä jatkaa sitä.[--] Souriaun ajatusten kiinnostavuus yhtäältä siitä, että hän on osoittanut, miten aktanttitulkit voidaan soveltaa kansansadusta poikkeaviin kertomuslajeihin, kuten näytelmiin ja toisaalta siitä, että hänen savuttamiaan tuloksia voidaan verrata Proppin tuloksiin. (Greimas 1979, 200.)

Greimas löytää Proppin ja Souriaun luetteloita verratessaan kaksi syntaktista aktanttia, jotka

muodostavat kategorian "subjekti" vs. "objekti". "Haluammekin jo tässä panna merkille sen huomiotaherättävän seikan, että subjektin ja objektin välinen suhde, jota olemme niin suurella vaivalla yrittäneet tarkentaa siinä kokonaan onnistumatta, ilmenee kummassakin luettelossa samalla semanttisella sisällöllä "halu" ("desir") varustettuna. (Greimas 1979, 201.) Greimas jatkaa:

Tällä mallilla, joka on johdettu kaikesta huolimatta epävarmoiksi jääneistä luetteloista ja konstruoitu silmällä pitäen luonnollisten kielten syntaktista rakennetta, näyttää olevan tiettyä operationaalista arvoa juuri yksinkertaisuutensa johdosta (ja pelkästään myyttisten manifestaatioiden analyysin kannalta.) Sen yksinkertaisuus johtuu siitä, että se perustuu kokonaisuudessaan halun objektiin, jota subjekti tavoittelee ja että se sijaitsee kommunikaation objektina lähettäjän ja vastaanottajan välillä, jolloin subjektin haluamista heijastavat toisaalta myös auttaja ja vastustaja. (Greimas 1979, 205-206.)

Greimasin malli on yksinkertaisesta rakenteestaan huolimatta käytettävissä myös hyvin abstrakteihin ja vaikeaselkoiisiin analyysihin. Lyhyesti selvitettyinä oheinen aktanttimalli kuvastaa esim. saduista hahmotettavaa rakennetta. Tarinan sankari (subjekti) lähtee (lähettäjän toimesta) tavoittelemaan tiettyä kohdetta (objekti), tuodakseen sen vastaanottajalle. Hän kohtaa seikkailunsa aikana häntä tukevia auttajia sekä hänen toimintaansa estäviä vastustajia.

4.4 Sankarin ura

Vesa Paavola on kirjassaan *Ryhtyisinkö sankariksi* kuvaillut lyhyesti Greimasin aktanttimallia mukailleen sankarin uran (Paavola 2001, 38-40). Esittelen näyttelijän päätymistä tai pääsemistä etabloidun taiteilijalegendan ja karismaattisen näyttelijäsankarin instituutioasemaan saman mallin mukaisesti. Sankaruuden pääpaino on siis näyttelijän urassa, ei roolien sankaruudessa. Käyttämistäni esimerkeistä huolimatta malli on sovellettavissa niin nais- kuin miesnäyttelijäänkin.

Aluksi sankari lähtee turvallisesta kodistaan seikkailuun ensimmäistä kynnystä kohti. Kynnyksen

ylityksen jälkeen hän yhyttää henkiolennon, jonka hän saattaa kukistaa tai saada puolelleen. Toisaalta tämä olento voi myös lyödä sankarin, mistä seuraa matka kuoleman valtakuntaan. Kyseinen henkiolento ohjaa sankarin matkaa jollain lailla .Kynnyksen toisella puolella sankari vaeltaa tuntemattomien voimien maailmassa. Toiset voimat uhkaavat häntä, toiset taas auttavat .Ennemmin tai myöhemmin sankari joutuu tulikokeeseen, joka on selvitettävä voitokkaasti. (Paavola 2001, 38-39.) Paavolan mielestä "tämä triumfi voidaan kuvata sankarin seksuaalisena yhtymisenä maailman äitinä esiintyvään jumalattareen [--], Luoja- isän tunnustuksena [--] tai hänen omana jumalolennoksi julistamisenaan [--]" (Paavola 2001, 39).

Sankarin tulee palata myös kuvainnollisesti lähtöpaikkaan. Hänellä on jokin tavoiteltu asia mukanaan ja hänen tulee pelastaa maailma.Jos tässä vaiheessa korkeammat voimat ovat siunanneet sankarin, hän jatkaa heidän suojeluksessaan. Korkeat voimat voivat olla myös sankarille vastaisia, jolloin sankari saattaa joutua takaa-ajetuksi. (Paavola 2001, 39.)

Näyttelijän kannalta ensi kynnyks voisi olla pyrkiminen ja pääseminen teatterikouluun ja henkiolento voitaisiin tulkita vanhemmaksi kollegaksi, koulun opettajaksi, teatterinjohtajaksi tai ohjaajaksi. Abstraktimmin kynnyks voisi olla läpimurto rooli ja media, fanit ja julkisuus vastaavasti edustaisivat henkiolentoa.

Näyttelijän uralla tukena voivat olla kollegat, perhe, media, fanit ja moni muu asia; vastaavasti uhkina samoja tahoja mediasta ja kateellisista kollegoista lähtien. Näiden lisäksi uhkiksi voidaan ajatella kriitikoita, viinaa, julkisuuden paineita, jne.

Näyttelijän maailmassa tulikokeena voi olla jättimäinen tähti rooli, josta sankarin voittama palkinto ilmenee loistoarvosteluina, paksumpana palkkapussina, fanilaumoina ja mediasuitsutuksena lisätöiden ohessa. Toisaalta näyttelijä saattaa kohdata oikean tulikokeensa jälkimmäisten elementtien ilmaantuessa tai esimerkiksi mielenterveytensä, alkoholisminsa tai ihmissuhdeongelmiensa kanssa taistellessaan.

Näyttelijän kannalta jumalattareen yhtyminen voitaisiin tulkita ihmissuhde- ja perheasioina. Tunnustuksina arvostelujen ja aseman lisäksi itsenäisyyspäivän juhlat ja palkinnot. Jumalolennoksi julistaminen tarkoittanee näyttelijäkentässä Pro Finlandia- mitalia, erilaisia professuureja, diivan ja legendan asemaa ja tähtikulttia.

Esimerkkinä tavoitellusta asiasta näyttelijän kannalta voisi olla tietty nimi/maine, karisma ja ammattitaito yhdistyneenä tähteydeksi. Maailman pelastaminen voidaan puolestaan tulkita taide-

elämän, teatterin talouden, produktion, fanien odotusten tai teatterinjohtajan hermojen pelastamiseksi. Korkeat voimat pitänevät tässä yhteydessä sisällään ainakin median, apurahat, professuurit, patsaat sekä huippuroolit, -kollegat ja -palkat. Näyttelijästä puhuttaessa negatiivinen esilläolo mediassa ja erilaiset "hyllylle joutumiset" roolien suhteen edustavat korkeiden voimien vastustusta.

Kaikki sankariksi haluavat eivät kuitenkaan epäonnekseen seuraa oikeaa vaihejakoa. Paavola kirjoittaa: "On ihmisiä, jotka saattavat pyrkiä rynnistämään kohti sankaruuden huipentumaa ohi sitä edeltävien koettelemusten, joku toinen saattaa taas jäädä junnaamaan keskelle tarinaa esimerkiksi nauttiakseen hetkellisten menestysten loisteesta. Tällaiset laiminlyönnit johtavat väistämättä epäonnistumisiin." (Paavola 2001, 41.)

Kyseinen kohta on aivan kuin kirjoitettu näyttelijöitä silmällä pitäen. Tähän epäonnisten kategoriiaan kuuluvat "liian paljon, liian varhain" -tyypit, wannabe -pikkujulkimot ja muut ammattitaidottomat missikomeljanttarit sekä pahaksi onneksi moni aidosti lahjakas, mutta malttamaton tai liian herkkä taiteilijanalku.

Pelkästään ei voi syyttää näyttelijäntaimien omaa ajattelemattomuutta. Syyttävä sormi osoittaa vahvasti myös median suuntaan. Julkisuuden myllerryksessä ihmisille muodostuu vääriä kuvia, vääriä painotuksia ja vääränlaisia paineita. En pidä tavoiteltavana, että nuoria näyttelijöitä ryöpytetään töittensä ja monen muun alaan liittymättömän ilmiön yhteydessä jo huomattavasti ennen teatterikoulusta valmistumisestaan. Ammattitaito, -identiteetti ja oman persoonan hahmottaminen ei liene tarpeeksi pitkällä. Tosin teatterikoulujen oppilaat ovat jo jollain tavoin seulottuja. Nykypäivän ihanteisiin myös kuuluu, että olet valmis jo ennen aikojaan.

Eri asia ovat pystymetsästä halpissarjoihin ja pintajulkisuuteen pyrähtäneet "näyttelijät", joiden pääasiallinen tavoite on päästä julkimoksi. Pitkän tähtäimen taiteelliseen työhön kyseisellä ryhmällä ei välttämättä ole kiinnostusta eikä aina kompetenssiakaan. Harmi vaan, että moni virheellisesti luulee heidän oman olemassaolonsa riittävän sankarin mittoihin -näyttelijän mitoista puhumatta-kaan.

Tästä aiheesta kirjoittaa puolestaan Gracian:

Ei riitä, että tunnette asiat pintapuolisesti, se on "nopeasti" kiiruhtamista, ja tulette tunnetuksi tyhjänjauhajana sen sijaan, että saisitte mainetta syvällisestä ymmärryksestänne. [--] Ei ole ollut sankaria, joka ei olisi ollut loistava jossain asiassa, se kuuluu suuruuden luonteeseen. Ja mitä vaativampi on hänen ammatinsa, sitä äänekkäämmät ovat suosionsoitukset. Loistokkuus tärkeässä asiassa on osa suvereeniutta ja herättää palvontaa. (Gracian 1996, 54-55.)

Ainahan näyttelijäntyössä - kuten muissakaan taiteissa - näyttelijän omat heikot hetket eivät välttämättä ole turmioksi. Paavola kirjoittaa: "Monasti pitempiaikainenkin pimennys vain lisää sankaritöiden onnistumisen edellytyksiä. Esimerkiksi useiden nerokkaiden taiteilijoiden henkilöhistoriassa tunnetaan psykiatrian numinoosiksi nimittämä tunnetila: kaikkivallan ja omnipotenssin tunne, joka edeltää järjen lopullista sammumista." (Paavola 2001, 75.)

Numinoosista käsitellessään Paavola pitää sitä lähes välttämättömänä vaiheena sankarin kehitystarinassa. Paavola mainitsee esimerkkejä taiteilijoiden luomiskyvystä, joka on parhaimmillaan "järjen hämärtyminen" partaalla. Tämän lisäksi hän nostaa esiin mm. seksuaaliset urotyöt ja johtajuuden piirteitä. (Paavola 2001, 76-79.)

Käsittelen seksuaalisuutta ja johtajuutta muissa yhteyksissä, mutta luomiskyvystä mainittakoon muutama huomio. Ensinnäkin varsin monen näyttelijäsuuruuden taustalta löytyy erimittaisia numinoosiksen piirteiden värittämiä jaksoja. Tästä on näyttelijöiden elämäkertojen ja aikakauslehtien sivuilla runsaasti esimerkkejä. Voisi jopa kuvitella, että narsistisen näyttelijän ammatin kärkinimille erityisesti kuuluvat sekoilut oman egon rajojen laajuuden ja kaikkivoipaisuuden kanssa.

Toisaalta pienimuotoisemmin aihetta ajatellen hyvin monelle näyttelijälle ensi-iltaa edeltävät päivät saattavat olla numinoosiksentäyteisiä aikoja. Tällöin tosin kyse on virittymisestä, keskittymisestä ja roolin haltuunsaamisesta, ei niinkään "järjen hämärtymisestä" psykiatrisessa mielessä.

Vaatimukset ja aikataulut, joita nykypäivän näyttelijältä edellytetään, ovat sen verran intensiiviset, että kovin syviin ja pitkiin numinosi-periodeihin ei ole varaa. Tosin jokin yksittäinen rooli saattaa saada ylimääräistä ulottuvuutta "järjen hämärtymisestä", mutta repertuaariteatterin produktiivisessa voi ko. ilmiöstä olla suurtakin hyötyä paitsi ilmaisulle, myös yhteisölle.

4.5 Karismaattinen sankari

Vesa Paavola kirjoittaa Max Weberin ajatuksista: "Hän jaotteli hallinnan (Herrschaft) kolmeen perustyyppiin: traditionaaliseen, rationaaliseen ja karismaattiseen. Tätä typologiaa soveltaen voi myös aloitteleva sankari tehdä ensimmäisen, tässä vaiheessa vielä karkean valintansa: ryhtyäkö traditionaaliseksi, rationaaliseksi vai karismaattiseksi sankariksi." (Paavola 2001, 11.)

Nimensä mukaisesti traditionaalinen sankari saa voimansa perinteestä. Paavola nostaa tämän sankarityypin esimerkeiksi amatööriurheilun tai poikakirjojen puhtoiset ja idealistiset sankarihahmot. Myös vanhojen sukuyritysten johtajat ja tarustojen soturisankarit kuuluvat tähän kategoriaan. Luonteenomaista tälle sankarityypille ovat uskollisuus ja uhrautuvuus sekä tietty innoittuminen perinteistä. (Paavola 2001, 11-18.)

Rationaalisten sankareiden keskeiset piirteet ovat puolestaan kylmän järjen käyttö ja selkeä hyödyn tavoittelu. Esimerkkinä tästä nousee esiin varsinkin ammattijohtajat, jotka hallitsevat järjestelmät ja menetelmät ja jotka vaihtavat ongelmatomasti työpaikkaa etujen - ei perinteiden- ratkaistessa. (Paavola 2001, 18-19.) Urheilumaailmassa rationaalinen sankari osaa ottaa myös mm. tavoitehakuiset ja taloudelliset seikat itselleen edullisesti huomioon (Paavola 2001, 20).

Paavola esittää, että edellämainittujen sankarityyppien aika alkaa olla ohi niin yritysmaailmassa kuin urheilussakin. Hänen mukaansa näkyvin ja vallitseva sankarityyppi monella elämän alalla on karismaattinen sankari. (Paavola 2001, 23.) Paavola jatkaa analysoiden Weberin ajatuksia:

Paradoksaalista kyllä, Weberin mukaan juuri yhteiskunnan rationaalistuminen johtaa ihmiset tarvitsemaan karismaattisia johtajia. Karismaan eli armolahjoihin perustuvaan hallintaan liittyy hänen mukaansa vihkiytyneisyys, joka kiinnittää ihmiset poikkeuksellista pyhyttä, sankaruutta tai esikuvallisuutta edustavaan henkilöön. Karismaattisella johtajalla voi olla ihmistä rationaalisuuden kahleista vapauttava ja tunteita kanavoiva rooli. (Paavola 2001, 24.)

Vaikka Paavola puhuu, Weberiä mukaillen, karismaattisesta johtajasta, voidaan samaa sanoa myös karismaattisista sankareista. Nykyajan viihde- ja taidemaailman sankarit ja tähdet antavat edelleenkin ihmisille vapauttavia ja tunnemaailmaltaan monipuolisia elämyksiä. Joihinkin heistä voidaan liittää myös luonnehdinta vihkiytyneisyydestä taiteentekemiseen. Mikäli juorulehtien paljouteen on nojautumista, voisi kuvitella, että ko. sankareiden ympärillä leijailee myös mystinen ilmapiiri, joista "tavallinen" ihminen haluaa päästä osalliseksi edes lehtien avulla kohottautuakseen arjen yläpuolelle. Paavola jatkaa: "Karismaattisen sankarin luonteeseen kuuluu että sankaruus on paljon

varsinaisia sankaritöitä laajempi käsite". Hän esittelee esimerkkinä Matti Nykäsen, joka muistetaan paitsi mäkihypyn kultamitalien ansiosta, myös juomisen, strippauksen, naisjuttujensa ja sanontojensa takia. (Paavola 2001, 26.) Nykypäivän mediassa myös näyttelijöiden yksityiselämästä halutaan esitellä raflaavia yksityiskohtia: tappelut, avioerot, päihteiden käyttö ja muut skandaalit muokkaavat monen näyttelijän imagoa. Totuus pohjaa ei liiemmin kysytä eikä todisteita kaivata. Toisaalta Paavola myös huomioi, että "tällöin hänen persoonansa valovoima ikään kuin pyhittää suorituksen, oli se sitten millainen hyvänsä" (Paavola 2001, 26). Tässä valossa näyttelijälle saattaa olla hyväksikin arkiminää rajumpi imago, joka kiinnostaa suurta yleisöä ja mediaa. Kiinnostavuus näyttelijän ympärillä lisää luonnollisesti myös työtarjouksia. Kornimmassa tapauksessa näyttelijän siviilielämän edesottamukset saattavat lopulta kiinnostaa yleisöä enemmän ja olla jopa nautinnollisempaa viihdettä kuin näyttelijän varsinaisessa työssään tekemät suoritukset.

"Karismaa käsittelevässä kirjallisuudessa väitetään usein, että karismaattisella sankarilla on aina jokin tehtävä (missio) suoritettavanaan" (Paavola 2001, 26). Pohdittaessa sankaritarinoita väitteen on helppo yhtyä. Pelkästään toimintaelokuvien sankarien täytyy pelastaa maailma - tai ainakin länsimainen sivistys. Haluaisin näyttelijäsankareita ajatellessani uskoa, että tarinan kertominen ja näyttelijäntyön mahdollisimman kokonaisvaltainen hallitseminen ja jalostaminen olisi valtaosalle komeljanntareista ensisijainen missio hömppälehdissä poseeraamisen sijaan.

Kuriositeettina voisi siteerata Paavolaa: "Uusi testamentti määritteli karisman armolahjaksi. Amerikkalainen bisneslehti Fortune puolestaan toteaa että karisma on kuin pornografia; se on vaikea määritellä mutta sen kyllä tunnistaa nähdessään. Tähän voi vielä lisätä että erojakin toki on, useimpien on helpompi hankkia itselleen pornografiaa kuin karismaa." (Paavola 2001, 24.) Epäilemättä asia on näin.

Paavola listaa myös joitakin ominaisuuksia, joita voidaan liittää karismaattiseen sankariin: kyky muuttaa yksityinen yleiseksi (esim. urheilijan kisakampaus sijoitusta tärkeämpi), lapsellisuus (esimerkkinä mm. Mozart), ruumiin koko (suuri, kuten Martin Saarikangas tai pieni, kuten Napoleon), naisseikkailut (esim. Kennedy), energisyys, itseluottamus, kyky aistia ihmisten odotukset tai näiden yhdistelmä. Myös äänestä ja katseesta Paavolalla on omat kommenttinsa, mutta sivuutan ne epätieteellisinä. (Paavola 2001, 27-29.)

Sen sijaan Paavolan esiinnostamaa kykyä muuttaa yksityinen yleiseksi sietää tarkastella lähemmin. Paavola siteeraa Arthur Schopenhauerin esseetä teoksesta *Die Welt als Wille und Vorstellung* "että nerous aina antautuu koko yhteiskunnan palvelukseen, ja että kyky nähdä yksityisessä aina yleinen

kuuluu neron peruspiirteisiin." (Paavola 2001, 25.)

Vaikka nerous tuntuu turhan mahtipontiselta määreeltä yhdistettäväksi edes kaikkiin karismaattisiin (näyttelijä)sankareihin, pohdittakoon kuitenkin kyseistä ajatusta. Paavolan esimerkkiä ja logiikkaa soveltaen näyttelijän nerouden eräänä osoituksena on kyky kohottaa esimerkiksi alkoholi- ja avio-ongelmat yksityisasioista koko kansan yhteiseksi omaisuudeksi ja kiinnostuksen kohteeksi. Paavolan tekstissä on toki vahva ironia, mutta eittämättä kyseinen piirre on vahvistanut useankin taiteilijan mainetta karismaattisena sankariurhona.

Kuten aiemmin luimme, sankarin uraan kuuluu matkaan lähtö ja paluu lähtöpaikkaan. Tähän liittyen Paavola huomioi:

Karismaan liittyy usein vierauden tunne. [--] Meren takaa tulleeseen muukalaiseen on paljon helpompi liittää karisman sädekehä kuin oman kylän poikaan. Tämän vuoksi matkalle lähteminen ja siltä palaaminen myöhemmin usein kuuluvat oleellisina osina sankaritaruun. Mutta myös muut vierauteen viittaavat piirteet vahvistavat karismaa. (Paavola 2001, 29.)

Matkalle lähtö ja kotiinpaluu ovat omiaan myös antamaan näyttelijän sankarikuvaan lisämaustetta. Erityisesti siksi, että suomalainen näyttelijäntyö on pitkälti kielen takia melko sidottu Suomeen, ovat erilaiset irtiotot Ruotsia, Ranskaa tai Hollywoodia myöten poikkeuksetta mediassa käsitelty kansainvälisinä läpimurtoina, vaikka roolityö ulkomaisessa elokuvassa olisi lähinnä statistin osa. Lisähehkua ulkomaankomennus tuo kuitenkin verrattuna tavallisiin kotimaisiin kasvoihin. Paradoksaalista on kuitenkin ilmiö, että ulkomainen teatterikoulutus puolestaan ei välttämättä merkitse mitään joidenkin teatterinjohtajien puntarissa. On ymmärrettävää, että kenties pelkän rahatukon avulla tapahtuva sisäänpääsy teatterikouluun ei takaa valmistuneen näyttelijän taiteellista kompetenssia ja kieltämättä koulujen tason kirjo on mittava. Välillä kuitenkin ihmetyttää joidenkin johtajien nuiva suhtautuminen ulkomaiseen koulutukseen ottaen huomioon mm. Britannian ja Ranskan pitkät teatteriperinteet. Rumasti sanottuna ko. maissa oli jo teattereita, kun "maassamme vasta laskeuduttiin puusta". Toisaalta ennakkoluuloisuus voi olla perusteltua ja hyvähän on toisaalta taata Suomessa kouluttautuneille työskentelymahdollisuuksia. On myös karismapohdiskelun yhteydessä todettava, että nykyajan koulutukseen valittaessa opiskelijoita, karismaattiset väriläiskät eivät ensisijaisesti tunnu tulevan valituiksi. Nykyajan teattereiden ja muiden tuotantokanavien tarpeet suosivat ennemminkin monipuolisia, joustavasti muuntuvia ja yhteistyökykyisiä osaajia. Erityisen poikkeukselliset karismaatikot eivät taida mahtua tähän muottiin.

Paavola muistuttaa vielä Weberin näkemyksistä: "Tässä yhteydessä on syytä muistuttaa siitä, että

Weber erotti kahdenlaista karismaa: sitä, joka on ihmisessä luontaisena lahjana ja sitä, jota voidaan luoda ihmiseen joidenkin erityisten keinojen avulla. Jälkimmäinen viittaa siihen, että karismaa voidaan luoda myös harjoituksella." (Paavola 2001, 31-32.)

Olen tämän mielenkiintoisen näkemyksen kanssa osittain samaa mieltä. Toisaalta synnynnäinen karisma huokuu ihmisestä ilman taikatemppeja, mutta toisaalta tiettyjä teatterillisiä trikkejä käyttämällä voidaan ihminen saada vaikuttamaan joidenkin silmissä karismaattisemmalta. Jos ihmisessä ei ole luontaista karismaa ollenkaan, on vaikeaa sitä luoda ulkoisilla elementeilläkään. Mitä taas tulee itse temppeihin, uskon että tietyillä henkilökohtaisen ilmaisun seikoilla "karismaattisuus" vaikuttaa kohentuvan. Myös tilallisilla nikseillä ja tekniikan tuella saadaan luotua "karismaattisempi" illuusio. Nämä ovat tuttuja keinoja paitsi teatteri- ja showmaailmassa myös valtioiden propagandan parissa. Olisiko sittenkin niin, että itse karismaa ei siis lisätä, ainoastaan vaikutelmaa siitä.

4.6 Sankarin kuolema ja muita mainetekoja

Vesa Paavola kirjoittaa sankarin kuolemasta: "Kaikki nämä esimerkit osoittavat, että nuorena kuoleminen - ja mielellään vielä murhatuksi tuleminen - on siis vertaansa vailla oleva keino päästä legendaksi ja kuolemattomaksi sankariksi. Se on usein oikotie sankaruuteen ja säästää sankarin paljosta vaivasta." (Paavola 2001, 167.)

Toki jamesdeanmainen nuorena kuoleminen mahdollistaa legendaksi pääsemisen, mutta toinen tapa on mielestäni sankarin "ylösnousemus" tai paremminkin jälleensyntyminen. Henkisesti asiaa voisi verrata sankarin uran matkalta palaamiseen. Legendaksi päästäkseen sankarin pitää nousta pimeyden kuirimuksesta feeniks- linnun tavoin uljaampana ja karaistuna. Käytännössä tämä tarkoittaa näyttelijäsankarin rosoista alamäkeä erityisesti vaikeine päihde- ja ihmissuhdesotkuineen. Toivottavaa on liikkua myös epämääräisissä piireissä, joissa voisi varoituksenomaisesti tapahtua muutamia kuolemantapauksia. Aivan kuin viime hetkillä sankarimme tulee ottaa itseään niskasta ja raitistua. Myös jokin henkinen kokemus kuoruttaa tilannetta. Tällöin sankarin tulee median palstoilla mainita rankasta menneisyydestään ja nyt "henkistyneenä" tai "syvällisenä" antaa lausuntoja, jotka kuin vihjeenä antavat vaikutelman korkeampien voimien läsnäolosta, ts. karisman kosketuksesta. Mikäli taiteilijasankarillamme on edes auttavia näyttöjä ammatillisessa mielessä tarttuu media kernaasti koukkuun ja julkaisee juttuja valon löytäneestä näyttelijälegendasta, joka suurten vaikeuksien jälkeen on löytänyt lahjansa uudelleen ja joka nöyränä käyttää karismaansa

yleisönsä palvelemiseen. Tämä on (näyttelijä)sankarin kannalta turvallisempi tapa tulla legendaksi kuin varhainen kuolema.

5 KARISMA JA NÄYTTELIJÄNTYÖ

5.1 Karisman dilemmat

Maija-Riitta Ollila pohtii kirjassaan *Persoonan valta* mielenkiintoisesti karisman dilemmaa. Hän on asettanut karismaa käsitteleviä vastapareja kysymysten muotoon. Esitän Ollilan rakenteen mukaisesti omia tulkintojani karismasta.

Ollila kirjoittaa: "Onko karisma synnynnäistä vai opittua? Onko niin, että vauvalaan mennessämme jostakin kopasta nousee kosminen säteily, joka aikojen saatossa vahvistumistaan vahvistuu?(...) Vai luoko ihminen itse itsestään karismaattisen tiettyjä ominaisuuksia kehittämällä? (Ollila 2005, 88.)

Ajattelen, että ainakin karisma on synnynnäistä, vaikka kopasta nouseva kosminen säteily ei ehkä vauvan piirteistä päällimmäisenä erottuisikaan. Mielenkiintoista on ajatus vahvistumisesta aikojen saatossa. Useissa yhteyksissä on tulkittavissa, että yleisesti ajatellaan karisman syvenevän tai kasvavan iän myötä. Olen myötämielinen tämän ajatuksen suhteen. Tuntuu, että nuorissakin ihmisissä on karisman aihioita, mutta kun itsetuntemus ja terve varmuus itsestä kohenee, myös karisma tuntuu saavan täyteläisemmän muodon. Toki pitää muistaa "karisma on katsojan silmässä"-henkinen mielipidesidonnaisuus. Joku pitää esim. nuorta näyttelijää kovin karismaattisena, vaikka kyse olisi enemmän viehkeän ulkomuodon luomasta palvonnasta kuin siitä yli-inhimillisestä sisäisestä hehkusta, jota karismalla yleisesti tarkoitetaan.

Ollila selvittää seuraavasti dilemmaa:

Karisman teologiset juuret viittaavat sekulaarissa tulkinnassa lahjaksi saatuun eli perittyyn. Joidenkin tulkitsijoiden mielestä karisma on jokseenkin kokonaan opittua. Useimmat kokevat, että vastaus liikkuu keskivälillä. jotkut karisman puolet ovat perittyjä ominaisuuksia, toiset taas opittuja ja elämäkokemuksen tuomia. Äärimmäiset kyynikot katsovat, että karisma on kokonaan keinotekoisesti loihdittava ominaisuus, joka voidaan vähäksi aikaa kiinnittää kehen tahansa mainostoimistojen keinoin. (Ollila 2005, 88.)

En usko, että lopullista "oikeaa" vastausta löytyy - eikä ehkä tarvitsekaan. Karismaatikkoja löytyy jatkossakin ainakin näkökulmaa muuttamalla. Kyllähän esiintymiskoulutuksen avulla artistista saadaan esiin, varsinkin tekniikan avulla, puleerattua karismaattiselta vaikuttava esiintyvä taiteilija. Ollilan mainitseisiin mainostoimistokeinoihin on muikin median ja showmaailman hehkuttaminen yhteydessä. Esimerkiksi uuden elokuvan promootiokierteilla ja ensi-illan ympärille kytkeytyvässä kirjoittelussa on nähtävissä ylenpalttistakin suitsutusta "tähdistä". Tällöin pienemmänkin roolin näyttelijä saa ympärilleen loistetta ja glamouria, koska se kuuluu elokuvan mainostamiseen. Yleisölle näyttelijöitä tarjoillaan sokerihuurrettuina kysynnän kasvattamiseksi. Toki näyttelijäkunnassa on karismaattiseksi luokiteltavia persoonia.

Ollila pohtii myös onko karisma yleispätevää vai kytkeytyykö se johonkin tiettyyn tilanteeseen. Hän nostaa mm. Jeesuksen, Buddhan ja Gandhin missä tahansa kulttuurissa ja aikakaudessa tunnistettaviksi hyviksi ihmisiksi, jotka ovat myös universaalisti karismaattisia. Yhtenevinä piirteinä Ollila listaa, että he asettavat normeja teoillaan ja asenteillaan. Lisäksi ko. karismaatikot käyttävät vertauksia puheissaan ja heidän opetuksiaan ilmaistaan epäsuorasti. Myös hiljaisuuden painottaminen on keskeistä. (Ollila 2005, 89.)

Lokaalista karismaa käsittelin aiheeni kannalta jo aiemmin työssäni. Ollilan mukaan yleisen käsityksen mukaan karismaa pidetään tavallisesti lokaalisena (Ollila 2005, 89). Edelleen voidaan kuitenkin kysyä, onko näyttelijän karisma lokaalista. Jos lokaalisuutta ajattelee tietyn paikan määreen kannalta, herää kysymys ovatko mm. teatteri tai valkokangas karismaa lisääviä paikkoja. Lisääntykö yleisön kokema karisman vaikutelma näiden paikkojen avulla, ts. kokeeko katsoja automaattisesti, että näissä esiintyvä näyttelijä on karismaattinen. Toisaalta voimme pohtia, täytyykö ihmisen olla karismaattinen kyetäkseen ja päästäkseen esiintymään näyttämölle tai elokuvaan. Täysin yksiselitteistä ratkaisua ei löydy. Uskoakseni kyse on yhdistelmä kummastakin vaihtoehdosta.

Näyttelijän kannalta lokaaliseen karismaan heijastuu vääjäämättä myös piirteitä hänen työstään. Näyttelijä on työskentelyhetkellä poikkeuksellisesti virittäytynyt. Sitä paitsi seurattavana kohteena on useimmiten toinen persoona eli roolihenkilö. Näyttelijän oma karisma saattaa tuoda paljonkin lisähehkoa latteaan roolihahmoon, mutta kokemukseni mukaan esim. suurilla klassikkorooleilla on puolestaan näyttelijää ajatellen kohottava vaikutus. Jos näyttelijä pystyy suoriutumaan roolistaan teknisesti kunnialla, hyvin kirjoitettu rooli saattaa antaa mm. näyttämöllistä auktoriteettia, jonka yleisö voi tulkita karismaattisena olemuksena. Vaikutelmaa lisäävät edelläkäsitteltyt ohjaus ja tekniikka. Silloin kun karismaattinen näyttelijä hyvässä ohjauksessa onnistuu kokonaisvaltaisesti

karismaattisessa roolissa, on mahdollista, että yleisön saa vaikutelman lähes yliluonnollisesta elementistä. Tällöin näyttelijään liitetään nopeasti karismaattisuuden vaikutelma. Joihinkin näyttelijöihin se juurtuu -eikä syyttä- pitkäksi aikaa, joistakin se saattaa karista seuraavien töiden myötä. Ollila toteaa:

Lokaalista karismaa kartoittaessani olen koonnut nykysuomalaisten ehdotuksia karismaattisen ihmisen muotokuvaksi. Joistakin piirteistä vallitsee suuri yksimielisyys. Jotkut ominaisuudet saavat vain vähän kannattajia. On myös muotokuvan osia, joista suorastaan riidellään. Karisman lokaalisuudesta seuraa, ettei lopullista ja aukotonta piirrelistaa ole luotavissa. Pelkkiä piirteitä summaamalla ei tietenkään synny sitä mystistä jotakin, jota ollaan etsimässä, mutta jonkinlaiseen likiarvoon päästään täälläkin menetelmällä. On paradoksaalista puhua poikkeuksellisen ihmisten tyypeistä -tyypittely tekee heistä vain lajinsa edustajia - mutta en välttä kiusausta. Näen kokonaan erilaisia karismaattisuuden ilmiäsuja. (Ollila 2005, 90.)

Tässä tutkielmassani pyrin myös hahmottamaan eräänlaista karismaattisen persoonan ja näyttelijän "piirrelistaa". Olen samaa mieltä Ollilan kanssa, että täysin aukotonta karisman määrittelyä on mahdotonta tehdä ja että karismalla on mielestäni erilaisia ilmiäsuja. Ollilan mainitsemat Jeesus, Buddha ja Gandhi edustavat "hyviä ihmisiä", kuitenkin yhtäläillä voitaisiin esiinnostaa "pahat pojat". Hitler, Picasso, Saddam Hussein ja Vesa Paavolan mainitsema Matti Nykänen eivät välttämättä ole kaikkein puhtoisimpia sankareita, mutta käypiä esimerkkejä karismaattisista persoonista. Näyttelijöiden karismaa ajatellen "pahan pojan karisma" on edesauttanut monien näyttelijän voittokulkua. Mallitapauksia löytyy Marlon Brandosta, Jack Nicholsonista ja Mickey Rourkesta lähtien. Näyttelijöiden kyseessäollessa täytyy myös muistaa tiettyjen roolien vaikutus yleisön ajatuksiin.

Seuraavaksi Ollila kysyy: "Minkälaisesta vaikuttamisen muodosta karismassa on kysymys? Karisman ytimessä on poikkeuksellisen tehokas viestintäkyky, mutta minkälainen? Vaikuttaako karismaatikko loogisilla, järkeen vetoavilla argumenteilla? Vai viestiikö hän suoraan ihmisen tunne-elämään ja mielikuvitukseen vetoavilla tavoilla?" (Ollila 2005, 90.) Ollila mainitsee useimpien kannattavan jälkimmäistä vaihtoehtoa, mutta nostaa esiin myös vähemmistön mielipiteen, jossa uskotaan, että "asian puhuminen" tekisi ihmisestä karismaattisen. Ollila kysyykin: "Tekeekö asia puhujasta karismaattisen, vai tekeekö karismaatikko mistä tahansa abrakadabrasta tiukkaa asiaa?". (Ollila 2005, 90.)

Itse uskon kummankin näkemyksen olevan tavallaan oikeassa. Tiukkaa asiaa puhuva ihminen antaa

helposti - ja lokaalisesti - vakuuttavan kuvan ja tätä kautta saa myös auktoriteettia, jonka näen yhtenä karisman kulmakivistä. Karismaattinen persoona puolestaan saattaa olla kiehtova sanomatta sanaakaan. Näyttelijä nimenomaan "viestii suoraan ihmisten tunne-elämään ja mielikuvitukseen vetoavilla tavoilla", joten jos pohditaan esiintyvän näyttelijän karismaa, "abrakadabra" -karisma tuntuu vaihtoehdoista keskeisemmältä.

Ollila nostaa esiin myös puhujan itsevarmuuden. Hän kuitenkin huomioi, että yleisö saattaa erehtyä luulemaan, että esiintyjän itsevarmuus muodostuu aiheen hallinnasta, vaikka taustalla onkin esiintyjän - ehkä katteeton- itseluottamus. (Ollila 2005, 92.)

Tässä olen täysin samaa mieltä. Karisma rakentuu pitkälti itsevarmuudelle, joka todellakin on eri asia kuin suuri ego. Suvereeni alansa hallitsija on vakuuttava. Täytyy myöntää, että joidenkin näyttelijöiden liiallinen varmuus vaikuttaa jo tylsistytävästi ja toisaalta levottomat, pulleaegoiset näyttelijät puolestaan saattavat olla mukaansatempaavia esitystilanteessa. Yhdyn kuitenkin Ollilan lauseeseen: "Ensin on karisma, sitten on totuus - se, mitä karismaatikko suvaitsee lausua" (Ollila 2005, 92).

Karisman vaikeaa määrittelyä kuvastaa mainiosti Ollilan sitaatti:

Karisman mahdollisuudet ja sen ongelmat liittyvät samaan kohtaan: karismaa ei voi valvoa. On mahdotonta mitata, kuinka suuri ja minkälainen karismaattisen ihmisen vaikutusvalta täsmälleen ottaen on. Karismaan liittyy tyypillisesti se, että karismaatikko kykenee lietsomaan ihmismielissä uskomuksia -hyviä tai huonoja, innostavia tai lamaavia- eivätkä noiden uskomusten kerrannaisvaikutukset ole mitattavissa. (Ollila 2005, 95.)

Historia on täynnä esimerkkejä, kuinka "valvomaton" karisma ja karismaattinen persoona ovat vaikuttaneet myllertävästi - niin hyvässä kuin pahassa. Rajattuna esimerkkinä voimme ajatella kahlitsemattoman karisman vaikutusta taide- ja showmaailmassa. Joukkohysteriaa lähentelevät idolipalvonnat ovat toisaalta pelottavia ilmiöitä. Aina ei kyseessä tarvitse olla edes maailmanluokan tähti; Suomeen tuotuja jenkkisarjojen c-luokan näyttelijöitäkin on kestitetty kuin paavia konsanaan. Kerrannaisvaikutuksia on todellakin mahdotonta mitata.

5.2 Näyttelijäntyö Aristoteleen näkökulmasta

Työni aihetta, näyttelijän karismaa, on kiintoisaa tutkia myös Aristoteleen retoriikkaa koskevien ajatusten valossa. Aristoteles kirjoittaa teoksessaan retoriikasta ja vakuuttumisesta: "Retoriikka on kyky havaita kunkin asian yhteydessä vakuuttava. Tämä ei ole minkään muun taidon tehtävä. [--] Retoriikka sen sijaan näyttää kykenevän havaitsemaan niin sanoakseni annetuista asioista sen, mikä niiden yhteydessä on vakuuttavaa." (Aristoteles 1997, 10-11.) Hän jatkaa:

Osa vakuuttamiseen liittyvistä asioista on taidon ulkopuolisia, osa taas taitoon kuuluvia. Taitoon sisällyttömiksi sanon sellaisia, joita emme itse saa aikaan, vaan jotka ovat ennestään olemassa kuten todistajalausunnat, kiduttamalla saadut tunnustukset, asiakirjat ja muut sellaiset. Taitoon sisältyviä taas ovat ne, joita on mahdollista tehdä menetelmän mukaan ja omin avuin. Edelliset on siis otettava käyttöön, jälkimmäiset löydettävä. (Aristoteles 1997, 11.)

Seuraavaksi Aristoteles listaa vakuuttamiseen johtavia tekijöitä: puhujan luonteeseen perustuvat, kuulijan mielentilaan perustuvat sekä itse puheeseen perustuvat - joko osoittamisen tai näennäisen osoittamisen kautta (Aristoteles 1997, 11). Saman teoksen selitysosassa Juha Sihvola tarkentaa edellistä:

Retoriikan osatekijöitä ovat "vakuuttamiseen liittyvät asiat" (pisteis). Ne jakautuvat taidon ulkopuolisiin (atekhnai) ja taitoon kuuluviin (entekhnai). [- -] Jälkimmäiset "puheella aikaan saatavat vakuuttamisen syyt" jakautuvat kolmeen ryhmään: luonteeseen (ethos), mielentilaan tai tunteisiin (pathos) ja itse puheeseen tai argumentteihin (logos) perustuviin. Jako luonnetta, tunteita ja argumentteja koskeviin vakuuttamisen välineisiin tuli klassiseksi myöhemmässä retoriikassa. (Sihvola 1997, 198.)

Kuriositeettina on huomioitava, että Aristoteles puhuu vakuuttumisesta ja Sihvola vakuuttamisesta. Kyseessä lienee kummassakin tapauksessa vastaanottajan (kuulijan) vakuuttunut olotila.

Jos tarkkaillaan Aristoteleen ajatuksia hieman sovellettuna näyttelijän kannalta, voimme ajatella vakuuttamisen tietyn sanoman uskottavan perillemenon symboliksi, ts. onnistuneeksi roolityöksi. Tässä valossa voisimme ajatella: mitä vakuuttavampi esiintyjä, sitä vakuuttuneempi yleisö. Jatkaessamme yhtälöä karismaattisen näyttelijän suuntaan, voimme leikitellä hypoteesillä: mitä karismaattisempi esiintyjä, sitä vakuuttuneempi (tai vaikuttuneempi) yleisö. Tämä siksi, että karismaattiseen esiintyjään voidaan yhdistää tietty vakuuttavuus ja vaikuttavuus.

Ollila kirjoittaa:

Minkälaisesta vaikuttamisen muodosta karismassa on kysymys? Karisman ytimessä on poikkeuksellisen tehokas viestintäkyky, mutta minkälainen? Vaikuttaako karismaatikko loogisilla, järkeen vetoavilla argumenteilla? Vai viestiikö hän suoraan ihmisen tunne-elämään ja mielikuvitukseen vetoavilla tavoilla? Useimmat kannattavat jälkimmäistä vaihtoehtoa, vieläpä viestinnän tiedostamattomia puolia korostaen. Järki mielen portinvartijana jää hölmistyneenä seisoksimaan, kun viestijä upottaa sanomansa suoraan kuulijan alitajuntaan. Karisman rationaalisia puolia painottavat uskovat, että ihminen on karismaattinen siksi, että hän puhuu asiaa. (Ollila 2005, 90.)

Ajattelee karismaattista esiintyjää siis kumman näkökulman kannalta tahansa, vakuuttavuus/vaikuttavuus on keskeinen tekijä. Ollilan esittämiin kysymyksiin löytyy jälleen monitahoisia vastausvaihtoehtoja. Mielestäni karismaattinen viestijä saa sanomansa perille oman karismansa keinoin. Jos esimerkiksi maallikkosaarnaajan tai sankarinäyttelijän karisma pohjautuu tunteen palolle ja ilmaisullisille avuille, voi rutikuiva verojuristi saada aikaan karismaattisen vaikutelman asiantuntemuksen ja viileän logiikan voimin. Onneksi karisma ei ole ammattikuntakysymys, vaikka tietyt ammatit ovatkin otollisia saamaan itseensä karisman lisähehkua. Tätä asiaa käsittelem työssäni toisessa yhteydessä. Tähän yhteyteen sopii Aristoteleen ajatus, joka sopii myös karismaan siinä missä vakuuttavuuteenkin: "Vakuuttava on vakuuttavaa jollekin, ja jokin on vakuuttava olemalla itsessään vakuuttava tai uskottava, ja jokin on vakuuttava, koska se näyttää näillä perusteilla toteennäytetyltä" (Aristoteles 1997, 12-13).

Jos pohdimme tarkemmin Aristoteleen ajatuksia "puheella aikaan saatavan vakuuttumisen syiden" kolmijaosta näyttelijän kannalta, nousee esiin mielenkiintoisia seikkoja. Ensinnäkin teatteri on kolmijaon kannalta otollinen esittämispaiikka, sillä kolmijaon elementit ovat erityisen vahvasti edustetut.

Puhujan (näyttelijän) ethos eli puhujan luonteeseen perustuva vakuuttavuus on keskeinen asia esiintymistilanteessa. Näyttelijä on useimmiten esiintymishaluinen ja siten luonteeltaan sopiva. Luonnemääritelmän voinee tässä yhteydessä tulkita myös muiden esiintymistä tukevien ominaisuuksien kautta: sijansa saavat mm. viehätysvoima, auktoriteetti, rytmitaju, puhumattakaan näyttelijäntyön tekniikasta -koko (ammatti)näyttelijän arsenaali siis! Tulkitsisin esiintyjän "luonnetta" lähinnä hänen kompetenssinaan esiintyä.

Pathos puolestaan voidaan nähdä yleisön reaktiona. Aristoteles kirjoittaa: "Vakuuttuminen perustuu kuulijoihin, kun he puheen johdosta joutuvat tunnetilaan" (Aristoteles 1997, 11). Huomaamme, että rinnastus teatterin yleisöön on yhteneväinen. Näyttelijän tavoite on saada liikahdus aikaan vastaanottajassa (yleisö), näin ollen pathoksella on esiintymistilanteessa myös keskeinen merkitys. Teatterin yleisö on toisaalta hyvin vastaanottavaista. Se on usein emotionaalisesti virittyntä ja jopa ajatuksellisesti altista esiintyjän sanomalle ja tulkinnalle. Yksiulotteisesti voisi kärjistää, että teatteriin mennään seuraamaan näyttelijää ja ollaan tämän tekemiselle avautuneita. Tämä lisää pathoksen painoarvoa. Taustalla kummittelee myös toisaalla käsittelemäni ajatukset teatterista karismaattisena tilana ja näyttelijöistä lokalisoituneen karisman temppelein pappaina.

Logos voidaan näyttelijän kannalta mieltää esitettävän teoksen sanomana. Vaikka Aristoteles näkeekin logoksen enemmän puheen argumentteina ja todisteluna, voisin venyttää käsitettä teatterin puolella. Ensinnäkin on huomioitava puheen (repliikit) muoto ja ilmiasu: käsikirjoitus teatterissa voi jo itsessään olla hyvinkin vakuuttavaa tekstiä. Kun tähän lisätään ethosta ja pathosta, vaikutus korostuu. Tämän lisäksi teatterissa(kin) logos voidaan tulkita käsittävän myös puhutun sanan rinnakkais- ja sisäkkäismaailmat. Eri tasojen sanomat avautuvat eri ihmisille, minkä lisäksi tekstissä/ilmiasussa on tiettyjä, valtaosan saavuttavia taajuuksia. Metakieli ja metaforat avautuvat eri ihmisille erilaisen tieto- ja kokemuspohjan kautta. Näin ollen taiteen vastaanottaminen on aina hyvin subjektiivinen ilmiö, kuten karisman kokeminenkin.

Voimme Aristoteleen ajatuksia sovellettuamme todeta, että puheen vakuuttavuuden elementit ovat kytkettävissä paitsi näyttelijään luonnollisesti, myös karismaan. Itse retoriikan tehokeinot ovat löydettävissä osittain myös näyttelijän puheilmaisun temppuvalikoimasta. Teatterin tehokeinoin voidaan myös antaa lisätukea ethokselle, pathokselle kuin logoksellekin. Vakuuttavuus lienee kuitenkin vielä enemmän kuin edelläkäsiteltyjen elementtien summa. Vaikka ethos-pathos-logos - akseli olisi huippuunsa viritetty, esiintymistilanteessa saatetaan kokea -tai olla kokematta- vielä jokin mittaamaton ilmiö, joka antaa viimeisen nosteen. Tämä marginaali on karisman koti.

Voin todeta, että karisman tutkiminen pelkästään puheilmaisun kentässä on massiivisen tutkimuksen alue. Mikäli pohdittaisiin äänenkorkeuden, äänenväriin, puhenopeuden, rytmityksen ja puhevoilymin vaikutuksia karismaattisuuden kokemiseen saataisiin mielenkiintoista aineistoa. Tähän kun lisättäisiin elementtejä sekä käytettävän kielen (kielitiede, retoriikka) sekä oheisviestinnän (esim. body language, nonverbaliikka) maailmasta, saataisiin varmasti kiintoisia tuloksia. Lokaalisen karisman kannalta voitaisiin tutkia myös tilan vaikutusta karisman kokemiseen (tila, valaistus,

akustiikka, skenografia, kuvakoko).

5.3 Nerous ja karisma

On tärkeää pohtia nerouden ja karisman yhtenevyyksiä, sillä väitän, että monissa neroiksi luokitelluissa persoonissa on havaittavissa karismaattisia piirteitä. Tämän lisäksi sekä neroudella että karismalla käsitteinä on paljon yhteisiä elementtejä. Kumpaankin voidaan liittää tietty poikkeuksellisuus, ylivertaisuus ja yli-inhimillisyys.

Taava Koskinen siteeraa teoksessa *Kirjoituksia neroudesta* tietosanakirja Combia vuodelta 1975: "nero, lat. genius, yksilö, joka on lahjakkuudeltaan (ja luovalta kyvyltään) huomattavasti muiden yläpuolella". Tämän jälkeen hän mainitsee neromyyttiä koskevan tutkimuksen painottavan poikkeuksellisen lahjakkuuden ja sairaan sielunelämän välistä yhteyttä. (Koskinen 2006, 14-15.)

Combin selitys kelpaa tässäkin yhteydessä hyvin neron määritelmäksi. Poikkeusihmisen ja mielisairauden yhteydestä Jorma Palo puolestaan kirjoittaa:

Max Weber rinnasti karismaattisen johtajan samaaniin tai saksalaisen Friedrich Nietzschen kuvailemaan yli-ihmiseen. Samaanin kiihko saattaa perustua aivotoiminnan orgaaniseen häiriintymiseen ja jopa epilepsiaan, kun taas "tavallinen" karismaattinen ihminen kykenee siirtämään oman intensiivisen käytöksensä ja tunnelatauksensa pelkän -ja oletettavasti terveen-persoonallisuutensa voimalla kanssaihmiisiinsä.[--] Yli-ihmisellä voi taas olla usko omien kykyjensä kaikkivoipaisuuteen; hän on omnipotentti, jolle mikään ei ole mahdotonta. Kun kaikkivoipaisuuteen uskovat hänen lisäksi monet muutkin, käsitys yli-ihmisestä on valmis. (Palo 2001, 100-101.)

Samaanin aivotoiminnan häiriintymisestä johtuva kiihko on verrattavissa toisaalta karismaattisten hirmuhallitsijoiden (Idi Amin, Hitler) hulluuteen ja toisaalta esimerkiksi rock-tähtien itseaiheutettuun sekoiluun (päähteet). Imagon kannalta filmitähtien ja musiikki-ihmisten loveenlankeamiset saattavat faneista tuntua ihailtavilta, energisoivilta ja genreen kuuluvilta ja näin ollen toimia jopa karismaa ja kannatusta lisäävinä.

Palo jatkaa: "Voimakkaimmillaan karisman säteily muistuttaa antautumista kiihkeään rakkauteen, josta osittain saattaa myös olla kyse" (Palo 2001, 101). Tähän väitteeseen on helppo yhtyä, mikäli ajattelemme mm. kannattajien käyttäytymistä idoliaan tai johtajaansa kohtaan. Antautuminen seksuaaliseen kanssakäymiseen, naimattomuuslupaukset, kollektiiviset itsemurhat, vallankumoukset ja muut vahvat teot ja tunne-elämykset, jotka perustuvat enemmän tai vähemmän karismaatikon edesottamuksille ja persoonalle, kertovat kieltään. Ei siis ole ihme, että aiheutettuaan edellämainitun kaltaisia ilmenemismuotoja, tai hieman vaatimattomammin vaikkapa "standing ovationin", kyseinen karismaatikko rupeaa pitämään itseään merkittävänä ja jopa kaikkivoipaisena. Tämä saattaa puolestaan lisätä jälleen kansansuosiota ja niin edelleen. Tämänkaltaisesta kehämäisestä fanien kannatuksen ja idolin omahyväisyyden suhteesta historia on esimerkkejä pullollaan. Osa palvonnan kohteista on pelastautunut liki jumalalliseen asemaan, osa taas päätynyt sylkykupiksi -tai kenties vielä pahempaan: totaaliseen unohdukseen!

Neroja ja suuria karismaatikkoja yhdistää ajatus "valittuna" olemisesta. Tätä ajatusta saattavat lietsoa paitsi omnipotentit persoonat itse tai sitten heidän kannattajansa. Tässä valossa henkilö näyttäytyy helposti egoistisena ja narsistisena sankarina ja ylimyksenä. V.J. Ihalainen kirjoittaa Nietzschen hengessä teoksessaan *Ikuinen taistelu*: "Yli-ihmisen aatteeseen liittyi samalla käsitys neron hallitsevasta ylimyksellisestä asemasta joukkojen yläpuolella" (Ihalainen 1985, 34). Hän jatkaa samasta aiheesta: "Hänessä personoitui nietzscheläinen yli-ihminen, voimakas, ylhäinen ja hallitseva" (Ihalainen 1985, 52). Myös Koskinen mainitsee Nietzschen: "Friedrich Nietzsche (1844-1900) Übermensch, yli-ihmiskäsite, joka tulee lähelle romantiikan nerokäsitystä" (Koskinen 2006, 28).

Friedrich Nietzsche itse kirjoittaa teoksessaan *Näin puhui Zarathustra*: "Yli-ihminen on Maan tarkoitus. Teidän tahtonne sanokoon: yli-ihminen olkoon Maan tarkoitus!" (Nietzsche 2001, 11.) Tämä iskulauseenomainen lainaus antaa jo toisaalta mahtipontisuudellaan vaikutelman "valitun" kaikkivoipaisesta ylemmyydestä ja toisaalta antaa kannattajille hypnoottisen mantran, joka samalla pyhittää gurun ja alistaa opetuslapset tämän valtapiiriin.

Koskinen kirjoittaa: "Olennaista on nerokäsitteen käyttäminen arvoneutraalina, ajasta, paikasta historiasta ja kaikista ideologioista vapaana yleiskäsitteenä. Näinkin pienessä huomautuksessa tarkkasilmäinen lukija voi havaita nerouden ympärillä eräänlaisen universaalisuuden auran." (Koskinen 2006, 10.)

Juuri tämä "universaalisuuden aura" lienee se elementti, joka yhdistää nerouden ja karisman. Onko aura juuri sitä weberiläistä tavallisen ihmisen ulottumattomissa olevaa jumalallista ominaisuutta. Yliluonnollisesta asemastaan huolimatta kokisin nerouden suppeammaksi tai ainakin rajatummaksi ominaisuudeksi kuin karisman: nerot ovat pääsääntöisesti karismaattisia, mutta kaikki karismaatikot eivät suinkaan ole neroja. Kuitenkin näiden kahden käsitteen ympärillä on samankaltaisuutta. Koskinen kirjoittaa:

Yhtäältä oli kyse jumalallisesta inspiiraatiosta, toisaalta annetusta kyvystä, jota ei voinut saavuttaa oppimalla. Varhaisessa kreikkalaisessa kirjallisuudessa runoilijoiden kerrotaan saavan kykynsä jumalien valtakunnasta, Olympos-vuoren muusilta, jotka eivät ainoastaan käskeneet heitä laulamaan vaan myös antoivat heille tämän lahjan tai toisaalta ottivat muita kykyjä pois. (Koskinen 2006, 16.)

Jälleen tuttuja ajatuksia jumalallisuuden kosketuksesta, korkeimpien voimien läsnäolosta ja ylivertaisista kyvyistä. Kyseinen lainaus sopii kuvailemaan sekä neroutta että armolahjaa (karismaa). Koskinen käyttää myös termejä "jumalallinen näkijä" sekä "profeetallinen marginaali" (Koskinen 2006, 11). Itse lisäisin neroja ja karismaattikkoja kuvavaan yhteiseen piirrelistaan ilmaisuun "armitettu".

Toisaalta näen selkeän yhteyden myös nerous-karisma -akselin ja sankaruuden välillä. Toisaalta tuohon yhteyteen liittyy myös olennaisesti taiteilijamyytti. Vaikka Koskisen kirjoitukset käsittelevät pikäلتi kuvataiteilijoita, voidaan samassa yhteydessä asiaa pohtia myös näyttelijöiden kannalta. Koskinen mainitsee media-ajan myyttisen taiteilijasankarin, jonka persoonassa imago, taide ja myytti ovat samastuneet toisiinsa. (Koskinen 2006, 45.)

Mediasta puhuttaessa päästään neroja, taiteilijoita ja sankareita yhdistäviin piirteisiin, joita julkisuus osaltaan korostaa. On kyse sitten urheilusankareista, filmitähdistä tai valtiopäämiehistä, heitä yhdistää ihailtavuus ja esikuvallisuus. Toinen yhdistävä ominaisuus on esilläolo. Kunkin ryhmän työn kuvaan kuuluu julkisuus. Maineteot saavat julkisuutta ja maine kiirii mm. median myötä uusien potentiaalisten fanien (opetuslasten) tietoisuuteen.

Sankarin, neron tai taiteilijan menestyksellä on merkitystä paitsi hänen itsensä, myös kannattajien kannalta. Keskeistä on huomata merkitys myös koko kansakunnan kannalta. Hanna Suutela kirjoittaa teoksessa *Kirjoituksia neroudesta*:

Hegeliläisen ajattelun mukaan kansakunnilla on henki (geist), joka ilmentää itseään paitsi historian kulussa, myös yksilöissä. Yksilön toiminnan tai lahjakkuuden kautta kanavoituu koko kansakunnan energiaa. Erilaiset poikkeuslahjakkuudet ovat osoituksia koko yhteisön, Suomen kansan taiteellisesta, tieteellisestä, urheilullisesta, poliittisesta tai militaarisesta kyvykkyydestä. Tätä ajattelua varten neroudelle on ollut tilausta kansallismielisten instituutioiden ja historiankirjoituksen alueella. Häirikönkin roolissa välillä esiintyvä taiteilija voi neroksi julistettuna lunastaa kansakunnalle oikeutusta sen olemassaoloon. (Suutela 2006, 63.)

Nietzsche jatkaa samasta aiheesta: "Hyvyyksien taulu riippuu jokaisen kansan yllä. Katso, se on kansan toivottujen voittojen taulu; katso, se puhuu sen vallanteosta.

Kiitettävää on se, mitä kansa pitää vaikeana: se, mikä on välttämätöntä ja vaikeata, saa nimen hyvä; ja sitä mikä suurimmasta hädästä vielä vapauttaa, harvinainen, vaikeista vaikein, - sitä se ylistää pyhäksi.

Se, mikä saa aikaan, että kansa hallitsee ja voittaa ja loistaa, naapuriensa kauhuksi ja kateudeksi: se on sille korkea, ensimmäinen, mittaava, kaikkien olevaisten tarkoitus." (Nietzsche 2001, 75.)

Myös Tere Vaden kirjoittaa teoksessa *Kirjoituksia neroudesta*, kuinka nerouden käyttö- ja näyttöarvo on historiallisesti ollut mm. kansallisvaltioiden kannalta välttämätöntä (Vaden 2006, 408). Vaden kirjoittaa myös neroudesta pyrkimyksenä vaikuttaa ihmisten toiminnan luonteeseen, sen tapoihin ja instituutioihin. Hän näkee nerouden ympärille kytkeytyvän vallankäyttöä, joka mm. toimii järjestäen ja suunnaten ihmisten vuorovaikutusta. (Vaden 2006, 407-408.) Vallankäytöstä puhuttaessa nousevat esiin herruus ja karismaattiset johtajat. Nerona palvottu taiteilija onkin itseasiassa kannattajiensa ja jäljittelijöidensä silmissä karismaattinen johtaja. Näin nero, sankari, taiteilija, herra ja karismaatikko löytävät yhteisen nimittäjän. On kyseessä johdettava sotajoukko, teatteriyleisö tai opetuslapset, esikuvallinen yksilö toimii yhteisön tiennäyttäjänä, mielipidevaikuttajana ja kiinnostuksen kohteena.

Esikuviansa myötä "tavikset" pääsevät osalliseksi paitsi gurunsa menestyksen ylevöittävästä mainingeista, myös siitä ylellisestä la dolce vitasta, jota hänen esikuvansa ajatellaan vietävän. Tästä on osittain kyse kuninkaallisten ja muiden idolien palvonnassa -päiväunista siis! Tämän lisäksi esikuvallisen sankarin mainetekojen myötä, tavallisen ihmisen salattu halu olla itsekkin poikkeusyksilö tyydyttyy.

"Tavisten" ja kansakunnan lisäksi myös media tarvitsee neronsa. Samaan kategoriaan voidaan lisätä myös näyttelijätähdet, urheilusankarit ja muut "myyvät", ts. valovoimaiset (karismaattiset) persoonallisuudet. Taava Koskinen kirjoittaa aiheesta: "Yksilön menestys -myös taloudellinen- on narsistisessa katsannossa arvo. Media tarvitsee tähtensä eikä mediayhteiskunnan "neroja" tuoteta ilman sitä, joten kyse on narsistisesta symbioosista." (Koskinen 2006, 45.) Näin sekä narsistinen persoona (nero) että narsistinen yhteiskunta hyötyvät.

Hanna Suutela nostaa myös kiinnostavasti esiin esimerkkejä, kuinka maamme teatterinerot ovat mainineet, että näyttelijän pitää olla aina ylempänä kuin keskivertoihminen; näyttelijää ja sankaria pitää pystyä katsomaan ylöspäin (Suutela 2006, 71). Suutela jatkaa neron ja shamaanin yhteydestä: "Shamaani jakaa neron kanssa samoja sfäärejä, sillä hänellä on energiaa ja kykyä nähdä muita enemmän ja kauemmaksi" (Suutela 2006, 74). Ihalainen puolestaan kokee neron keskeiseksi piirteeksi ominaisuuden "nähdä ja etsiä aina olennainen -olennainen elämänilmiöissä, ajassa, kehityksessä, politiikassa, luetussa kirjassa jne. - juuri tuo on luovuuden ja nerollisuuden olennaisia älyllisiä tuntomerkkejä" (Ihalainen 1985, 58). Nähdä kauemmas tai olennainen, mutta nähdä siis kuitenkin enemmän ja eri kulmasta kuin muut!

Ihalaisen mukaan neron erottaa hänen töidensä "ajattomuudesta", ts. taideteoksen "alkuperäinen esteettinen kokeminen uusiutuu myöhemmissäkin kohtaamisissa" (Ihalainen 1985, 56). Näyttelijän kannalta esimerkkitapaukseksi sopii Chaplinin kulkurihahmo, joka on sykhdyttänyt monia sukupolvia. Teatterin puolella tilanne on vaikeampi, koska teatteri on tämän hetken taidetta. Tallenteet eivät täysin pysty vangitsemaan nerokkaan näytelmän tai roolityön lumoa. Esteettinen kokemus kulkeutuukin puheina ja kirjoituksina - eräänlaisina legendoina. Esimerkiksi Turun kaupunginteatterin *Seitsemän veljestä* herättää ihailua edelleenkin ja kyseisen teoksen kuvanauhasta välittyy vahva vaikutelma, josta voi päätellä produktion vaikuttavuutta.

Nerouden ja karisman yhteisistä piirteistä nostan esiin vielä ikiaikaisen näkemyseron ilmiöiden synnynnäisyydestä. Toiset uskovat, että kyseiset käsitteet kytkeytyvät kantajaansa jo syntymästä lähtien, toisten mielestä niitä voi opetella. Myös näiden kahden näkemyksen välimaastosta löytyy erilaisia variaatioita. Viime kädessä synnynnäisyydellä ei liene lopputuloksen kannalta olennaista merkitystä: nero olkoon nero ja loistakoon karisman hehku!

En usko, että lopullista totuutta nerouden tai karisman synnynnäisyydestä koskaan saadaan. Siksi Koskisen näkemys sosiaalistumisesta tuntuu vähintään yhtä perustellulta kuin totutummatkin käsitykset. Koskinen kirjoittaa: "että neroiksi sen enempää kuin naisiksi tai muiksikaan inhimilli-

siksi olennoiksi ei synnytä. Neroiksikin sosiaalistutaan, ja lisäksi aina suhteessa johonkin ja joihinkin toisiin." (Koskinen 2006, 49.)

Olen tutkimukseni aikana havainnut, että karisman kokemiseen tarvitaan ulkopuolinen kokija, jotta karisma ei ole vain sfääreihin hukattua hohdetta. Toisaalta karisman kokijat ovat niitä, jotka saattavat antautua karismaatikon vaikutukselle (opetuslapset), toisaalta he toimivat peilinä karismaatikon, jotta tämä tulee tietoiseksi vaikutusvallastaan ja ottaa karismaatikon paikkansa. Samankaltainen suhde pätee nerouteenkin, sillä noustakseen esiin muiden on koettava nero neroksi. Toki edellämainittuihin suhteisiin liittyy monisyisempiä vivahteita, mutta huomaamatonta neroa ei tunnusteta neroksi, eikä karismaatikko ilman kannattajiaan ole karismaatikko.

Koskinen kirjoittaa:

Näyttää siltä, että auktoriteetikulttuurien korvaututtua yksilökulttuureilla mielikuvina ja tuotteina kulutettaville "neroille" on suurempi tilaus kuin aiemmin. [--] Esikuvien ja eduskuvien kaipuu on silti edelleen olemassa. Siinä missä renessanssiaikana nerojen uskottiin tulevan tähdistä, media-aikana tähdistä tulee neroja. (Koskinen 2006, 44.)

Tämä pitää valitettavasti paikkansa. Ilmiö sopii erityisesti myös karisman käsitteeseen. En väitä, että "oikea" nerous tai karisma tämänkaltaisesta mentaliteetista häiriintyy. Oikea nerous/karisma saattaa tosin jäädä hetkeksi varjoon, jos vieressä kimaltaa median voimin pönkitetty, houkuttelevaksi "brändätty" ja nerollisilla mielikuvilla makeutettu "tähti". Riippuu "neron" hintalapusta, kuinka paljon hänestä irti saadaan hyötyä, ennen kuin kuppaus päättyy ja kohde vaihtuu. Aidot nerot säilyttävät arvonsa suhdanteista riippumatta.

5.4 Karisma, sukupuoli ja ulkonäkö

Mielenkiintoinen on myös kysymys sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden vaikutuksesta karismaan. Onko karisma vain miesten etuoikeus? Onko naisen karisma miehistä karismaa? Kuinka suuri merkitys on ulkonäöllä? Kulkeeko seksuaalinen vetovoima käsi kädessä karisman kanssa?

Ensiksi on siteerattava Ollilaa: "Karismaattisuuden estetiikka on osittain erilaista kuin missimitte-
löissä mitattu kauneus" (Ollila 2005, 119). Olen Ollilan kanssa samaa mieltä, sillä mielestäni karismaattisuutta ei automaattisesti voi yhdistää edulliseen ulkonäköön. Monet karismaattiset

persoonat saattavat olla yleisten kauneuskäsitysten normiston ulkopuolella ja kenties rumankarhea ulkomuoto voi vaikuttaa karismaan lisäävästi. On myös todettava, että karismaatikolle ei ole myöskään haitaksi jos ulkonäkökin puoltaa etuoikeutettua asemaa.

Ollila nostaa esiin kaksi karismavaihtoehtoa: pyhimyskarisman ja korostuneeseen maskuliinisuuden nojaavan vaikuttavuuden, jonka hän ristii "testosteronikarismaksi". Mikäli nainen ilmentää testosteronikarismaa, hänellä on vaarana leimautua miesmäiseksi eli epänaisselliseksi. (Ollila 2005, 120.)

Pohdiskelen Ollilan ajatusta mm. Tasavallan presidentti Tarja Halosen ja edesmenneen prinsessa Dianan kohdalla. Vaikka kummatkin ovat biologiselta sukupuoleltaan vahvasti naisia, on heidän karisman ilmiönsä erilainen. Dianalla karismassa oli elementtejä pyhimysmäisyydestä, kun taas Halosen karisma vaikuttaa enemmän testosteronikarismalta.

Ensinnäkin on todettava eriasteisia karisman ilmiönsä. Naissukupuolen edustajista karismaattisina henkilöinä voidaan mainita Tasavallan presidentti Tarja Halonen sekä edesmennyt prinsessa Diana. Presidentti Halosen karisma koostuu sekoituksesta "valtiopäämiestä" ja "tavista". Toisaalta Halosen poliitikon taidot, juristin tutkinto, presidenttiys itsessään ja vakuuttavuus asioiden esittämisessä lisäävät hänen arvovaltaansa tältä osin. Vastavoimina voidaan listata puolestaan tuulipuvut, lippalakit, Alepa-käynnit ja "Muumimammaolemus". Tähän yhteyteen lisäisin myös mm. toiminnan SETAssa, tietyt puheen ominaispiirteet ja jopa hiusten värin.

Ensiksi mainitut ominaisuudet antavat vaikutelman Suomen ensimmäisestä naispresidentistä, joka on noussut kansakunnan huipulle ohi miesten rintaman. Kuitenkin kyseessä ovat selkeästi ominaisuudet, jotka on totuttu yhdistämään johtajaan - varsinkin hallitsijaan. Kyseessä eivät ole niinkään sukupuolen kannalta keskeiset piirteet, vaan lähinnä raskaan sarjan vaikuttajan yleiset kelpoisuusvaatimukset. Jos jonkinlaista seksuaalisointia kuitenkin harrastaa, ovat ominaisuudet enemmänkin miehisiä. En tarkoita, että presidenttimme olisi miesmäinen, vaan hänen karismansa koostuu piirteistä ja keinoista, joita on totuttu näkemään miesten käytössä - mm. tietty jämyys.

Naiskarismaatikot ovat luottaneet usein feminiinimpään lumovoimaan ja sensuellimpaan temppuvalikoimaan. Toisaalta Halonen oikoo valtiovierailuilla toisten valtiopäämiesten solmioita, mikä voitaisiin jopa tulkita huoltapitäväksi flirtiksi, joka puolestaan sopisi Halosen hieman emäntämaiseen tyyliin. Valtaosa Halosen julkisesta viestinnästä ja karismasta ei perustu kuitenkaan naisellisten eleiden manipuloivaan käyttöön.

Vastavoimaisetkaan ominaisuudet eivät liity erityisesti feminiiniyteen. Vaikka punainen hiusten väri saattaa jonkun silmissä olla yhdistettävissä erityisesti suvaitsevaiseen, kultturelliin ja hieman jopa boheemiin naistyyppiin, voimme todeta samalla logiikalla jokaisen käyvän kaupassa. Mitä tulee SETAan, lippalakkeihin tai tuulipukuihin, tajuamme niiden nauttivan suosiota yli sukupuoli-rajoiden. Karisman rakennusaineet eivät löydy näissäkään seikoissa sukupuolien erityispiirteistä.

Halosen karisma onkin mielestäni enemmän androgyynistä tavis- tai junttikarismaa yhdistettynä valtiomieskarismaan ja herruuteen. Puheen äänteelliset vajavaisuudet, vapaa-ajan kansanomaisen pukeutuminen ja "normaalin" kansalaisen käytös kauppa- ja virkistystilaisuuskäynteineen madaltavat samaistumisen kynnyksiä. Kansamme johtaja on siis hyvinkin kansansa kaltainen. Tämä lisää hyvinkin Halosen vaikuttavuutta - ainakin tämän maan kulttuurissa. Kulttuurimme ei ole tottunut eikä ihastunut yläluokkaisiin, riikinkukkomaisiin eleisiin - "vaatimattomuus kaunistaa".

Samalla tavoin ajatellaan, että maanläheinen vaatimattomuus luo vakuuttavuutta. Tämä näkyy usein mm. poliitikkojen ja johtajien pukeutumisessa ja puhutavassa: hillittyä ja kontrolloitua. Toisaalta suomalaiset ihastelevat "salaa" Karita Mattilan ja Esa Saarisen tyyppisiä leimuavia persoonia. Taiteen maailmassa ja kulttuurielämässä heidät hyväksytään, mutta "oikeiden" asioiden päättäjinä tämänkaltaiset karismaatikot voisivat olla vähintäänkin arveluttavia, kenties jopa epäuskottavia ja -luotettavia.

Vastakkainen esimerkki on edesmennyt prinsessa Diana. Hän säteili median salamavaloloisteessa oman -varsin feminiinin- karismansa ja ulkonäkönsä ansiosta. Vaikka prinsessan asema ja maailmanluokan julkkis-status antoi lisäpontta ja painoarvoa herruuskarismalle, oli fokuksessa enimmäkseen "kaunis prinsessa". Toki Englannin kruununperillisten äitiys syvensi naiskuvaa hänen kohdallaan. Sittemmin kuvaa ovat täydentäneet väitteet rakastajista, sinkkunaisen omapäinen elämänhallinta ja puheet laskelmoidusta median hyväksikäytöstä. Hallittua teatteria ja kenties hyvin omaksuttu rooli. Kuitenkin Dianan julkisuuskuvasta on hahmotettavissa arkkityyppimäiset luonnehdinnat "madonna", "äiti" ja jopa "huora".

Dianan kohdalla ulkonäkö- ja pukeutumisasiat ovat myös keskeisellä sijalla. Prinsessan kauneutta on ylistetty koko hänen julkisen uransa ajan. Myös hänen pukeutumisensa eleganssi ja tyylikkyys ovat olleet ihailun kohteina ja jopa luoneet trendejä kunkin ajan pukeutumisessa. Kuten olemme havainneet, muidenkin maiden kuninkaallista glamouria on seurattu tarkasti. Varsinkin prinsessojen puvut, kampaukset ja muu käyttäytyminen ovat olleet suurennuslasin alla ja lisänneet osaltaan

kuvaa aristokraattien jalustallaolosta. Eräänlaista henkilöpalvontaa eittämättä, mutta ei pelkästään vaatteiden vaan myös median ja suuren yleisön muodostaman karismaattisen vaikutelman takia.

Luonnehdinnoista huolimatta Dianan karisma on selkeästi naisellista hurmaavuutta yhdistettynä "kauniiseen käytökseen" Hyväntekeväisyystyö edesauttoi puhtoisin, liki pyhimysmäisen, vaikutelman luomisessa. Keskiössä oli kuitenkin vahva feminiininen lataus, joka muodostui sekä edullisen ulkomuodon että naisellisuuden (ja naisellisen käyttäytymisen) avulla. Voisiko tuota latausta nimittää karismaksi vai tuottaako tuo lataus karismaattisen vaikutelman?

Olen sitä mieltä, että karisman käsitteeseen kuuluu olennaisena osana tietynlainen seksuaalinen varaus. Maskuliininen laumanjohtaja, jolla ovat mm. pitkä ja voimakas keho, leveät hartiat ja matala ääni lienee klassinen esimerkki herruudesta ja karismasta. Kyky siittää ja suojella jälkeläisiä ja muuta yhteisöä on myös merkki kyvystä huolehtia laumasta, ts. johtaa sitä. Vaikka primitiivinen esimerkki ei kaikilta osin nyky-yhteiskuntaamme koskisikaan, on nykyihmisten käyttäytymisessä vahvasti havainnoitavissa samoja piirteitä: esim. valtiopäämiehelle on eduksi jos hän on kookas. tästä esimerkkeinä mm. Charles de Gaulle ja Mauno Koivisto. Myös tämän päivän Suomen vanhaset ja heinäluomat saavat etua pituudestaan. Jorma Palo hahmottelee kirjassaan karismaattisuuden ulkoisia tunnusmerkkejä ja mainitsee fyysisen koon lisäksi muut ulkoiset merkit, kuten univormut ja arvomerkit. Myös matala puheääni on Palon listalla. (Palo 2001, 92-95.)

Mielestäni karismasta puhuttaessa kyseessä on muitakin elementtejä seksuaalisuuden osalta kuin kehon koko. Napoleon, Hitler tai vaikkapa Frank Sinatra eivät olleet kovin kookkaita, mutta sitäkin karismaattisempia. Näkisin, että tietty maskuliininen uho, miehekkyyys ja seksuaalisuuden voiman ja kyvykkyyden vaikutelma luovat karismaa. Kyse on miesten kohdalla paitsi kyvystä viehättää naisia seksuaalisesti myös tyydyttää nämä. Toisaalta olemme palanneet alkupisteeseen laumanjohtajuuden kannalta. Nykyaikana mainostetusta "äijäenergiasta" on siis kysymys.

Kuitenkaan seksuaalinen vetovoima ja kyvykkyys eivät itsessään tuo karismaa. Uskoakseni seksuaalienergia tulee olla sopusoinnussa muun persoonallisuuden, olemuksen ja käyttäytymisen suhteen. Mielestäni karisma syntyy pitkälti siitä tilasta mitä ihminen pohjimmiltaan on, ts. on sinut itsensä kanssa ja näyttää sen. Vertailun vuoksi voimme nostaa esiin imagoiltaan seksiä tihkuvat laulajat(taret). Jos seksikkyyys ja seksuaalinen kompetenssi on markkinavoimien luomaa ja keinotekoisia illuusiota, se ei kannu loputtomiin -varsinkaan artistin ikääntyessä. Jos se taas on läsnä artistin omassa persoonassa, se myös muuttaa muotoaan artistin mukana vuosien saatossa, on aitoa ja siksi uskottavaa.

Vastavuoroisesti ihminen, joka ei hehku seksuaalisuutta tai tekee sen monimuotoisemmin tai verhotummin voi olla myös hyvin karismaattinen. Esimerkiksi musiikki- ja tanssimaailmassa on nähtävissä persoonia joiden olemus, persoona ja imago ovat hyvinkin sukupuoleettomia tai puolestaan androgyynejä. Näyttelijöiden - kuten edellämainittujen artistienkin - siviiliolemus voi olla hyvinkin erilainen kuin julkinen "työminä", mutta näyttelijäntyössä sukupuolijakauma on yleisesti ottaen selkeä mieheen ja naiseen, vaikka siviiliminä edustaisikin mitä tahansa.

Nykyajan filmitähdistä eräänlaista androgyniaa edustaa mm. Angelina Jolie, jonka persoonassa yhdistyvät erilaiset sukupuolisuuden piirteet. Toisaalta Jolie on ulkomuodoltaan hyvin feminiininen ilmestys; toisaalta runsaat tatuoinnit, kiinnostus veitsiin ja toiminnalliset roolit antavat heijastumia maskuliinisesta käyttäytymisestä. Myös huhupuheet biseksuaalisuudesta, omintakeiset lausunnot mediassa ja jopa erirotuisten lasten adoptointi omien lasten lisäksi rakentavat kuvaa mystisestä ja rajoja rikkovasta oman tien kulkijasta, joka liikkuu suvereenisti myös sukupuolirajojen yli. Jolien töissä on nähtävissä myös kapinallisuutta ja hurjaa intensiivisyyttä, jotka antavat lisämaustetta tusinatähdistä poikkeavaan persoonaan. Toinen androgynian rajoilla taituroiva näyttelijä oli Marlene Dietrich, joka puolestaan feminiinisyydestään tinkimättä leikitteli usein mm. miehisillä symboleilla silinteriä ja frakkia myöten.

Androgyyneissä persoonissa on oma kiehtovuutensa. Lieneekö kyse outoudesta ja sen tuomasta huomioarvosta, mutta poikkeuksellisella olemuksella saattaa olla vaikutusta karisman lisääntymisen kokemukseen. Toisaalta myös poikkiseksuaalinen olemus voi kiehtoa suurta yleisöä. Poikkiseksuaalisuudella tässä yhteydessä tarkoitan esimerkiksi homoseksuaalisen miehen vaikutusta naisiin. Tästä on kotoisesta musiikkimaailmastamme ja tv-juontajistamme hyviä esimerkkejä. Mies tekee karismaattisen vaikutuksen naisiin ja vasta myöhemmin mies paljastuukin homoksi eikä laumanjohtajasiittäjäksi.

5.5 Tähteys, roolit ja karisma

Marvin Carlsonin kirjoitus kirjassa *Teatteriesityksen tutkiminen* nostaa esiin mielenkiintoisia ajatuksia näyttelijän omien ominaisuuksien ja esittämiensä roolien välillä. Hän viittaa mm. *commedia dell'arte*en:

Yleisö saattoi lisäksi odottaa tietynlaista toimintaa ja jopa tiettyjä eleitä tietyiltä näyttelijöiltä, koska samat näyttelijät esittivät samoja henkilöitä tarinasta toiseen. Tämä näyttelijän ja tietyn roolin tai roolityypin välinen läheinen suhde oli erityisen merkittävä renessanssin ja varhaisbarokin hyvin säännönmukaisessa teatterissa. Vaikka jotkut näyttelijät ovatkin pyrkineet myöhemmin painottamaan tulkinnallista monipuolisuutta, teatterin historiassa ei ole koskaan ollut aikakautta, jolloin näyttelijöiden ja tietynroolityyppisten roolien välillä ei olisi ollut selkeää vastaavuussuhdetta. Meille tämä tapa on kenties tutuin 1800-luvun melodraaman vakioroolien yhteydestä, mutta jo kauan ennen melodraaman suosion kasvua näyttelijät erikoistuiivat ylväiden isien, romanttisten rakastajien, tyrannien, pirteiden palvelijattarien tai viattomien neitojen rooleihin. Ilmiö ei ole myöskään yksinomaan eurooppalainen. (Carlson 2005, 69.)

Carlson antaa esimerkin kabuki-teatterin maailmasta, jossa näyttelijät näyttelevät pääsääntöisesti tietyn roolikategorian rooleja koko ikänsä. Ne näyttelijät, jotka vaihtoivat tyyppiä, joutuivat hämmästelystä kohteeksi. (Carlson 2005, 70.)

Carlson jatkaa: "Tälle teatterissa laajalle levinneelle suuntaukselle on olemassa monia syitä. Perustavin syy on varmasti se, että näyttelijä on aina jossain määrin oman ruumiinsa ulkonäön ja kykyjen vanki." (Carlson 2005, 70.) Vaikka näyttelijät ovat yrittäneet rikkoa roolien sekä oman olemuksensa rajoja,

[--]aina on kuitenkin ollut voimakas pyrkimys ohjata näyttelijöitä ja näyttelijättäriä tiettyihin rooleihin, joihin he vaikuttavat erityisen sopivilta fyysisten tai emotionaalisten ominaisuuksiensa ansiosta. Ei siis ole yllättävää, että näyttelijät ja näyttelijättäret, jotka kullakin aikakaudella esitetään teatterissa halujen kohteena, vastaavat suurelta osin eri aikakausien maskuliinisen ja feminiinisen kauneuden ihanteita. (Carlson 2005, 70.)

Carlson nostaa esiin myös Pierre Remond de Sainte-Albinen tutkielman, jossa mainitaan, "että vaikka näyttämölle sopivatkin monenlaiset fyysiset tyypit, näyttelijät eivät saa kyvyistään huolimatta poiketa huomattavasti yleisön heihin kohdistamista tyyppi-roolin odotuksista. Sankareiden on oltava kunnioitusta herättävän näköisiä ja rakastajien viehättäviä, näyttelijöiden on näytettävä

sopivan ikäisiltä rooleihinsa ja heillä on oltava roolihahmoilleen sopiva luonnollinen ääni." (Carlson 2005, 70.)

Vaikka näyttelijän omissa toiveissa olisi muuntua mahdollisimman monipuolisesti rooleihinsa, aina se ei ole edes suotavaa. Teattereiden ja tuotantoyhtiöiden roolijaoista vastaavat henkilöt saavat kokea hyväksihavaitun miehityksen muutokset ja tietynlaisten roolien näyttelijöiden suuret tyyppivaihtelut sekä taiteellisiksi että erityisesti taloudellisiksi riskeiksi. Myöskään yleisö ei aina ota ennakkoluulottomasti vastaan näyttelijöitä poikkeuksellisissa rooleissa. Onneksi kuitenkin tästäkin on kannustavia esimerkkejä.

Carlson käsittelee samaa aihetta:

Jos yleisö on pitänyt jostakin näyttelijästä tietyssä roolissa, tähän on aina kohdistunut voimakas kaupallinen paine toistaa tämä henkilöahmo toisissa näytelmissä tai luoda muita niin samankaltaisia hahmoja, että näyttelijä on voinut periaatteessa esittää samaa persoonaa. Nykyaikana televisio ja suositut elokuvat ovat täynnä todisteita tämänkaltaisen ennakoitavien roolijakojen ja juonenkulkujen jatkuvasta viehätyksestä, ja teatterin historia taas on tulvillaan esimerkkejä yleisön jyrkästä vastustuksesta, kun suosittu näyttelijä yllättäen esiintyy roolissa, joka ei ole sopusoinnussa tämän aikaisemman rooliintuneen henkilöahmon kanssa. Tällöin katsojat ovat selvästi tulleet teatteriin valmistautuneina omaan osuuteensa tiettyjen strategioiden avulla ja he ovat ärsyyntyneet, kun heille tarjottu materiaali ei ole vastannutkaan näytelmää, jota he ovat tulleet katsomaan. (Carlson 2005, 70-71.)

Samassa teoksessa Michael L. Quinn kirjoittaa tähteydestä. Hän esittää:

Tähdet, melkeinpä luonnostaan, korvaavat tuon "jonkun", jonka mielestämme tunemme näytelmän ulkopuolella. He tuovat rooliin muutakin kuin erilaisten piirteiden harmonisen sekoituksen. He lisäävät siihen fiktion vaatimukset ylittävän ominaisuuden, joka estää heitä sekoittumasta kokonaan näyttämöhahmoon tai draamaan. Heidän esitykseen tuomansa panos on usein oikeastaan eräänlainen törmäys roolin kanssa, mitä on joskus vaikeakin hyväksyä, mutta toisinaan siihen sisältyy vaikuttava energialataus, jollaisen räjähdysnomainen yhteentörmäys voi vapauttaa. (Quinn 2005, 44.)

Quinn kirjoittaa myös kuinka rooleihinsa täydellisesti uppoutuvat näyttelijät ottavat katoamisen riskin, jolloin täydellinen muuntautuminen voi tehdä henkilökohtaisen panoksen tunnistamattomaksi. Tällöin media auttaa ja nostaa esiin näyttelijän, jolle muuntautuminen muodostuu tavaramerkiksi. (Quinn 2005, 44.)

Tähteys sivuaa mielestäni karisma-aihetta olennaisesti. Tähdiksi tullakseen näyttelijällä on mielestäni oltava karismaa erottuakseen muista ja luodakseen ainutkertaisuuden vaikutelman. Koen myös, että tähtinäyttelijä tuo karismansa rooleihinsa ja se ilmenee Quinin mainitsemana "fiktion vaatimukset ylittävänä ominaisuutena".

Quinn jatkaa: "Kliseisesti tähden läsnäolon voidaan sanoa olevan magneettista. [--] Mestarillinen tähti, kuten analytykkokin, on "subjekti, jonka oletetaan tietävän". (Quinn 2005, 49.) Tässäkin on havaittavissa karismaan olennaisesti rinnastettavia läsnäolon ja auktoriteetin elementtejä.

"Tähden sukupuolinen viehätysvoima on riippuvainen katsojan sallimasta läsnäolon illuusiosta. [--] Tämä erotiikka on vain yksi tapa unelmoida yhteydestä tähden kanssa, ja se antaa kunkin näyttelämistapahtuman hetkessä kontekstin perinteiselle ylimaallisuuden estetiikalle." (Quinn 2005, 49.) Kuten muissakin yhteyksissä olemme jo huomioineet, on seksuaalinen veto- ja viehätysvoima, tähteyden lisäksi, myös karismaattisuuteen kytkettäviä ominaisuuksia. Quinn jatkaa:

Tähteyden synnyttämää ylimaallisuutta ei voida sen henkilökohtaisen luonteen vuoksi alistaa yhtä helposti uskonnon tai filosofisen idealismin palvelukseen kuin koko taideteoksen aikaansaamaa tunne-elämystä. Tähteyden ylimaallisuutta on kuitenkin helpompi käyttää henkilökohtaisen hyödyn saavuttamiseen. Teatterintutkija Herbert Blau on esittänyt oletuksen, että teatterillinen läsnäolo on olennaista kollektiivista tietoisuutta kuoleman lähestymisestä, sitä että elämää luodaan näyttelämisessä samaan aikaan, kun se itse asiassa katoaa. Hänen mielestään tähdellä täytyy siis olla jonkinlainen etuoikeutettu asema, sillä elokuvassa tai painotuotteissa tähti jää kummittelemaan kuvan muodossa jättäen jäljen, joka ylittää kuolevaisuuden rajat. Tähti on konkreettinen "joku", muinaisen sankarin kaltainen, vakaa merkittäjä, joka jatkaa tulevien halujen merkitysten mallintamista. (Quinn 2005, 49.)

Quinn kirjoittaa taiteen ja taideteoksen yhteydestä: "Tietyissä määrin tähteys tarjoaa katsojille hyödyllisen periaatteen, arvottamisen kontekstin. Kun tähteys ja rooli yhdistyvät taideteoksessa, joka sekä vahvistaa esiintyjän identiteettiä että täyttää yleiset esteettiset kauneuden, paatoksen, huumorin, tms. odotukset, pidetään teosta useimpien kriteerien mukaan hyvänä taiteena - usein palkittavana taiteena, kun seurataan ennalta arvattavien käänteiden suosittua standardia." (Quinn 2005, 50.)

Aina tähden ja roolin yhteys ei ole ristiriidaton. Quinn jatkaa:

Kun tähteys ja rooli törmäävät selvemmin yhteen, seuraukset voivat olla kahdenlaisia.

Tähti näyttää joko vastaavan haasteeseen, saavuttavan jotakin -kasvavan henkilönä, mikä täydentää draamaa yleisön hyväksynnässä syntyvällä mielihyvällä -tai hänen havaitaan olevan väärässä paikassa; parhaimmillaan väärä valinta rooliin, pahimmillaan liian erottuva suhteessa muihin henkilöihin. (Quinn 2005, 50-51.)

Quinn kuvailee, kuinka epämiellyttävien henkilöiden läsnäolo saattaa tahrata muuten miellyttävän roolin tai teoksen. Narsismi on yksi keskeisistä ongelmista. Quinn toteaaakin, että tähteyks voi olla rakentavaa tai tuhoavaa. (Quinn 2005, 51.)

Tähden läsnäolon illuusio saattaa vaikuttaa vahvasti näyttelijäntyöhön. Quinn esittää kaavion, jossa tähtihahmo korvaa ilmaisevan näyttelijän:

Näyttelijä - Tähtihahmo - Näyttämöhahmo - Yleisö
(Quinn 2005, 54.)

Näyttelijä saattaa vieraantua aidosta minuudestaan ja tähtihahmo ottaa tilaa. Joskus kiusaus antaa tähteyden viedä on liian suuri. Tähteydestä ja sen eri elementeistä voisi kirjoittaa laajemminkin, mutta pyrin rajaamaan tässä työssäni tähteyden käsittelyn lähinnä maininnan tasolle.

5.6 Läsnäolo

Robert Cohen kirjoittaa teoksessaan *Näyttelemisen mahti*: "Läsnäolo (presence) johtuu sanasta "läsnäoleva" (present) ja sen voidaan arvella tarkoittavan jotakin sellaista kuin "olemista tässä ja nyt" tai "olemista läsnäoleva". Näyttelijä, joka pyrkii saavuttamaan tilannevoiton, kokee toimivansa juuri sillä hetkellä, ehdottomassa nykyhetkessä." (Cohen 1986, 213-214.) Cohen jatkaa: "Olla paikalla, "kyky olla tässä ja nyt" tai "kyky olla läsnä" - olla kokemassa tilanne ja tilanteen takaisin-syöttö juuri sillä hetkellä, jolloin esität tätä tilannetta - siinä läsnäolon edellytys. Juuri se tempaa yleisön mukaan, saa heidät liikuttumaan, kokemaan, tuntemaan." (Cohen 1986, 214.)

Läsnäolo on karisman tavoin vaikeasti määriteltävä käsite, mutta pyrin kuitenkin käsittelemään läsnäoloa, sillä se mielestäni liittyy karismaan keskeisesti. Maija-Riitta Ollila kirjoittaa: "Sankarimme sen sijaan oli kokonaan läsnä tapahtumisen paikassa ja kuluvasa hetkessä. Hänen olemuksensa myös henki tyytyväisyyttä omaan kehoon - tässä-olemisen tärkeimpään tyyssijaan." (Ollila 2005, 105.)

Mielestäni läsnäolo on erityisesti omana itsenään olemista tässä hetkessä ja paikassa. Tähän kytkeytyy myös positiivinen minäkuva. Ollila jatkaa: "Jos ihminen on mieluusti ja ponnistuksettomasti läsnä omassa kehossaan, kehon ihanteellinen ilmiasu ei enää olekaan ratkaisevaa karisman kannalta. Jos taas henkilö viestittää haluaan olla muualla - toisenlaisessa kehossa jonakin toisena aikana - hän ei vakuuta samalla tavalla." (Ollila 2005, 105.)

Vakuuttavuus ja vaikuttavuus liittyvät olennaisesti karismaan, varsinkin näyttelijän karismaa pohdittaessa. Koen, että karisma liittyy siihen voimaan, jolla näyttelijä vangitsee yleisön kiinnostuksen ja toisaalta lumooa yleisönsä. Ilman läsnäoloa kunnan kontaktia yleisön kanssa on vaikea rakentaa, sillä teatteri tapahtuu Ollilaa siteeraten "preesensissä, karisman tempuksessa" (Ollila 2005, 106).

Karismaattinen näyttelijä erottuu edukseen olemalla muita tuntuvammin läsnä. Tällöin hän kerää yleisön huomion. Tämä ei välttämättä ole eduksi kokonaisuuden kannalta, mikäli karisman esittely on itsetarkoituksellista. Oikein suunnattuna karisma saattaa toisaalta kannatella heppoisempaa esitystä. Läsnäololla on toisaalta samankaltainen taipumus: näyttelijä läsnäolonsa kautta tuo roolihenkilön elävänä näyttämölle, puhaltaa hengen roolihenkilöönsä. Joskus sisällöllisesti ohut roolihenkilö kukoistaa esittäjänsä kautta. Tällöin karisma, läsnäolo ja läsnäoloon kytkeytyvä "taimaus" - eli roolihenkilön rytmin onnistunut tulkinta ja tämän toiminnan ajoittaminen onnistuneesti - ovat keskeisiä tekijöitä.

Näyttelijän kannalta läsnäolo tuottaa myös nerouden yhteydessä käsittelemäni "ajattomuuden" tunteen. Vaikka rooli on harjoiteltu ja toistettu näytännöissä lukuisia kertoja peräkkäin, näyttelijän tulisi työssään tuottaa "tässä ja nyt" - vaikutelma. *Orvot* -näytelmän Treat ei tiedä itkevänsä Haroldin kuolemaa lopussa, vaikka näyttelijä tämän tietääkin. Näyttelijän on myös uskallettava olla roolinsa kaltainen tilanteen vaatimalla hetkellä, eikä esimerkiksi kohottautua leimautumisen pelossa roolihenkilöään älykkäämpänä esiin.

Koen läsnäolon liittyvän myös näyttelijän kykyyn heittäytyä rooliinsa, tilanteeseen sekä dialogiin yleisön kanssa. Näyttelijän ei tarvitse itse olla koko ajan aktiivinen toimija, vaan yleisö omalla mukanaolollaan täydentää yhtälöä. Näin syntyy ainutlaatuisuuden tunne esiintymistilanteessa. Yleisön tuki siivittää esiintyjää yhä täyteläisempään tulkintaan, mikä puolestaan lisää yleisön alttiutta antautua esiintyjän tenholle. Ilman samalla aaltopituudella tapahtuvaa läsnäoloa tämä ei onnistu.

Läsnäolo vaikuttaa myös karisman kokemiseen. Catherine Ingram kirjoittaa teoksessa *Intohimoinen*

läsnäolo:

Tämä hiljainen, tarkkaava tietoisuus tuo mukanaan säteilyn, joka on valpas mutta rento. Se ei ole ajatuksen, vaan puhtaan havaitsemisen säteilyä, yleistä oivalluskykyä. Se ei kiinnitä erityistä huomiota ajatuksiin, jotka saattaisivat houkutella sitä pois sen tyyneydestä, vaan antaa niiden tulla ja mennä. Ihminen ei enää kuvittele, että hän tarvitsee vielä jotain ollakseen tyytyväinen. Niinpä hänessä vallitsee syvä tyytyväisyys. (Ingram 2004, 32-33.)

Tämä tyytyväisyys sekä rentous - itsenä olemisessa - heijastuvat karismaattista vaikutelmaa tukevinä piirteinä. Läsnäolon käsite on näyttelijöihin liitettyä toisaalta paradoksaalinen. Onko aitoa läsnäoloa olla tällä hetkellä joku toinen henkilö? Onko tämä hetki oikeasti tämä hetki, vaikka se olisi ajaltaan ja paikaltaan joskus muulloin jossain muualla? Saivartelua eittämättä. Uskon siihen, että teatterin (tai elokuvan) sovitun epäaidoista puitteista huolimatta erityisesti aito läsnäolo ja siihen kytkeytyvä karisma ovat niitä elementtejä, jotka puhuttelevat yleisöä ja joiden avulla live-esiintyjää ei -aikakausien villityksistä riippumatta - korvaa mikään.

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimukseni kohde oli siis karisma. Rajatakseni aihetta edes jollakin tavoin olin ottanut erityiskohteeksi näyttelijän karisman ja karismaattisen näyttelijän. Pyrin selvittämään ominaisuuksia, jotka tekisivät näyttelijästä karismaattisen. Samalla tutkin karismaa myös laajemmin: miten nykynuorista koostuva vastaajajoukko koki karisman käsitteenä.

Karisma ilmiönä oli hyvin monitahoinen ja vaikeasti mitattava. Tutkimukseni ei myöskään löytänyt aukotonta totuutta näyttelijän karismasta, mutta vastauksista ilmeni selkeitä löytöjä, jotka antoivat suuntaviivoja karismaattisuudesta sekä osaltaan vahvistivat jo aiemmin kirjallisuudesta hahmottuvaa kuvaa karismasta.

Teetin tutkimukseni avoimena kyselytutkimuksena syksyllä 2007. Aineiston analyysin aloitin syksyllä 2007 ja viimeistelin sen alkuvuonna 2008. Käytin tutkimuksessani kyselylomaketta, jossa oli viisi kysymystä. Valitsin vastaajajoukoksi mielenkiinnon vuoksi - sekä käytännön syistä - lukioikäiset nuoret. Teetin tutkimukseni Hämeen alueella sijaitsevassa lukiossa, jossa on n. 650 oppilasta. Koulun sukupuolijakauma oli naisvaltainen, joten vastaajistakin valtaosa oli naisia.

Sukupuoli ei noussut kuitenkaan tutkimuksessani millään tavoin merkittäväksi. Samankaltaisia vastauksia esitettiin sukupuolesta riippumatta. Myöskään vastaajien ikäerojen takia ei vastauksissa ilmennyt erityisesti huomioitavia seikkoja. Analyysivaiheessa jaoin vastaajat iän perusteella ryhmiin 15-17 -vuotiaat ja 18-19 -vuotiaat, hahmottaakseni mahdollisesti iästä johtuvia eroja vastauksissa.

Tutkimukseeni osallistui 91 vastaajaa. Naisia ikäryhmässä 15-17- vuotiaat oli 45 ja ryhmässä 18-19 -vuotiaat 38, joten näiden pääryhmien välinen lukumääräinen suhde oli tasapuolinen. Nimitän näitä pääryhmiksi sen takia, että miespuolisia vastaajia oli yhteenlaskettuna 8, joten miessukupuoli itsessään ei muodosta määrällisesti kovin merkittävää vastaajajoukkoa. Laadullisesti yritin tutkia miesten vastauksia omassa valossaan, mutta muutamaa poikamaista letkautusta lukuunottamatta erityistä maskuliinista karismakäsitystä ei noussut esiin. Miesvastaajien iät jakautuivat seuraavasti: 15-17 -vuotiaita viisi (5) ja 18-19 -vuotiaita kolme (3) vastaajaa.

Käsittelin lopullisessa analyysissä vastaajajoukkoa yhtenäisenä - vailla sukupuolirajoja. Rajoja en

myöskään asettanut vastaajien mielikuvaan näyttelijöistä. Hyväksyin kaikki vastaukset, oli kyseessä koti- tai ulkomainen näyttelijä. Myöskään esiintymispaikalla ei ollut väliä, sekä teatteri, TV että elokuvat sopivat. Näyttelijähän saattaa esiintyä näissä kaikissa, erityisesti Suomessa, jossa esimerkiksi ainoastaan elokuvanäyttelemiseen erikoistuminen on melko vaikeaa tuotannon vähäisyyden takia. Rajasin vastauksista pois ainoastaan nimet, joita ei voi luokitella näyttelijöiksi. Esimerkiksi yksi soitonopettaja mainittiin karismaattisena henkilönä näyttelijöiden joukossa.

Aineiston keruu tapahtui normaalien oppituntien aikana. Vastaajat käyttivät kyselylomakkeen täyttämiseen noin 30 minuuttia. Kysely tehtiin eri kurssien tunneilla eri ryhmille kahden viikon aikana. Ikä- ja sukupuolijakaumat syntyivät siis oppikurssin valinneiden oppilaiden myötä. Lopulliseksi vastaajajoukoksi muodostui käytännön syistä 91, joka osoittautui sopivaksi määräksi.

Käytännössä kysely eteni siten, että vastaajille jaettiin kyselylomakkeet. Vastaajille ei annettu pohjustusta karisma-aiheesta. Näin lomakkeisiin saatiin vastaukset, jotka vastasivat kunkin vastaajan sen hetkisiä käsityksiä aiheesta ilman manipulointia.

Käytin viittä avointa kysymystä lomakkeessani. Näihin vastaamisen lisäksi myös ikä ja sukupuoli tuli mainita. Kyselylomake on tutkimuksessani liitteenä. Kolme ensimmäistä kysymystä käsittelivät karismaa laajemmin ja yleisemmällä tasolla. Kaksi jälkimmäistä kysymystä puolestaan käsittelivät näyttelijän karismaa ja karismaattista näyttelijää.

Tutkimuksessani käyttämäni kysymykset olivat:

1. Mitä mielestäsi on karisma?
2. Miten karisma mielestäsi ilmenee? Miksi?
3. Luettele viisi keskeistä tekijää, jotka mielestäsi vaikuttavat karismaan? Perustele.
4. Kuka on mielestäsi karismaattinen näyttelijä? Miksi?
5. Mitkä tekijät tekevät näyttelijästä karismaattisen?

Käytän näiden kysymysten muotoiltuja versioita lukujen otsikoina tulosten esittelyn yhteydessä. Kysymysten määrä ja laatu tuntuivat soveltuvan tutkimukseni käyttöön. Näyttelijöitä koskeva erityisalue tuli käsitellyksi, mutta luonnollisena osana karismaa, ilman häiritsevää porrasteisuutta. Osa vastaajista lähti käsittelemään ajatuksiaan karismasta hyvin pian esiintymisen kautta, mikä voitiin tulkita kysymysten johdatteluna tai sitten vastaajat ajattelivat karisman ilmenemisen liittyvän pitkälti esillä olevien ihmisten (profeetat, opettajat, papit, näyttelijät) ominaisuudeksi.

Kysymysten ja vastausten määrä tuntuivat sopivalta tutkimukseni laajuuden huomioiden. Myös kvalitatiivinen tutkimusote vastausten analyysin yhteydessä tuntui aiheen huomioiden sopivalta valinnalta. Karisma on mielestäni aihe, jota on vaikea kvantitatiivisin määrein vaikea kuvata luontevasti. Lukumäärät ja keskiarvot antavat kieltämättä suuntaviivoja, mutta hienovireisen ja vaikeasti mitattavan aiheen huomioiden tulkinnallisempi analyysi oli tapauksessani perusteltu valinta.

Analysoin vastaukset litteroimalla ensin yksittäiset vastaukset kaavakkeista, minkä jälkeen yhdistin samankaltaisia elementtejä sisältävät vastaukset omiksi kategorioiksi. Kategorian otsikointi tapahtui vastauksista nousevan elementin mukaan. Joissakin tapauksissa luokittelu tapahtui vapaamuotoisemmin, sillä vastauksen sisältö saattoi olla hyvinkin monisyinen. Ryhmittelystä esimerkkinä "roolien vaikutus näyttelijän karismaan" -tyyppinen kategoria. Poimin vastauksista ne elementit, jotka kuvastivat roolin ja näyttelijän karisman yhteyttä, oli näkökulma mikä hyvänsä. Joissakin yhteyksissä kategorioiden muodostaminen oli työläämpää, mutta ajatuksellisesti sain vastaukset jäsenneltä tulkittavampiin ryhmiin.

Luokiteltuani vastaukset ryhdyin käymään kategorioita läpi ja tutkimaan saamiani vastauksia Weberin ja muun kirjallisuuden valossa. Vaikka en kvantitatiivista tutkimusta tehnyt, hahmotin samalla yhteneväisten mainintojen määriä eri ominaisuuksien kohdalla, jotta ilmeni, mitkä ominaisuudet koettaisiin keskeisiksi.

Tiettyjä ominaisuuksia nousikin selkeästi esiin. Vaikutelma vahvistui, kun liitin vielä kerran tulkinnallisesti samankaltaisia määreitä suuremmiksi kokonaisuuksiksi. Tästä mainittakoon esimerkkinä "kyky ottaa tila / tilanne / yleisö haltuun". Voimme tulkita haltuunoton eräänlaiseksi herruudeksi ja kompetenssiksi, vaikka yksittäisen vastauksen kohdalla haltuunoton objekti vaihtelisikin.

Purin vastauksista esiin nousseen informaation tulosten esittelyosiossa pitkälti samaa kategorisointia käyttäen. Liitin oheen ajatuksiani eri aihepiireistä sekä joistakin vastauksista mieleeni muodostuneita kysymyksiä. Osa tulosten esittelystä oli luettelomaista kerrontaa, mutta nostin esiin myös kiinnostavia löytöjä ja mainitsin muutaman kuriositeetin.

Käytin tutkimustuloksia esitellessäni paljon suoria lainoja vastauksista, sillä ne antoivat vahvan vaikutelman siitä, kuinka nuoret kokivat karisman ja karismaattisen näyttelijän. Suorat lainat sitä paitsi elävöittivät tulosten esittelyä. Myös vastausten monipuolinen sisällöllinen kirjo oli aistitta-

vissa suorien lainojen myötä.

Osa vastauksista herätti välittömästi lisäkysymyksiä ja kokonaan uusia tutkimussuuntia. Toisaalta joidenkin vastausten takaa nousi esiin hyvinkin kiinnostavia ajatuksellisia rakenteita ja myös moraalikoodeja, joiden selvittäminen olisi hyvinkin tutkimisen arvoista.

Vaikka tutkijan ei tulisikaan arvostella aineistonsa vastauksia, koin tietyt vastaukset niin banaaleiksi, että koin tarpeelliseksi hieman kommentoida niitä. Toisaalta näistäkin vastauksista nousi esiin paitsi kiinnostavia näkökohtia myös mielenkiintoa herättäviä käyttäytymistieteellisiä ilmiöitä.

Analyysin päätteeksi vastauksista oli hahmotettavissa selkeästi samankaltaisia ominaisuuksia karisman rakenneosina, kuin mitä teoriaosiossakin oli käsitelty. Auktoriteetti, läsnäolo, itsevarmuus, persoonallinen voima ja kyky vaikuttaa vain esimerkkeinä. Kaiken kaikkiaan tutkimukseni tulokset olivat hyvin mielenkiintoisia.

Marginaalisimmat vastaukset tosin edustivat mielenkiintoisinta antia. Ellei vastauksen sisältö itsessään ollut kiinnostava, niin sitten mielenkiintoa herätti ajatusrakenteet sen takana. Esimerkkinä mainittakoon "salattu viesti, joka vaikuttaa", joka on sekä vastauksena että ajatuksena erikoinen ja valtavirrasta poikkeava.

Kaiken kaikkiaan tutkimukseni oli erittäin mielenkiintoinen prosessi, sillä tutkimukseni kohde rajauksineen oli haastava. Käyttämäni kirjallisuus antoi mielestäni riittävän teoreettisen pohjan tutkimukselleni.

Itse kyselytutkimuksen toteuttaminen oli monenkirjava kokemus. Toisaalta vastaajajoukko antoi kiinnostavia vastauksia, joiltain osin vastausten yksiulotteisuus hämmästytti. Myös kysymysten rajallinen käsittäminen tai jopa kysymysten samana pitäminen herätti tarvittavaa itsetutkiskelua myös tutkijassa.

Tutkimuksen jälkeen heräsi ajatuksia mahdollisesta toisesta vastaajajoukosta. Olisivatko eri-ikäiset tai eri koulutusasteen vastaajat tulleet toisenlaisiin tuloksiin. Käyttämäni vastaajajoukko oli verraten suppea iällisesti ja varsinkin sukupuolellisesti, koska poikien osuus käytännön syistä jäi pieneksi. Kenties vertailujoukon kautta tulosten tulkinta ja esittely olisivat saaneet mielenkiintoisempia ulottuvuuksia.

Loppujen lopuksi tutkimukseni kuvasi millaisina lukioikäiset tytöt kokevat karisman ja karismaattisen näyttelijän ominaisuudet. Tämän lisäksi se tuotti lisää potentiaalisia tutkimusaiheita, joista koen tähteyden, roolien ja karisman yhteyden olevan erityisen mielenkiintoinen alue.

7 TULOKSET

7.1 Mitä karisma on?

Olen lajitellut tämän kysymyksen vastaukset viiteen pääryhmään. Kyseisissä ryhmissä vastausten sisällöt sekä niiden aihepiirit ovat hyvinkin samankaltaisia. Nämä suuremmat ajatukselliset kokonaisuudet ovat a) sankaruus ja johtajuus, b) persoonakohtaiset ominaisuudet, c) synnynnäinen vs. opittu karisma, d) irrationaalinen osio sekä e) esiintymiskyky (näyttelijäntyö). Monet vastauksista eivät kuulu välttämättä vain yhteen ryhmään ja ryhmienkin välisen rajaviivan vetäminen saattaa olla paikoitellen hankalaa. Kuitenkin vastausmäärän läpikäynti ilman kyseistä ryhmäjako olisi ollut huomattavasti hankalampaa ja toisaalta ryhmäjako tuntui puolestaan hahmottuvan itsestään vastausten sisäisen logiikan perusteella.

Tarkasteellaanpa ryhmän a) vastauksia. Käytyäni vastauksia läpi, esiin nousi selkeästi vaikutelma teoriana käyttämästäni Weberin herruuskäsityksestä sekä sen sovellutus sankaruuteen. Vastajaista monet kokivat karisman olevan vaikutusvaltaa, vaikuttavuutta, auktoriteettia ja hallitsemista. Useat vastaukset voidaan laittaa otsikon "tietää mitä tekee" alle. Lainausmerkeissä on suoria lainauksia vastauspapereista. Edellämainittu "tietää mitä tekee" sopii johtajan lisäksi myös esimerkiksi asiantuntijaan, ts. tietty pätevyyden ja tietoisuuden aspekti. Toki myös urheilusankari tai perheenäiti tietää, kuinka toimia ja kuinka ottaa tilanne haltuunsa tarvittaessa. Ominaisuudet eivät siis liity vain tiettyihin sosiaalisiin asemiin tai ammatteihin, vaan kuvastavat karismaa laajemmin.

Tärkeä havainto on myös se, että nuoret kokivat karisman itsessään tarkoittavan sekä kyseisiä ominaisuuksia että syntyvän niiden vaikutuksesta. Karisma on siis sekä itse auktoriteettia että auktoriteetin ympärillä leijailevaa kiehtovuutta.

Toinen ominaisuus, joka nousi esiin oli "kyky ottaa tila(nne) haltuun". Analysoidessani vastauksia oli huomattavaa, että vastaajat kokivat karisman olevan myös ihailun ja positiivisten tunteiden herättämistä. Mielenkiintoista oli myös nähdä, että karisma koettiin kykynä vaikuttaa kuulijoihin ja saada nämä kiinnostumaan. Tässähän on täysin kyse Aristoteleen näkemyksistä koskien vakuuttavuutta ja vaikuttavuutta. Nämä vastaukset kytkeytyvät toisaalta auktoriteettiin, mutta myös läsnäoloon liittyvät piirteet nousevat vastauksista esiin. Näiden lisäksi nostaisin vastauksista esiin

vielä mm. "arvostettu, vaikei tavoittelisikaan", "luonteenlujuus", "vähän niin kuin pokka" ja "sisäinen voima".

Karisman määrittelyksi tuli lukuisia erilaisia vastauksia, mutta edellämainitut "johtajuus ja sankaruus"-kategorian vastaukset piirtävät kuvan johtamiskykyisestä ja -haluisesta voimahahmosta, jota kuunnellaan, ihastellaan ja , mikä huomattavinta, jonka suodaan hallitsevan. Vastauksista nousee esiin sekä jämerä auktoriteetti että palvottu heeros.

Vaikka edelläkuvailtu sisäistä voimaa ja lujaa kanttia uhkuva johtaja onkin itsessään kiinnostava - joskaan ei yllättävä- löytö, on kiinnitettävä huomio ilmausten positiiviseen sävyyn. Huonosta karismasta tuli vain pari mainintaa. Yksikään vastaaja ei nostanut esiin karisman pimeää puolta, sitä orjuuttavaa, pelottavaa tai muuten negatiivisten tunteiden kautta dominoivana pidettävää voimaa, jota tunnetut hirmuhallitsijat ovat onnistuneesti persoonansa ympärille kehittäneet. Huonosta karismasta esimerkkeinä mainittiin vastenmielisyys sekä liiallinen itsevarmuus. Näitä vastauksia oli vain 2 kappaletta 91 vastauksen joukossa. Liiallisen itsevarmuuden voi kokea mm. Quinnin mainitsemana narsismina, joka tähteyden yhteydessä voi olla hyvinkin tuhoavaa.

Seuraavana kategoriana käsitellään ryhmä b) eli henkilöön liittyvien ja hyvin persoonakohtaisten ominaisuuksien ryhmä. Aivan selkeästi vastausten joukosta nousivat esiin "viehätysvoima" ja "hyvä itsevarmuus". Myös se että persoonassa on "sitä jotakin" tai "spesiaalia" saivat kannatusta.

Tässä vaiheessa on huomioitava "hyvä itsevarmuus", sillä kyseinen ominaisuus siipeilee karisman liepeillä kysymyksestä riippumatta. Se tuntuu liittyvän niin itse karismaan, kuin myös karismaattisen näyttelijän - ja ylipäänsä ihmisen- persoonaan.

Itsevarmuudesta käytetään myös "itsetunto" - ja "itseluottamus" - tyyppisiä nimikkeitä, mutta mielestäni ne ovat tarkoituseriltään lähellä sitä samaa ominaisuutta, johon myös viittaa edelläkäsitelty "tietää mitä tekee", ts. eräänlaiseen suvereniteettiin. Samassa teemassa ollaan kun puhutaan "pokasta".

Itsevarmuus ja siihen liittyvät oheispiirteet vahvistavat vaikutelmaa karismaattisesta persoonasta. Toisaalta tyytyväisyys itseensä ja olemassaoloonsa liittyy läsnäolon käsitteeseen, toisaalta itsevarmuus ja itsetunto voivat nousta omnipotenssiksi saakka, kuten nerouden yhteydessä esitettiin. Jotkut vastaajista mainitsivat ulkoisen olemuksen sekä "että osaa olla oikein iskevä ja hyvännäköinen" -tyyppisiä seikkoja, mutta monet kokivat tässä kysymyksessä ulkonäön merkityksen vähäi-

semmäksi kuin tulevissa kysymyksissä. Liekö siis hyvä ulkonäkö erityisesti näyttelijöiden vaatimuslistassa. Toki hyvää ulkonäköä arvostettiin, mutta tähän kysymykseen vastattiin jopa "kyky hurmata ulkonäöstä riippumatta". Myös "huolimaton ulkonäkö" sai maininnan. Tulevissa kysymyksissä miellyttävä ulkonäkö nousee kyllä merkitykselliseksi.

Karisma koettiin myös eri asiaksi kuin charmi. Charmin koettiin liittyvän karismaa enemmän ulkonäköön, mutta rajanveto näiden välillä oli vaikeaa. Hurmauskyvyn lisäksi liikuttiin myös "jännittävyiden", "särmikkyiden", "voimakkuuden" ja "erilaisuuden" kaltaisten määreiden parissa. Eräänlainen poikkeuksellisuus ja sitä kautta "mieleenpainuva olemus" nousivat vastauksista helposti esiin.

Persoonakohtaisissakin ominaisuuksissa löytyi edellämainittuun tapaan tulkinnallisesti sekä karisman synonyymejä että sen rakenneosia. Teorioiden mukaan karisma on "aura" - ja "säteily" - tyyppisiä ilmiöitä, mutta vastaajajoukossa karisma koettiin myös "miellyttävyytenä" tai "cooliu-tena". "Coolius" ei siis lisää karismaa, vaan on sitä itse.

"Vahvan persoonallisuuden", "kiehtovan" ja "mieleenpainuvan olemuksen" sekä "kuplivan" kaltaisten luonnehdintojen jälkeen karismaksi koettiin myös seksuaalinen vetovoima. Mainintoja oli ainoastaan yksi, mutta nostan sen kuriositeettina esiin. Omasta mielestäni seksuaalinen vetovoima kytkeytyy olennaisesti karisman käsitteeseen siitoskykyisen laumanjohtajan tai kaikkivoipaisen, hedelmällisen Äiti-Maan kautta. Nuorille vastaajille tämä ulottuvuus oli jostain syystä vieras. Syitä en lähde veikkaamaan, koska seksuaalisen vetovoiman ja karisman yhteys on kuitenkin yhtä hienovarainen kuin koko karisman käsite.

Toinen sukupuolisuuteen viittaava vastaus piti karismaa "miehekkäänä" ominaisuutena. Muissa yhteyksissä todetaan, että naiset ovat miehiä harvemmin karismaattisia. Tässä kohdassa vain miehekkyyden maininta viittasi karisman sukupuolisuuteen ja sukupuolisiin eroihin. Se seikka, että karisma liitetään useimmiten miehiin ei ole kirjallisuudestakaan vieras. Toisaalta ovatko kenties "viehätysvoima" tai "vaikutusvalta" niitä termejä, joilla olemme tottuneet puhumaan karismasta naissukupuolen yhteydessä? Itse uskon karismaattisuutta olevan kummassakin sukupuolissa.

Kolmannessa kategoriassa c), tutkailemme karisman synnynnäisyyttä tai opittavuutta vastausten pohjalta. Valtaosa vastauksista, joissa asiaa sivuttiin olivat sitä mieltä, että karisma on pääosin synnynnäinen ominaisuus, jota kuitenkin "ei kaikilla" ole. Osa vastaajista piti karismaa "luonnonlahjana". Tiukimmat mielipiteet pitivät karisman erityisesti synnynnäisenä ominaisuutena, jota ei voi edes harjoittelemalla kehittää ("ei opita", "ei voi oppia"). Tästä poiketen jotkut kokivat karisman kyvyksi, jota "voi hieman harjoitella". Myös syntyperäisestä karismasta oltiin eri mieltä: "ei saada luonnostaan". Vastaukset karisman synnynnäisyydestä myötäilevät myös kirjallisuudessa käsitellyjä näkemyksiä.

Tässä kategoriassa yhtä aukotonta totuutta ei löytynyt, sillä karisman syntyperä nähtiin monessa valossa. Jotkut olivat sitä mieltä, että karisma "kehittyy ajan myötä". Muiden kysymysten vastauksissa oli viittauksia mm. ikään ja kokemukseen. Jopa vanhemmat miehet (yli 45-vuotiaat) mainittiin muiden kysymysten vastauksissa, kuten edellä sukupuolisidonnaisuuden yhteydessä mainitsin. Nämä käsitykset linkittyvät siinä ajatuksessa, että karisma lisääntyy ajan myötä.

Näiden syntyperään liittyvien valtavirta-ajatusten lisäksi oli myös hyvin mielenkiintoisia vastauksia, kuten ne, että karisma on "tilanteeseen sidottu" ja "voi vaihdella tilanteittain". Karisma sekä kasvaisi että vähenisi tilanteesta riippuen. Tämä kanta on lähellä esiinnostamaani ajatusta karisman lokaalisuudesta. Jos esimerkiksi näyttelijän karisma onkin sidonnainen itse esitystilanteeseen ja katoaisi esityksen päätyttyä. Tämänkaltaisesta lokaalisuudesta nousee esiin lisää esimerkkejä kysymyksen 5 yhteydessä.

Selkeästi mielenkiintoisilta kuulostivat myös seuraavat kommentit: "pitää ansaita", "kehittyy tekojen kautta" , "ei tavoita aina kaikkia" ja "ei voi peitellä". Karisman ansaittavuus tarkoitti mielestäni armoitetun taiteilijan tai esimerkiksi kokeneen opettajan ansiokkaan uran ja onnistuneiden töiden kautta tullutta arvostusta. Tämä liittyy jälleen osaltaan edellämainittuun ikään ja kokemukseen. Toisaalta ansaittavuus voisi kytkeytyä myös persoonan kunnioitettaviin ominaisuuksiin, kuten sankaruuteen, tai - kuten jatkossa huomaamme - esimerkilliseen nuhteettomuuteen ja hyvään käytökseen. Se, että karisma kehittyisi tekojen kautta liittyy osaltaan äsken käsiteltyyn ansiokkaaseen uraan. Toisaalta onnistuneet työt ja toisaalta tietyn tyyppiset roolit vaikuttavat karisman kokemiseen, kuten tulevien kysymysten yhteydessä huomaamme.

Sinällään ilmaisuissa "pitää ansaita" ja toisaalta "kehittyy tekojen kautta" on implisiittisesti mukana vivahteita hengenlahjojen yhteydestä tutuista yli-inhimillisten ulottuvuuksien läsnäolosta.

Toisaalta ilmauksissa se kuka arvottaa ja lopulta myöntää karisman on vaihtelevainen. Jos karisman

"myöntää" yleisö tai kanssaihminen joukko, on karisma tekojen myötä ja ajan kuluessa ilmenevää. Jos taas karisma on jumalten valitun ominaisuus, se toki voi kehittyä tekojen kautta, mutta on kuitenkin jo olemassa alun alkaen. Tällöin ansaintiperiaate ei soveltuisi yhtälöön -varsinkaan ihmiskunnan arvottamana.

Vastaajista yksi nosti esiin ajatuksen, että karisma ei aina miellytä kaikkia. Mielestäni kyse on tärkeästä huomiosta. Toisaalta yllättävää, että tähän ei useampia mielipiteitä yhtynyt. Kuten näyttelijöiden lukumäärästä kysymyksessä 4 voimme todeta, jos 91 vastaajaa kokee 73 näyttelijää karismaattisina on hajonta melkoinen. Kaikki eivät koe henkilön karismaa samalla tavalla tai eivät anna sen vaikuttaa samalla tavalla.

Muutenkaan miellyttävyys ei aina tule ensimmäisenä karismaatikon ominaisuutena mieleen. Toisaalta vastaajajoukko iältään ja kokemukseltaan saattavat arvostaa erityisesti miellyttävyttä karismaa pohtiessaan. Kirjallisuudessa karismaatikon sympaattisuutta ei hevillä nosteta esiin kuin ehkä Äiti Teresan ja Gandhin yhteydessä.

Osuva huomio oli myös se, että karismaa "ei voi peitellä". Toisaalta näkemyksessä on heerosten karismaan sopivaa pidäkkeettömyyttä, mutta toisaalta näkemys sotii mm. lokaalisuutta vastaan. Myös seikka, että ihmisen syvin olemus on peiteltävissä, voisi karismakin näin ollen olla. Toisaalta jos esiintyjän karisman koetaan esiintymishetkellä kytkeytyvän vielä kirkkaammaksi, missä menee aidon ja työkarisman raja. Ajatus peittelemättömyydestä on mielenkiintoinen ja omalla tavallaan varmasti kannatettava. Muiden vastausten joukossa näkemys on luonnollisesti yhtä arvokas, mutta luonteeltaan hyvinkin idealistinen ja perustelematon -kuin karismaatikon kannattajan ikään.

Kategorioista d on kaikkein lähinnä itse karismaa, sillä se on vaikein rajata ja sen sisään luokitellut vastaukset ovat vaikeita analysoida. Verbaalisesti monet vastaukset ovat ymmärrettäviä, mutta tieteellisesti aukikirjoitettuna ne muistuttavat enemmän joogaoppaita tai naistenlehtien hyvinvointiliitteitä.

Tähän ryhmään kuuluvat "aitous", "luontevuus" ja "rentous" ovat vielä selkeitä luonnehdintoja. Ne liittyvät mielestäni monessa vastauspaperissa mainittuun "olla oma itsensä" -tyyppisiin vastauksiin. Aitous itsessään muodostuukin näyttelijöitä koskevissa kysymyksissä osaltaan paradoksiksi, mutta rentous ja luontevuus ovat vahvasti esillä myös kyseisissä kysymyksissä. Itsenään oleminen yhtyy näyttelijäntyöhön puolestaan läsnäolon käsitteessä. Erikoiseen ryhmään luokiteltuja vastauksia olivat mm. "sisältä tuleva imu", "jotain enemmän kuin osatekijöiden (liike, ääni) summa" sekä

"salattu viesti, joka vaikuttaa". "Imun" vielä voi tulkita kiinnostuksen herättämisenä ja kiehtovana mukaansatempaavuutena. "Osatekijöiden summan" lisä antaakin jo esimakua weberiläisen karismakäsitteen yliluonnollisuudesta tai erityisestä poikkeuksellisuudesta. Se mitä tulee "salattuun viestiin" voimme rinnastaa sen karismaatikon missioon, siihen suureen tehtävään, jota varten hän on poikkeukselliset lahjansa saanut.

Edellämainitut vastaukset ovat toisaalta karisman ominaislaadun ytimessä ja vahvasti sen mukaisia, mutta tieteellisesti vaikeita todentaa. Tähän samaan yhteyteen kuuluu myös "läsnäolo". Kyseinen käsite on tärkeä, sillä se nousi esiin useita kertoja eri tavoin eri kysymyksissä. Itse ajattelen sen tarkoittavan "olemista tässä ja nyt, kokonaisvaltaisesti". Kuitenkaan määritelmä ei ole aukoton eikä yksiselitteinen.

Edellämainittujen vastausten lisäksi irrationaaliseen kategoriaan päätyivät myös "elämäkokemuksen", "syvyyden", "sisäisen hehkun" tai "sisäisen ilon" kaltaiset vastaukset. Määreet ovat hyvin subjektiivisia, mutta suuntaa-antavia ja kuvaavia. Selkeästi jokin henkinen kypsyys ja sisäisen maailman rikkaus nousevat esiin näistä vastauksista. "Sisäiseen iloon" tai "hehkuun" voidaan kuvitella linkittyvän myös tietyn oman paikkansa ja oman tehtävänsä hahmottamisen tuoma olemassaolon kipinä. Juuri se polte, joka ajaa karismaatikkoa poikkeuksellisina aikoina eteenpäin tarkoituksessaan tai tehtävässään.

Monimuotoisimmat ja omalla tavalla puhuttelevimmat vastaukset tässä kategoriassa olivat "vaikea kuvata", "tunnistaa kun näkee" ja "ei jätä tyhjäksi". Kyseiset vastaukset ilmentävät ympäröivyydessään karismaa itsessään ja sen ilmenemistä erityisen tarkasti - myös tutkielman tekijän näkökulmasta. Karismasta monella on vankka käsitys, mutta mitä se lopulta on ja miten se ilmenee on hyvin vaikea verbalisoida eksaktisti; subjektiivisuuden leima jää vääjäämättä.

Viides kategoria käsittelee karisman olemusta esiintymisen keskittyvissä vastauksissa. Vaikka näyttelijästä tai esiintymistilanteesta ei kysymyksessä numero 1 mainittu mitään, monet vastaukset sivuavat vahvasti näyttelijää tai esiintymistä. Tämä ilmentää karisman profeetallista luonnetta, jossa karismaattinen ihminen koetaan olevan sekä esillä että edellä. Edellä voidaan vapaasti tulkita muotitermillä "edellä aikaansa", ts. olla esikuvallinen suunnannäyttävä.

Kysyttäessä mitä karisma on, vastauksista nousee esiin "esiintymisvarmuus", "valovoimaisuus esiintyessä" ja "voimakkuus ilmaista itseään" henkisiä kommentteja. "Uskottavuus" oli hyvin monen vastaajan mielestä karismaa, myös "katu-uskottavuus" sai yhden maininnan.

Esiintymiseen selkeästi liittyivät luonnehdinnat "rakastaa esiintymistä" sekä "miellyttävä katsella / kuunnella / seurata, vaikkei mitään tekisikään". Kyseinen lainaus on koostettu vastaus lukuisista samanhenkisistä vastauksista.

Vastaukset käsitelivät valtaosin karismaa henkilökohtaisena -erityisesti henkilöitynä - ominaisuutena, ei niinkään abstraktina ilmiönä. Tämäkin on mielenkiintoinen piirre, jonka syitä en kuitenkaan pohdi tässä tarkemmin.

"Taito tuoda itsensä yksilöllisyyttä ja sen vivahteita esiin" ja "ehkä hieman narsistisuutta" ovat jo yleisemmän tason näkemyksiä, ei niinkään esitystilannesidonnaisia. Myös "rohkeus", "kaikkensa antaminen", "omalla tyyllillä" ja "ei häpeilyä" voidaan yhdistää sekä esiintymiseen että jokapäiväiseen elämäntyylisiin. Läsnäolo kummittelee tässäkin kategoriassa "paikallaoloa potenssiin 10" muodossa. Kaikenkaikkiaan läsnäolo on yksi tärkeimmistä karismaan ja sen kokemiseen vaikuttavista tekijöistä tutkimuksen mukaan.

Tämän kategorian ja koko kysymyksen 1 lopuksi esittelen vielä määreitä, jotka luonnehtivat karismaa vastaajien mielestä. Kyseiset poiminnat ovat erityisesti sidoksissa yleisön olemassaoloon. "Vuorovaikutus yleisön kanssa", "kontakti" ja "kyky vakuuttaa kuulija" ovat hyvin selkeitä vastauksia, mutta voitaisiin kysyä ovatko juuri nämä seikat karismaa. Tosin aristotelinen vakuuttamisen taito liittyy karismaattiseen olemukseen, mutta onko se itse karismaa siltikään.

Samankaltaisia vastauksia ovat myös "yleisön viihtymään / puolelleen saaminen" , "saada kiinnostumaan" sekä "vaikuttaa tunteisiin". Näihin luonnehdintoihin lisättäköön vielä "kyky flirttailla yleisölle". Näillä kaikilla on varmastikin yhteyttä karismaan ja sen kokemiseen, mutta herää kysymys, että onko karisma siltikään noin selkeästi konkretisoitavissa. En toki arvota vastauksien oikeellisuutta, mutta keskimäärin vastaukset olivat karisman kuvaamiseksi yllättävän yksiuotteisia ja maanläheisiä.

7.2 Miten karisma ilmenee?

Olen jakanut tämänkin kysymyksen vastaukset eri kategorioihin. Ensimmäinen ryhmä sisältää vastauksia, jotka liittyvät erityisesti esiintymisen ja näyttelijäntyön kautta ilmenevään karisman kokemiseen. Toisessa ryhmässä olevat vastaukset kuvastavat karisman ilmenemistä ihmisen henkilökohtaisten ominaisuuksien kautta. Kolmannen kategorian vastaukset peilaavat karisman ilmenemistä sosiaalisissa suhteissa; suhteissa ympäristöön ja muihin ihmisiin.

Esiintymiseen liittyvässä kategoriassa vastaan tulee samankaltaisia vastauksia kuin kysymyksen 1 yhteydessä. "Kykynä ottaa stage / tilanne / yleisö haltuun", "täyttää tila" ja "lavasäteilynä" tyyppisiä vastauksia oli monia. Muuten ilmaisuun ja esiintymiseen liittyviä ominaisuuksia, joiden kautta karisma ilmenee olivat mm. "oikeana äänenkäyttönä", "varmoina eleinä", "tunteiden ja tunnelmien luomisena / nostattamisena". Tämän tyyppisten vastausten kautta piirtyi kuva kokeneesta esiintyjästä, jolla on ammattitaitoa ja tilannetajua. "Hyvä esiintymistaito" ja "varmuus" mainittiin myös erikseen, mutta näiden tämänkaltaisten ominaisuuksien yhteissuunta vastauksissa oli selvä. Karisman ilmeneminen vastaajien mielestä konkretisoituu esiintyjän edesottamuksissa, ei niinkään mystisenä vaikutelmana yli-inhimillisen ulottuvuuden läsnäolosta. Toisaalta itse esilläolemisessa voi olla profeetta-sanana kautta yli-inhimillisyyden sävyä.

Myös "itsensä likoon pistämisenä", "rohkeutena / valmiutena kokeilla erilaisia ratkaisuja / mahdollisuuksia" sekä "lavalla ei tarvitse "näytellä", vaan olla läsnä" henkisiä vastauksia oli lukuisia. Vaikka toisaalta nämäkin ominaisuudet voidaan kuvitella kuuluvan jo perusvaatimukseen ammattiesiintyjän kohdalla, hahmottuu niistä myös kuva suvereenista taiturista, jolla esiintymiskompetenssin lisäksi on työnsä jäljessä myös virtuottinen vaikutelma. Vastauksista pystyi päättämään tietyn ajatuksellisen lähtötason, joka nosti vastausten sisäisen arvotuksen jo "rivi-näyttelijää" korkeammalle, vaikka verbaalinen asian ilmentäminen ei eroa erityisesti hehkuttanutkaan. Vastaavasti tietyn eron vetäminen voidaan kuvitella rutinoituneen ammattilaisen ja pystymetästä tulleen maallikon välille.

Toisaalta liittäisin itsensä likoon laittamisen ja rohkeuden myös käsittelemäni sankaruuden piirteisiin. Henkilö, joka altistaa itsensä epäonnistumiselle, mutta selviytyy ja nousee tilanteen herraksi ja ihailun kohteeksi, on sankari.

Tätä vaikutelmaa lisäävät "helpous / vaikuttavuus / uskottavuus / vakuuttavuus olla lavalla", "osaa viihdyttää", "yleisön halu seurata näyttelijää", "kuin kotonaan stagella" henkiset kommentit. Vaikka karisman ilmenemistä ei kysytty erityisesti esiintyjäkeskeisesti, piirtyi vastauksissa nopeasti kuva ammattitaitoisesta esiintyjästä, jolla on hyvä kontakti yleisöönsä ja korkeatasoiset kyvyt siihen "miten tuo itsensä esiin".

Hyvin kiinnostavat kaksi vastausta huomioivat karisman ilmenevän "helpommin aidossa tilanteessa, ei niinkään televisiossa / kuvissa". Jos karisma on pitkälti läsnäoloa, sen potentiaalinen kyky ilmentyä luultavasti kasvaa livetilanteessa. Toisaalta TV:llä ja elokuvilla tehosteinen ja manipulaatioinen -kuvauksen ja leikkauksen tukena - on teknistä etumatkaa karisman vaikutelman tuottamiseen. Tästä päätellen karisman ilmenemisen kokemisen voisi ajatella olevan loppujen lopuksi niin luomuhenkisen prosessi, että se aitona kokemuksena vaatii "aidon tilanteen" ja sen kokemuksen tekninen aikaansaanti ei kosketa aidon veroisesti. Tämäkin ajatus on vaikeata todistaa ja epätieteellistä pitää totena kahden vastauksen pohjalta. Mielenkiintoinen huomio kuitenkin vastaajalta.

Luokittelin tähän kategoriaan myös vastauksia, jotka toisaalta ovat yhdistettävissä esiintymistilanteeseen, mutta toisaalta ne ovat yleisemmän tason ajatuksia. "Tapa tehdä työtä", "aito / oikea tunne", "eläytyy kertomaansa" ja "oma tyyli / tapa ilmaista" olivat vastauksia, joista on tulkittavissa sekä persoonallinen tapa työskennellä että tietty rohkeus -ympäristöstä piittaamatta - olla uskollinen persoonalleen ja tyylilleen. Tämä kaikki liittyy myös esiinnostamaani boheemiuden käsitteeseen.

Seuraavat ominaisuudet ovat myös liitettävissä muihinkin kuin esiintyjiin, mutta alkuperäinen lähtökohta on saattanut sisältää esiintyjän esimerkkitapauksena. "Hyvä tilannetaju", "tekemisen ilo", "monipuolisuus", "innostuneisuus", "vakuuttavuus" ja "energiana" tyyppiset vastaukset sopivat eri alojen edustajiin, mutta niistä on myös hahmotettavissa innostuneen, asiansa osaavan ja dynaamisen persoonan ilmentymä. Kyseisiä piirteitä yhdistetään usein erilaisten idolien ominaisuuksiin yritysjohtajista juontajiin ja urheilijoihin.

Selkeästi esiintyjään on kytketävissä piirteet "roolityöskentelyssä", "roolihaamon ja näyttelijän yhteneväisyys" sekä "esiintyjästä tulee positiivinen kuva". Tämänkaltaiset ajatukset tukevat päätelmää ansioituneesta esiintyjästä. Ylipäänsä ihmettelen vastausten arkipäiväisyyttä. Kosmologisen voiman ilmentymäksi riittää vastaukseksi näyttelijäntyön peruselementti ja tavallaan hyvin vähätteleväkin maininta. Toisaalta lähtötaso voi olla jo karismasta puhuttaessa valmiiksi korkealla. Ehkä olisin odottanut "Superlatiiveina, kaikki on tavallaan ääripäissä, muttei ole. On vaan sitä

jotakin!" -henkisiä vastauksia hieman enemmän. Kiintoisa katsoa nuorten vastaajien painotuksia kaikesta huolimatta.

Toisaalta vastauksia ei sovi arvostella. Mielenkiintoisia oheisilmiöitä nousee myös itse karismatutkimuksen rinnalle. Miten nuoriso kokee abstraktit ilmiöt? Onko karisma heistä konkreettinen elementti? Viekö ajatus myöhempien kysymysten näyttelijästä painopisteen suoraan esiintymislanteisiin?

Kaikesta huolimatta siirryn seuraavaan kategoriaan, jossa tutkin karisman ilmenemistä ominaisuuksissa, jotka ovat vahvasti persoonasidonnaisia. Tässäkin kysymyksessä "itsevarmuus" nousi esiin useina mainintoina sekä samankaltaista ominaisuutta kuvaavina määreinä, kuten "ylpeys itsestä", "tyytyväisyys itsen", "itsensä tiedostaminen", "omien vahvojen puolien tiedostaminen", "turvallinen olo (uskallus tuoda piirteitään esiin)", jne. Itsevarmuuden merkitys tuntuu karisma-ajattelussa keskeiseltä. Sama trendi esiintyy käyttämässäni kirjallisuudessakin, mm. Ollila kirjoittaa aiheesta.

Ilmaisullisesti henkilökohtaisiin ominaisuuksiin voidaan katsoa kuuluviksi "eleet", "ilmeet", "puhetyyli", "ryhti", "liike", "puheen rytmi", "asento". Ulkoinen olemus alkoi nousta myös merkittäväksi tekijäksi karisman ilmenemisessä, kuten voimme päätellä kommentteista "ulkoisen olemuksen kautta", "hyvältä näyttämisenä", "siloittelematon käytös / ulkonäkö" ja "ulkoisena viehätysvoimana". Spesifinä ilmenemismuotona myös "katse" ja "silmien säteily" mainittiin parissa vastauksessa.

Tässä kategoriassa myös hengenlahjojen erityispiirteet saivat mainintoja. "Rohkeutena", "rohkeutena sanoa mielipiteensä", "fiksuina mielipiteinä" ja "sanavalmiutena" nousivat esiin verbaalisen ilmaisukyvyyn ilmenemismuotoina. Toisaalta aristotelinen sanankäytön mahti kuuluu eittämättä karismaattikon hyveisiin.

Ehdottomasti tärkeä havainto karisman ilmenemisessä on vastaajien mielestä tietty suoruus. "Avoimuus" sai useita mainintoja. Tähän kytkeytyviä ominaisuuksia olivat mm. "konstailemattomuus", "helposti lähestyttävyyys", "mutkattomuus" ja "luonnollisuutena". Ehkä eksentrisen diiva ei vastaajien mielestä olekaan välttämättä karismaattinen, sillä muitakin kysymyksiä katsoessamme nämä avoimuuden ja luonnollisuuden elementit nousevat selkeästi esiin. Kyseessä lienee pohjimmiltaan "olla oma itsensä" -tyyppinen ajattelu. Maija-Riitta Ollilakin näki näissä ominaisuuksissa yhtäläisyyttä kirjoittaessaan läsnäolosta. Edellämäinittujen ilmenemismuotojen lisäksi hajamainintoja saivat mm. "salaperäisyytenä", "kohteliaisuutena", "vetovoimana",

"rauhallisuutena", "luotettavuutena" ja "haluna olla esillä". Kyseiset ominaisuudet voidaan liittää herooiseen ja profeetalliseen käyttäytymiseen ja auktoriteettiin. "Vahva persoonallisuus" mainittiin myös erikseen, mutta toisaalta se on liitettävissä moniin edellämainittuihin ominaisuuksiin tai ajatella sen olevan näiden yhdistelmä. Tässäkin kysymyksessä mainittiin vanhemmat miehet ja karisman ilmeneminen heissä. Toinen sukupuolisuuteen viittaava maininta oli "möreä ääni", joka tulkittakoon maskuliiniseksi ominaisuudeksi.

Kuten vastauksista näemme hyvä itsevarmuus, avoimuus ja oman tekemisensä hallinta ovat karisman ilmenemisen kannalta keskeisiä seikkoja vastaajajoukon mielestä. Ulkoisen olemuksen merkitys alkaa myös hahmottua, mitä pidemmälle kysymyksissä edetään.

Kolmas kategoria tässä kysymyksessä sisältää vastauksia, joissa karisma ilmenee sosiaalisissa suhteissa. Selkeästi esiin nousseet vastaukset olivat "miten tekemisissä muiden kanssa", "kuinka vaikuttaa muihin", "kuinka kohtelee / käsittelee muita" sekä "käytöksessä". Samankaltaisten vastausten määrä oli huomattava. Karisman ilmeneminen vastaajien mielestä näyttääkin olennaisesti tapahtuvan vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Toisaalta tämä tukee kirjallisuuden ja omien pohdintojeni kautta saamaa vaikutelmaa: ilman yleisöä ei ole näyttelijää, ilman kannattajia ei ole neroja tai karismaattisia johtajia.

Toisaalta tulos saattaa yllättää, mutta toisaalta huomiossa on positiivisia piirteitä. Itsekeskeisyydestä moitittu aikakautemme saattaakin olla vuorovaikutuksellisempi kuin uskommekaan. Ennakkoletuksena voisi ajatella karismaattisen persoonan olevan hyvinkin itsekeskeinen, mutta vastaukset piirtävät toisenlaisen kuvan. Empaattinen ja toiset huomioiva sankari astuu toiset jyräävän diktaattorin tilalle.

Toki samasta kategoriasta löytyy vastauksia herruuden ja esikuvallisuuden tueksi, kuten "auktori-teettia vaativissa tilanteissa, joissa pitää voittaa ihmisiä puolelleen" tai "auktori-teetin vaikutus on ihmisten kunnioitus ja alistuminen karismaattisen ihmisen sanaan". Liekö kyse taidoista, persoonasta vai auktoriteetista, useita mainintoja löytyi myös seuraavanlaisista luonnehdinnoista: "ihailun aiheuttamisena", "kiinnostuksen herättäminen", "reaktioina", "saamalla muut puolelleen (puheella tai muuten)", "ihmisten huomiona ja ihailuna" ja "luontaisena ominaisuutena herättää kunnioitusta ja ihailua". Tämänkaltaisia vastauksia oli huomattava määrä, joten karisman ilmeneminen liittyy vahvasti tietynlaisen ihailun ja / tai faniuden ja toisaalta myös auktoriteetinomaisen kunnioituksen yhteyteen. Tämä on tutkimukseni keskeisempiä akseleita: karisma yhdistää suuria persoonia, olivatpa he johtajia, neroja, sankareita tai esimerkiksi näyttelijöitä. Esikuvallisuus kuuluu tähän

yhteyteen saumattomasti.

Vastausten joukosta suodattui hieman subjektiivisemmin koettavia ilmenemismuotoja. "Karismaattisen seurassa viihtyy", "miellyttävä seurata", "miten tuo itsensä esiin", "katse kiinnittyy, "haluaa kuulla mitä sanottavaa" tyyppiset luonnehdinnat liittyvät myös vuorovaikutustilanteisiin. Mielenkiintoisia löytöjä karisman ilmenemisestä olivat "ihmisten suhtautuminen voi ruokkia karismaa" sekä "karisma tulee muiden vuorovaikutustaitojen lisäksi". Jälkimmäisessä annetaan ymmärtää jostain ylimääräisestä ulottuvuudesta, joka erityislaadullaan antaa poikkeuksellisen silauksen vuorovaikutustilanteeseen.

Edellinen maininta tukee vastauksista esiinnousevaa, mutta kapeaa linjaa, jonka mukaan karisma on pitkälti karismaattikon kasvu- ja elinympäristön sekä kanssaihminen aikaansaama ilmiö. Kyseisen linjan vastauksissa ei valitettavasti ole perusteluja, mutta tulkinta voisi nostaa esiin luottamuksen, tuen ja turvallisuuden kautta tasapainoiseksi kehittyneen persoonallisuuden, jossa empatiakyky, avoimuus, itsetunto ja sinut itsensä ja ympäristön kanssa oleminen ovat kulmakivinä. Toisaalta näin harmoninen tausta on mielenkiintoisessa ristiriidassa weberiläisen poikkeusolojen karismaattisen keulakuvan kanssa. Toisaalta ehkä tuo harmonia ja sinut itsensä kanssa oleminen antaakin stressitilanteen toimintakyvylle riittävän vankan pohjan.

7.3 Viisi karismaan vaikuttavaa tekijää

Muiden kysymysten tapaan olen jakanut vastauksia erilaisiin kategorioihin. Ensimmäinen ryhmä pitää sisällään vastauksia, jotka liittyvät luonteenpiirteisiin. Toisen kategorian vastaukset on yhdistettävissä olemukseen. Kolmas ryhmä käsittelee toimintaa ja neljäs vuorovaikutusta. Vastauksissa alkaa ilmetä toistoa ja esiin alkaa nousta erityispiirteitä, jotka vastaajat yhdistävät karismaan, sen ilmenemiseen ja myös sen kokemiseen.

Tästä erinomainen esimerkki on ykköskategorian "itsevarmuus". Kuten jo aiemmista kysymyksistä olemme havainneet itsevarmuudella on vastausten joukossa merkittävä asema. Itsevarmuuden lisäksi mainintoja saivat "itsetunto" ja "itseluottamus". Tämänkaltaiset piirteet liittyvät selkeästi vastaajien mielestä karisman yhteyteen. Itsevarmuuteen voidaan tulkita liittyviksi myös vastaukset "kulkee omia polkujaan" ja "uskallus olla itsensä". Näihin puolestaan olennaisin osin kytkeytyvät vastaukset "voima (henk., fyys.)", "pelottomuus", "vahva luonne", "rohkeus (olla heikko / tehdä asioita)" sekä "ei anteeksipyytelyä". Näissä vastauksissa yhdistyy tietynlainen vahva tietoisuus

itsestä ja uskallus kohdata kyseinen tietoisuus ja toimia sen mukaisesti. Samantyyppisiä ovat myös vastaukset "itsensä tiedostaminen / hyväksyminen", "sinut itsensä kanssa" sekä "kehonsa tiedostaminen". Tämä kaikki liittyy sankaruuteen hyvin vahvasti.

Muita luonteeseen liittyviä vastauksia olivat mm. "avoimuus", "nöyryys" ja "aitous". Nämä ominaisuudet saivat myös huomattavan määrän mainintoja. Toisaalta kyseiset piirteet ovat olleet hahmotettavissa jo aiemmissakin kysymyksissä. Myös "määrätietoisuus", "periksiantamattomuus" ja "persoonallisuus" saivat merkittävästi mainintoja. Persoonallisuus itsessään on laaja käsite, mutta se toisaalta liittyy edellämäinittuun "uskallukseen olla itsensä" ja siten elämistä persoonallisuutensa mukaisesti. Parissa paperissa mainittiin myös mm. "positiivinen / myönteinen elämänasenne". Nämäkin piirteet liittyvät omannäköisensä elämän elämiseen.

Edelleen vastauksista nousee esiin tietty pehmeys. Karismaan vaikuttavat tekijät ovat hieman yllättävästi aitoutta ja myönteisyyttä korostavia piirteitä, ei niinkään hallintaa ja kovia arvoja. Antaisiko iäkkäämpi vastaajajoukko erilaisia vastauksia? Kuitenkin myönteisten karismapiirteiden joukossa on luonteenlujutta ja suoraselkäisyyttä ilmentäviä piirteitä. Vastaukset ovat hengeltään lähellä harmoniaa, ei niinkään ehkä karisman yhteydessä kliseeksikin muodostunutta kuvaa särmikkyyydestä ja kiihkomielisyydestä.

Myös "luovuus", "lahjakkuus", "monipuolisuus", "taito" sekä "luovuuden hyväksyminen" ja "kokeilunhalu" saivat hajamainintoja. Kyseiset ominaisuudet viittaavat toisaalta tulevien kysymysten karismaattisen näyttelijän suuntaan. Joka tapauksessa tämänkaltaiset ominaisuudet eivät nousseet vastauksissa kärkipäähän.

Olemukseen liittyviä tekijöitä oli runsaasti. Vastauksissa mainittiin jälleen aiemmista yhteyksistä tuttuja elementtejä, kuten "läsnäolo", "ääni / äänenkäyttö", sekä "eleet / ilmeet / ryhti". "Ulkonäkö" ja "pukeutuminen" saivat "olemuksen" lisäksi lukuisia mainintoja. Myös "kokemus" nostettiin esiin, "ikä" mainittiin puolestaan jälleen harvemmin.

Huomattavan paljon mainintoja saavutti myös "katse" sekä sen vanavedessä, mutta vähäisemmin maininnoin, "intensiivinen katse". Myös pelkkä "intensiivisyys" mainittiin yhdessä paperissa. Mielestäni intensiteetti ja intensiivisyys kuuluvat olennaisesti myös kestoosuusikki "läsnäolon" lieveilmiöihin. Läsnäolo tuottaa intensiteettiä.

Uutena ominaisuutena oli "selkeys". Se mainittiin lukuisissa vastauksissa, mutta ilman tarkempaa selvitystä. Onko kyseessä persoonan konstailemattomuus, ajattelun seurattavuus vai kenties hyvin

artikuloitu puhe? Saattaahan olla, että muiden vastausten perusteella selkeys liittyy kaikkiin edellämainittuihin ja sitä kautta se vaikuttaa karismaan.

Karismaattisuuteen vaikuttavien, toimintaan liittyvien piirteiden kategoriassa esiin nousi jo aiemmin suosiota saanut "yleisön / tilan haltuunotto" ja näihin liittyvät "yleisön kanssa kommunikointi / flirttailu". Myös "täysillä tekeminen / laittaa itsensä likoon / eläytyminen" tyyppisiä vastauksia oli tämänkin kysymyksen yhteydessä runsaasti.

Uutena piirteenä "itsehillintä" sai mainintoja. Kun katsotaan vastauksia "määrätietoinen / rauhallinen liikkuminen", "varma toiminta / varmuus" sekä "vastuu omasta työstään", voimme tarkastella itsehillintääkin eri kulmista. Vaikka osa piirteistä on selvästi käytäntöjä ja osa abstraktimpia ominaisuuksia, yhteistä on asiantuntemus ja suvereeni hallinta, joka konkretisoituu tilanteen, itsensä, ympäristön ja aihepiirin kontrollointina. "Itsehillintä" ei välttämättä ole itsensä pienentämistä ja näkymättömäksi tekemistä, vaan runsasta auktoriteettia, jota ei tarvitse yrittää korostaa räikeällä käytöksellä. Esimerkkeinä tästä mieleen nousevat arvostetut itämaiset kamppailu-urheilulajien senseit; alansa mestarit sekä tyyneyden ja itsehillinnän esikuvat.

Tässä kategoriassa mainintoja saivat "innostuneisuus", "oma-aloitteisuus" ja "tahto tulla kuulluksi". Mielestäni nämä ominaisuudet kuuluvat laajemman ja toisaalta epämääräisemmän käsitteen "intohimo" yhteyteen. "Intohimo" ja siihen viittaavia vastauksia on joitakin, mutta itsenäisenä sitä ei pidetä aivan keskeisenä karisman rakennusaineena, vaikka näin voisi kuvitella. Kuitenkin edellämainitut ominaisuudet piirtävät karismaatikon kuvaa jälleen profeetalliseen, edessäolijan, suuntaan.

Viimeisin kategoria tässä kysymyksessä sisältää vastauksia, joissa kuvataan karismaan vaikuttavia tekijöitä erityisesti suhteina muihin. Pääällimmäisinä vastauksina paljon mainintoja saivat entuudestaan tutut "ottaa muut huomioon", "arvostaa muita" ja "käytös(tavat)". Vastauksista kuvastui käsityksiä, joiden mukaan karisma ei välttämättä olekaan persoonalähtöinen tai niinkään tilanesidonnainen ilmiö. Vaihtoehtoinen tulkinta voisi väittää karisman syntyvän nimenomaan vuorovaikutussuhteissa. Näin ollen karismasta tulisikin hyvin monisuuntainen ilmiö.

Kirjallisuudesta ja yleisistä käsityksistä saa nopeasti vaikutelman, että karisma on tilanteen ympärillä leijailevaa ylimaallista hehkua tai karismaattisesta persoonasta säteilevää valovoimaa, jonka loisteesta yleisö, opetuslapset ja muut "tavikset" saavat nauttia. Vastausten pohjalta hahmotuu myös kuva, jossa karisma syntyy myönteisten ja kohteliaiden kontaktien ja toistensa huomioonottamisen yhteydessä. Kyseessä on ennemminkin joukkuepelityyppinen malli kuin yksilösankaruus. Suurin karismaatikko on persoona, joka auttaa "parhaiten" muita nousemaan hyvinvointiin. Hyvin

mielenkiintoinen ajatus nuorilta vastaajilta.

Näyttelijäntyökin mielletään varsinkin asiaan perehtymättömien piirissä hyvin solistikeskeiseksi toiminnaksi. Kuitenkin teatterintekeminen on vahvasti ryhmätyötä. Vastaajista monet tuntuivat myös kokevan näin, sillä esiinnousivat vastauksia, kuten "tilananto stagella" ja "muiden näyttelijöiden / yleisön lukeminen, empatia".

Hyvä käytös ja toisten kohtelu saivat myös kannatusta. "Kuinka kohtelee muita", "kuinka esiintyy", "millaisen kuvan antaa itsestään" tyyppisiä vastauksia oli useita. Sinällään tämä ei ole ainutkertaista, kuten Paavolan kirjoituksista karismaattisesta sankarista hyvien tapojen suhteen voimme päätellä. Aina hyvät tavat eivät kuitenkaan tuota karismaattista vaikutelmaa. Joidenkin mielestä karisma määrittyy täysin "muiden ihmisten mielipiteiden" ja "saadun palautteen" kautta. Tämä alleviivaisi entisestään ajatusta karismasta ei niinkään yksilökeskeisenä ilmiönä. Tähän liittyy myös tavallaan vastaus "miten muuttuu erilaisissa ympäristöissä / erilaisten yleisöjen edessä". Karisman lokaalisuus nostaa taas päätään ja yhteisöllisyyden vaikutus korostuu.

Muutenkin karisman sosiaalisesta ulottuvuudesta tämän kohdan vastauksissa nousi esiin mielenkiintoisia mainintoja. Lukumäärällisesti ne eivät sinänsä ole merkittäviä, mutta laadullisesti kiistatta kiinnostavia. "Ympäristö / tausta / geenit / perhe / lähiympäristö / ystävät / läheisten tuki / elinympäristö / kasvuympäristö" mainittiin parissa vastauksessa. Niistä on tulkittavissa kuva, jossa yhteisöllisyys ja kasvatus sekä lähiomaiset vaikuttavat karismaan. Toisaalta, jos kasvuympäristö antaa mahdollisuuden tasapainoiseen ja hyväksyvään persoonan kehittymiseen, tämä näkökulma saattaa olla henkilökohtaisemmiksi lueteltavien ominaisuuksien taustalla ja tavallaan karisman ilmenemisen ja kokemisen keskeisimpiä kivijalkoja.

7.4 Kuka on karismaattinen näyttelijä?

Tässä kysymyksessä esiintyi mielenkiintoisia vastauksia. Vastauksista päätellen joillakin vastaajilla oli vaikeuksia muistaa / tietää näyttelijöiden nimeä tai toisaalta osata merkitä nimeä vastaukseksi. Loppujen lopuksi 91 vastaajaa nosti esiin 73 nimeä. Näistä noin 70 nimeä olivat näyttelijöiden nimiä. Ääniharava oli ilman muuta Johnny Depp. Hän sai toistakymmentä mainintaa ja oli selkeästi omassa luokassaan. Deppin jälkeen seuraavina karismaattisina näyttelijöinä ääniä saivat Tiina Lymi -naissukupuolen ykkönen- sekä kokemusta edustava Vesa-Matti Loiri. Osa äänistä Loirille merkattiin myös laulajana, mutta näyttelijä-äänestykseen näitä ääniä ei laskettu.

Sinällään Johnny Deppin ylivoima ei yllätä. Ottaen huomioon vastaajien iän ja sukupuolen on luonnollista, että Depp sai ääniä. Johnny Depp taitaa olla katsojien suosikki eri sukupolvissa ja edullisen ulkomuodon omaavana miesnäyttelijänä myös naisten suosikki. Sitä paitsi hän on muuntautumiskykyinen ja taitava näyttelijä, joten oikeastaan hän edustaa juuri niitä ominaisuuksia, joita vastaajat kokevat karismaattisella persoonallisuudella ja näyttelijällä olevan. Samoista syistä Lyminkään korkea sijoitus ei ole yllätys. Ulkonäkö ja persoonallisuus sekä vaikutelma itsevarmuudesta onnistuneiden töiden lisäksi siivittivät hänet kärkisijoille. Toki myös taitotaso on kohdallaan. Monipuolisuus, lahjakkuus ja kokemus sekä täysillä tekeminen toivat Loirin ykkössijojen tuntuun.

Olen aikaisempien kysymysten tapaan jakanut vastaukset eri kategorioihin. Tässä kysymyksessä jako on tapahtunut kolmeen ryhmään ja jakoperiaatteina ovat olleet roolit ja niiden vaikutus, näyttelijän olemukseen liittyvät ominaisuudet sekä kolmantena näyttelijän ammattitaitoon liittyvät seikat.

Ensimmäisenä käsitellään karismaattista näyttelijää roolien kautta. Jotkut vastauksista kuuluvat mielestäni näyttelijän perusammattitaitoon, kuten esimerkiksi "osaa roolinsa". Tämä on mielestäni lähes vähintään, mitä näyttelijän tulee osata. Tästä syystä en itse kutsuisi tällä perusteella näyttelijää karismaattiseksi. Vastauksissa ei tarvitse onneksi tehdä mitään erityistä tulkintaa, sillä kyseisiä vastauksia oli häviävän pieni määrä.

Sen sijaan esiin nousi jälleen "oman tilansa / paikkansa / roolinsa / yleisönsä ottaminen", tämä jo aiemmista yhteyksistä tuttu suvereenius. Muutenkin vastauksista alkoi nousta jo näyttelijän arvottamista. Välttämättä rivinäyttelijää ei enää koettu kovin karismaattiseksi. Vastatut nimet edustivat sekä filmitaivaan kiintotähtiä että kotimaisen teatterielämän tunnetuimpia kuuluisuuksia.

Seuraavaksi elementiksi nousi näyttelijän vangitsevuus. Mainintoja saivat "ei halua menettää mitään", "vaikea kääntää katse pois", "rooli / persoona jäi mieleen" ja "vangitsee katsojan huomion". Vangitsevuuden lisäksi tärkeitä ominaisuuksia olivat "muuntautumiskyky", "monipuolisuus" sekä se, että näyttelijä "antautuu täysin rooleihinsa". Kyseiset ominaisuudet saivat kannatusta ja ne ovatkin huomioitu myös aikaisemmissa yhteyksissä.

Näiden seikkojen lisäksi vastaajat arvostivat myös ammattitaitoa ja osaamista. Sellaiset vastaukset kuin "huipputyö", "osaa työnsä", "onnistuu rooleissa / ei huonoja roolitöitä" kertovat kieltään osaamisen merkityksestä karisman ilmenemisessä.

Varsinaista roolityötä käsiteltiin myös eri tavoin. "Saa pienistä rooleista muistettavan / merkittävän", "ottaa riskejä rooleissaan", "pystyy eläytymään rooleihin, joihin vaikea kuvitella", "pystyy erilaisiin rooleihin", "rooli kuin rooli, helppo katsoa" sekä "roolit näyttävät helpolta" antavat kuvan muuntautumiskykyisestä ja taitavasta näyttelijästä, jolla on vielä lisäksi riskinottoa roolivalinnoissa tai ainakin yllätyksellisyyttä niiden toteuttamisessa. Sankarin ominaisuuksia peräänkuulutetaan.

Rooliin paneutumisen intensiivisyydestäkin annettiin kommentteja. Jos näyttelijällä on rankka rooli, johon näyttelijä vielä vahvasti "uppoaa", voi tätä olla "vaikea katsoa" vastaajan mielestä. Muissa vastauksissa "rooleihin paneutuminen" ja "osaa eläytyä" sekä "jokainen liike / pienet eleet sopivat rooliin" antoivat vaikutelmaa siitä, että kunnolla rooleihin keskittyvä esiintyjä koetaan karismaattiseksi.

Poikkeuksellisen näkemyksen mukaan rooli luo karismaa. Tästä olin itsekin kommentoinut jo aiemmin. Lisää vastauksista nousseista roolin ja karisman kokemisen yhteydestä kirjoitan kysymyksen 5 vastausten analyysin yhteydessä.

Seuraava vastauskategoria koskee karismaattisen näyttelijän olemusta vastaajien mielestä. Tässä vaiheessa vastauksista alkaa erottua samat seikat, jotka ovat nousseet esiin jo aiempienkin kysymysten yhteydessä. "(Hyvin) itsevarma", "aito / luonteva", "rento" sekä "vaikuttava / voimakas persoona" ovat kaikki jo aiemmin mainittuja ominaisuuksia. Tässä kysymyksessä "ulkonäkö", "mukava katsella" ja "olemus" saivat entistä enemmän kannatusta. Voisiko tästä päätellä, että karismaattisen näyttelijän vaatimukseen kuuluu edullinen ulkonäkö muita karismaattikkoja enemmän? Sinällään hyvin ymmärrettävää, sillä Carlsonin mukaanhan näyttelijät edustavat työssään

sisällytettynä vallalla olevaa yhteiskunnallista kauneusihannetta.

Hajamainintoja saivat mm. seuraavat määreet: "omat tyylit", "hymy", "valloittava / hurmaava persoona", "raikas", "taitava", "riittää, että on". Myös tyylikkyys ja positiivisuus mainittiin.

Yhdistettäviä ominaisuuksia vastauksissa olivat mm. "vetovoima / säteily" -tyyppiset vastaukset sekä "ennakkoluulottomuus / estottomuus / voimakas / vahva" -akselille sijoittuvat kommentit. Näistä hahmottuu eräällä tavalla totutunlainen kuva karismaattisesta näyttelijästä. En ota kantaa, onko kuva oikea tai väärä, mutta yhteneväisten piirteiden lisäksi tutkimuksessani tuli esiin toisenkinlaisia piirteitä.

Vastapainona estottomuudelle ja voimalle vastauksissa esiintyivät jälleen "miellyttävä" ja "vaatimaton" sekä yhdisteltynä "rauhallisuus / hienovaraisuus / tyyneys / kehon hallinta". Näyttelijäntyön monisyisyyden takia erilaisten ominaisuuksien orjallinen vastakkainasettelu ei ole suotavaa, mutta sävyero vastauksissa selvästi oli aistittavissa. Temperamentikkaan näyttelijädiivan tilalle vastaajat nostivatkin stoalaisen tyyneyden perikuvan. Olisin kaivannut toisaalta myös tarkennusta, milloin vastaaja tarkoittaa näyttelijän työminää näyttämöllä ja milloin siviiliminää maitokaupassa.

Tähän liittyen vastauksista nousi esiin myös aiemmin hahmotettu kohteliaisuuden vaatimus joidenkin vastaajien taholta. Tässäkin kategoriassa mainintoja saivat "oikeat arvot", "positiivinen käytös" sekä "ei sekoiluja". Viimeksimainittu viittaa selkeästi näyttelijän yksityiselämään, joskin vastausten esiinnousemisesta useassa eri yhteydessä kyseessä taitaa olla kaiken kaikkiaan karismaattisen ihmisen muotokuva, jossa käytös säilyy ihailtavan miellyttävänä ja myönteisenä tilanteesta riippumatta. Liekö kyseisen ihanteen perusteena vastaajien itse kokema aikakausi, sillä kirjallisuuden mukaan karismaatikot nousevat esiin poikkeuksellisissa oloissa. Myös "mission" eteenpäin viemiseksi tarvitaan dynaamisuutta; ehkäpä jopa karkeitakin affekteja. Tämä koskee paitsi yhteiskunnallisia poikkeustilanteita, myös taide-elämää.

Karismaattisen näyttelijän kannalta kritisaisin hyvän käytöksen rajaa, sillä roolin työstämisen aikana saattaa tulla eteen tilanteita, jotka taiteellisten ratkaisujen nimissä voivat vaatia suorastaan arroganttia käytöstä. Näyttelijöistä tämä on itsestänselvyys, joten suotakoon edes osa-aikainen roolista johtuva huono käytös taiteilijoille.

Jos näyttelijä on siviilielämässään epäkohtelias ja huonotapainen, se ei välttämättä ole kunnioitettavaa, mutta ei myöskään erityisemmin luulisi laskevan hänen arvoaan nimenomaan (karismaattisena) näyttelijänä. Toisaalta, edelleenkin vastauksissa ei tarkennettu hyvien tapojen laajuutta. Pitäisikö

muka perverssiä ja moraalitonta sadistia näytelläkin hyvillä arvoilla ja kohteliaasti? Näyttelijäntytön tulkinnallisena ratkaisuna se voisi olla mielenkiintoinen valinta, mutta kohteliaisuuskoodina turhankin rajoittava. Vaikka provokatiivisesti esittelen roolihahmon ja näyttelijän suhdetta ko. tilanteessa, on paraleelisti näyttelijän työ- ja hänen siviiliminänsä rinnastaminen jokseenkin yhtä kornia. Täytyy huomioida myöskin, että ei ole soveliasta arvostella tutkimukseen osallistuneiden vastauksia.

Ammattitaitoa kuvaavassa kategoriassa esiintyi myös paljon jo aikaisemmin esiinnoitteita vastauksia. Keskeisimpänä vastauksena huomio kiinnittyi jälleen yhdistelmään: "ottaa tilansa / paikkansa / yleisön / roolin / kanssänäyttelijät huomioon". Tämä nousee merkittäväksi karismaattisen näyttelijän ominaisuudeksi "saa kontaktin" lisäksi. Myös ammattitaidon tärkeys varmistui kommenttien "osaa työnsä", "on ammattilainen / taitava", "mahtava ilmaisukyky / loistavat näyttelijäntaidot" myötä.

Myös "uskottavuus", "kokemus" ja "läsnäolo" saivat huomattavan määrän vastauksia taakseen. Jo aiemmin esiinnoitteista ominaisuuksista myös vastaanäyttelijöiden ja yleisön kunnioittaminen mainittiin jälleen. Vuorovaikutuksesta yleisön kanssa sikisivät kommentit "vetävät sympatioita", "viihdyttävät" sekä "saavat nauramaan". Tämänhenkisiä vastauksia esiintyi myös aiemmissa yhteyksissä.

Näiden seikkojen lisäksi vastauksissa piirtyi monipuolinen kirjo karismaattisen näyttelijän ominaisuuksista. Vangitsevuus, huomion ja ihailun herättäminen sekä varmuus loistivat edelleen kärkipäässä. Kysymys kirvoitti vastauksiksi myös yleisluonteisempia arvioita, kuten "pelastaa tylsän näytelmän", "sävyt ja tunteet kumpuavat kuin tyhjästä" sekä "ujous katoaa lavalla". Myös improvisaatiokyky ja tilannekomiikan hallitseminen saivat maininnan. Toisaalta vastauksissa päätään nostava moralisti kommentoi : "ei käytä alatyylä improvisoidessaan".

Myös näyttelijän puheääni sai yllättävän monta mainintaa, kuten "erityislaatuinen ääni", "miellyttävä ääni", "miellyttävä kuunnella" sekä "sexy ääni". Toinen mielenkiintoinen ominaisuus, joka tosin mainittiin ainoastaan kerran oli "tunnistettavuus". Määre liittyy tiettyyn julkisuusarvoon ja vaikutelmaan aiemmasta urasta. Mikäli näyttelijällä on -varsinkin katsojan mielestä - onnistuneita roolitöitä työhistoriassaan, katsoja on alttiimpi kokemaan hänet karismaattisena tai ainakin kiinnostavana näyttelijänä myöhemminkin. Kun tämänkaltaisia katsojia on useampia, voidaan puhua jo "fanilaumasta". Tällöin näyttelijäkin lienee kohonnut jo "tähtiasemaan" - ainakin, mikäli mediaan on uskomista!

Sukupuolisuus ei ollut mitenkään esiinnouseva ominaisuus. Mielenkiintoista kuitenkin oli huomata, että 23 eri naisnäyttelijää saivat mainintoja, jotkut heistä useampia. Tämä on mielestäni tärkeää, sillä nainen voi mielestäni olla karismaattinen, vaikka karismasta käytettäisiin esimerkiksi nimikettä "lumovoima". Naisnäyttelijöiden nimien runsaus osoittaa, että vastaajatkin kokevat naiset karismaattisiksi, vaikka ainoat sukupuoleen liittyvät kommentit eivät tätä puollakaan.

7.5 Mitkä tekijät tekevät näyttelijästä karismaattisen?

Joidenkin vastaajien mielestä tämä kysymys oli sisältynyt jo aiempien kysymysten sisään. Itse koen asian selkeästi toisin, sillä näyttelijän karismaan vaikuttavat mahdollisesti monet tekijät. "Luonnonkarismaan" verrattuna näyttelijän karismaan saattavat vaikuttaa mm. illuusio ja media; teatterin ja elokuvan tehosteiden, leikkauksen, kuvauksen ja ohjauksen vaikutus; roolien koko ja luonne; "tuttuus" televisiosta; imago sekä mahdolliset lokaalisuuden (lähinnä teatteritila) vaikutukset. Mainitut seikat ovat tosin vasta ajatuksellisia ennakko-oletuksia, jotka saattaisivat vaikuttaa karisman kokemiseen. Vastaukset käsittelivät pääsääntöisesti näyttelijää itseään ja hänen ominaisuuksiaan. Ainoastaan muutama vastaus huomioi roolien vaikutuksen.

Koska valtaosa eniten mainintoja saaneista vastauksista on käsitelty aikaisemmissa yhteyksissä, tyydyn lähinnä luetteloimaan ominaisuudet. "Itsevarmuus", "taito", "monipuolisuus", "varmuus (asiaansa / tekemisessä)", "läsnäolo" sekä "kyky ottaa tila / yleisö haltuun" ovat selvästi karismaattisen näyttelijän ominaisuuksia.

Luetteloita voi jatkaa tutuilla määreillä: "rakastaa esiintymistä", "sitä on, jos on", "rentous", "rohkeus", "kokemus", "muuntautumiskyky" ja "charmi". Myös hyvin henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten "persoonallisuus", "ulkonäkö", "miellyttävä ääni ja puhetyyli" saivat mainintoja, vaikka äänenkäyttö ja ulkonäkö saattavatkin vaihdella suuresti roolien myötä. Ulkonäön yhteyteen liitin myös vastaukset, kuten "siistit vaatteet" ja "särmikkäät kasvot". Nämä yksittäiset vastaukset eivät edusta sellaisenaan kuitenkaan yleistä mielipidettä, joten siksi sijoitin ne otsikon "ulkonäkö" alle. Mainintoja saivat omalla tavallaan myös hyvin paradoksaaliset ominaisuudet, kuten "aitous / luontevuus / luonnollisuus / avoimuus". Vastaajathan voivat tarkoittaa näyttelijän siviiliminää tai ilmaisun avointa vaikutelmaa näyttämöllä. Nostan jälleen esiin myös läsnäolon ja "itsensä olemisen". Voisin ajatella vastaajien tarkoittavan myös näitä piirteitä, vaikka toisaalta näyttelijäntyön yhteydessä ja teatteria ajatellessa aitouden käsite on suorastaan ironinen. Ymmärrän hyvin

vastaajien esiinnostaman luontevuuden ideaalin, vaikkakin kyse on selkeästi tyyllilajikysymys. Naturalistinen ilmaisu sopii tiettyihin tyyliihin, joihinkin ei ollenkaan. Teatterissa ilmaisu on usein jo tilan takia kohotteista.

Olen yhdistellyt vastauksia samanhenkisyyden perusteella, jotta saisin kyseisen ominaisuusluettelon järjellisissä mitoissa esitettyä. Yksi yhdistelmä käsittelee "empatiaa". Rinnastaisin tähän ryhmään mm. "luottamuksen kanssanäyttelijöihin", "osaa toimia muiden kanssa näyttämöllä", "muut huomioonottava" ja jopa "olla tilanteessa mukana".

Yleisön ja näyttelijän suhdetta kuvaavat "mukaansatempaavuus", "kyky hurmata fanit" sekä "kontakti yleisöön" tyypiset vastaukset. Myös tutut "vaatimattomuus" ja "nöyryys" mainittiin jälleen. Kaiken kaikkiaan erilaisia mainintoja oli ymmärrettävästi lukuisia, joten olen maininnut lähinnä eniten mainintoja saaneet samanhenkiset vastaukset tai nostanut jonkin kuriositeetinomaisesti esiin.

Yksi tällainen ominaisuus koskee näyttelijän yksityiselämää. Tähän ryhmään kuuluu vastauksia, kuten "käytös arjessa ja työn ulkopuolella", "kunnioitettavuus, ei ylimielisyyttä" ja "ei vapaa-ajan törttöilyjä, epäsopivaa käytöstä". Otin tämänkaltaisiin vastauksiin hieman kantaa jo aiemmin, joten nyt tyydyn vain kirjaamaan kyseiset ominaisuudet.

Yksityiselämää koskevissa vastauksissa nousi esiin mielenkiintoinen näkemys, aivan kuin karisman synnynnäisyydenkin kohdalla. Osa vastaajista kokee, että karismaattisen näyttelijän "tunnistaa ihan vaikka maitokaupassa" ja karisma "tulee ilmi jokapäiväisessä elämässä". Löytyi myös vastustavia mielipiteitä, kuten "ei välttämättä karismaattinen tosielämässä". "Tosielämä" on kiintoisa sanavalinta, liekö vastaaja ajatellut teatterin illuusiota -ja sen vaikutusta karismaan-vastatessaan. Kyseiset vastaukset kytkeytyvät olennaisesti karisman lokaalisuuteen.

Tämän kysymyksen käsittelyn lopuksi esittelen joissakin vastauksista pohdiskeltua roolin vaikutusta näyttelijän karismaan. Mielenkiintoinen huomio on "roolit luovat karisman julkisuudessa". Tähän samaan liittyy myös ajatukset parhaiden roolien vaikutuksesta mieleenjäävyyteen. Muissa vastauksissa mainittiin mm. "roolin luonne ja laatu" sekä "rooli voi lisätä karismaa tai päin vastoin".

Kaiken kaikkiaan kiinnostavia ajatusmalleja vastausten takana. Voin yhtyä ainakin osittain väitteeseen, että rooleilla on suuri merkitys näyttelijän karisman luomisessa - ainakin julkisuudessa, mutta myös fanien silmissä. Tästä todistuksina ovat usein lehdissä nähdyt viittaukset esimerkiksi

"pahoihin poikiin" ja "eloveenaprinsessoihin". Tämänkaltaisessa luokittelussa, tai mainostamisessa, on kyse samasta mediakoneiston jauhamisesta, jolla myös produktioita - sekä itse lehtiä - kaupataan. Tästä voi toisaalta muodostua oravanpyörä, jossa näyttelijä alkaa saada luonnehdinnan mukaisia roolitarjouksia sekä ottaa niitä vastaan, tästä media ja fanit saavat vettä myllyynsä ja niin edelleen. Kuvio on hyvin tuttu mm. Hollywoodissa, vaikka kyllä vastaava varman päälle pelaaminen näkyy Suomessakin. Myös Marvin Carlson kirjoitti tästä samasta aiheesta.

7.6 Yhteenveto tuloksista

Suodatettuani ja tulkittuani kaikki 455 vastausta, nousi esiin muutama keskeinen karismaan kytkeytyvä ominaisuus. Itsevarmuus nousi lähes jokaisessa kysymyksessä vahvasti esiin. Itsevarmuuteen yhdistäisin myös "tietää mitä tekee" -tyyppiset vastaukset. Samaa ominaisuutta edustaa kyky ottaa tilanne, yleisö ja tila haltuun. Nämä piirteet liittyvät selkeästi esikuvallisen sankarin ja karismaattisen johtajan piirteisiin.

Enemmistö koki karisman olevan synnynnäistä, mutta vastustaviakin mielipiteitä oli merkittävästi. Yhdenmukaisuutta edusti kuitenkin läsnäolon lukuisat maininnat sekä mielestäni siihen olennaisesti kytkeytyvä "olla oma itsensä" -tyyppinen ajattelu. Itsenään oleminen liittyi myös itsevarmuuteen.

Näyttelijöiden karisma muodostuu pitkälti samoista seikoista kuin karisma ylipäänsä. Tutkimukseni antama kuva voi johtua joko kysymysten muodosta tai siitä, että vastaajat kokivat ylipäänsä esillä olevissa ihmisissä olevan erityisesti karismaa -profeetallisuus vaikutti siten vastausten laatuun.

Näyttelijöiden karismaan edellämainittujen seikkojen lisäksi vaikutti korkeatasoinen kompetenssi esiintyä. Myös monipuolisuus oli keskeistä. Näyttelijän karisman yhteydessä useat vastaukset koskivat myös rohkeutta, joka oli hahmotettavissa myös yleisemmällä tasolla tärkeäksi.

Eriytynyt löytö oli eri muodoissaan esiin noussut toisten huomioiminen. Mitä enemmän vastauksia ja niiden sisältöä tutki, kyseinen ominaisuus alkoi muodostua merkittäväksi. Ei niinkään määrällisesti vaan laadullisesti. Tarkoitan tällä sitä, että tämänkaltaisen ajattelu poiki uusia tutkimussuuntia ja bipolaarista karisma-ajattelua.

8 POHDINTA

Aloittaessani tutkimustani mielikuvani karismasta oli hyvin romanttinen. Koin karisman nerouden, sankaruuden ja taiteilijuuden ympärillä leijuvana kiehtovuutena, joka antaa persoonalle esikuvallisen loisteen sekä kietoo persoonan työn jäljen ylimaalliseen hehkuunsa. Edelleenkin kuvani karismasta on säilynyt, vaikka tutkimukseni myötä mielikuva on täydentynyt huomattavasti arkisemmilla sävyillä.

Nuoren vastaajajoukon kommentit herättivät lukuisia kysymyksiä: onko nykyaika maassamme niin rauhallista, että weberiläistä poikkeusolojen ja poikkeusihmisten karismaa ei tunneta saati tarvita. Karisman määritelmäksi sopii huomattavasti maanläheisemmät ja yksioikoisemmat määritelmät kuin nuo Weberin "yliluonnolliset, yli-inhimilliset ja poikkeukselliset ominaisuudet".

Toisaalta nykynuorten medialukutaito on varmasti niin kehittynyttä, että artistien "stailaus", trikit ja kaikenlainen manipulaatio ovat tuttuja käsitteitä. Koetaanko karisma tämän takia ainakin osittain Ollilan mainitsemaksi "abrakadabraksi". Toisaalta osa vastauksista ylläpitää romanttisempaa karismakäsitystä vallalla. Näissä vastauksissa karisman kokeminen jopa lisääntyy livetilanteessa. Puritaanisimpien mielestä karisma on manipuloinnin ulkopuolella olevaa "salattua viestiä" ja mystistä "sitä jotakin" - edelleen, ajasta riippumatta!

Myös miellyttävän käytöksen, empatian ja hyvien tapojen korostuminen yllätti. Osaltaan tähän voi vaikuttaa vastaajien oma elämäkatsomus. Karisma on alunperin armolahjumuodossaan lähtöisin uskonnollisista piireistä, joten voi olla, että karisman kantajan kuva pitää siksikin olla kirkkaampi -esikuviansa mukaisesti. Siinä missä Paavolan esittelemältä takavuosien karismaattiselta sankarilta oltaisiin suvaittu urotekojen ohessa lähes mitä hyvänsä, heijastuu vastauksista toisenlaisia hyveitä. Myös huuruiset taiteilijaboheemit lienevät jo kokeneen inflaation näinä tulosvastuullisina aikoina. Tässäkin on toisaalta havaittavissa median vaikutusta, kun esikuviksi nousevat metroseksuaalit unelmävävyt ja perhetytöt -alkuvoimaisten ja demonien kanssa taistelevien shamaanien, seitojen ja muiden eksentristen poikkeusyksilöiden sijaan.

Romantisoin vielä nerouden yhteydessä esiinnousutta vaikutelmaa psykkisten häiriöiden, karisman ja nerouden yhteispiirteistä. Uskon, että moni poikkeuksellisen lahjakas ihminen tunnistaa tuon yhteyden itsessään. Historiallisesti nerous on kytkeyty mustan sapsen temperamenttiin, melankoli-

suuteen. Uskon myös, että nerouden liepeillä on kosolti löydettävissä bipolaarista mielenhäiriötä, joka tunnetaan myös maanis-depressiivisyytenä. Varsinkin yliaktiivinen maaninen vaihe on mielestäni kiihkossaan ja aikaansaavassa energisyydessään karismaattisuutta muistuttavaa monessa suhteessa. Tätä olisi kiinnostavaa tutkia lisää.

Mielenkiintoinen poikkeama omaan karismanäkemykseni ja vastaajajoukon vaikutelmien välillä tuli seksuaalisuuden kohdalla. Seksuaalisuus on mielestäni ilmiselvästi mukana niin vallan, viehätysvoiman, intohimon kuin sankaruudenkin käsitteissä ja näin ollen karisman keskeisimpiä rakennuspuita. Tämä näkemys vahvistuu, mikäli on uskominen väitteeseen, että itsensä kanssa sinut oleva ihminen on karismaattinen. Tälläkin perusteella seksuaalisuus on vahvasti läsnä, koska kokonaisvaltainen ihminen on myös seksuaalinen. Yllätyksekseni viriili nuorisoyoukko ei tätä noteerannut, ottaen vielä huomioon, että elämme vahvasti seksualisoituneessa ajassa! Vai onko seksikäs imago niin jokapäiväistä, että karisman koetaan olevan jotain muuta?

Karismaan ja sukupuolisuuteen olennaisesti kytkeytyvä naisen karisma jäi edelleen aikaisemman tutkimuksen tapaan hieman hämärän peittoon. Itse uskon vakaasti katsoessani eturivin oopperalaulajattariamme tai ikinuoria diplomiekonomejamme, että naisessa on karismaa siinä missä miehessäkin. Tutkimukseni vastauksissa ei tätä sukupuolieroakaan liiemmin noteerattu. Ainoat kommentit nostivat karisman miesten ominaisuudeksi. Kuitenkin tähän nähden paradoksaalisesti moni karismaattinen naisnäyttelijä sai ääniä, joten ehkä nykynuoret kokevat karismatasa-arvon itsestäänselvyytenä.

Sankarin ja taiteilijan (tässä: näyttelijän) yhteyttä pohtiessani löysin itsensä alttiiksi panemisen ja rohkeuden elementtejä. Tähän kytkeytyi myös tietty oman tiensä kulkeminen, mikä puolestaan lähestyy läsnäolon käsitettä. Liikkuessamme muutenkin hyvin abstraktien käsitteiden maailmassa tähän yhteyteen sopii sankarin ja näyttelijän yhdistäväksi linkiksi myös kasvun käsite. Käsitän kasvulla sen henkisen kehityksen, jota toisaalta tarvitaan ylivoimaisesta taistelusta (rooli, lohikäärme) selvitäkseen ja toisaalta mikä tapahtuu, kun tuo menestyksekkäs taistelu prosessoituu ja rakentuu sankarin / taiteilijan persoonaan paitsi ulkopuoliseksi mainiteoksi, myös sisäisesti hyväksi itsevarmuudeksi sekä perspektiivisyydeksi. Näin sankari kokemuksensa kautta tietää selviytyvänsä jatkossakin vaativista tilanteista, näkee kokemuksensa avulla tilanteissa enemmän ja ympäristö uskoo hänen kykyihinsä. Kyseinen kuvion läpi voidaan tarkastella neron, sankarin ja näyttelijän karismaattisia yhtymäkohtia.

Toinen mielenkiintoinen mahdollisen tutkimuksen aihe on kiistatta tähteyden käsite. Se kytkeytyy paitsi karismaan ja näyttelijyyteen, myös sankareihin erityisesti esikuvallisuuden kautta. Tähteyden

yhteydessä voisi pohtia myös erilaisia rooleja. Luonnollisesti tutkimukseen sisältyisi niitä produktioihin sisältyviä rooleja, jotka luovat näyttelijästä - muiden ominaisuuksien ohella - tähden. Kiinnostavampia olisivat tosin ne verhotummat roolit, joihin oikea ihminen saattaa jopa kadota. Rooleja, joihin varsinkin media kernaasti laittaa sankarinsa, neronsa ja tähtensä. Tällaisista rooleista mainittakoon mm. naissankareiden / miestennielijöiden, Ruotsin kaatajan, kaikkien aikojen mäkihyppääjän ja jopa Marilyn Monroen roolit. Tämä olisi erittäin kiinnostava tutkimusmaasto ja karisman kannalta hyvinkin täydentävä kohde.

Vaikka peräänkuulutinkin tutkimukseni kyselyn vastauksiin kosmologista korkealentoisuutta ja vastausten yksioikoinen maanläheisyys ihmetytti, on kuitenkin todettava, että muutama selkeästi karismaan kytkeytyvä ominaisuus nousi esiin. Väitän, että kaikki kaikessa on itsenään oleminen. Itsenään oleminen lähestyy olennaisesti läsnäolon käsitettä: olla itsensä kokonaisvaltaisesti tässä hetkessä. Toisaalta itsenään oleminen sisältää itseensä tyytyväisyyden ja itseensä luottamisen eli paljon mainitun itsevarmuuden. Näitä ominaisuuksia eri variaatioina käsiteltiin paitsi kirjallisuudessa myös kyselyn vastauksissa. Itsevarmuus ja läsnäolo muodostavatkin hyvän pohjan näyttelijäntyölle. Vielä kun tähän lisätään monipuolinen ammatillinen kompetenssi, alkaa karismaattisen näyttelijän muotokuva olla valmis. Karismaattisen persoonan ja karismaattisen näyttelijän ero ei välttämättä ole suuri, mikäli vastauksia tutkii hieman sovellettuna.

Kenties mielenkiintoisin löytö oli vaikutelma karismaattisuuden kaksisuuntaisuudesta. Siinä missä osa kirjallisuudesta, osa vastauksista ja jopa ennakkokäsitykseni liputti karisman monopolaarisuuden puolesta; että kyseessä on ilmiö, jossa armoitettu henkilö hehkuu mystistä loistettaan ympäristöönsä, nousi haastajaksi tulkinta, jossa karisma muotoutuu sekä karismaattisen persoonan että hänen ympäristön välisessä "dialogissa". Tarkoitan dialogilla läsnäoloon kytkeytyvässä preesensissä tapahtuvaa kehämäistä kontaktia ja tätä kautta myös "yleisön / tilanteen haltuunottoa".

Tämän lisäksi kytkisin tähän yhteyteen ajatuksen marginaalivastauksissa hahmotelluista kasvatuksellisista elementeistä. Aiemmin sankarin kasvusta mainitun lisäksi, ihmisen henkilöhistoria valmistaa persoonaa tähän "valmis astumaan yhä suurempiin saappaisiin" -mentaliteettiin. Näin ollen kasvuympäristö voisi toimia tarpeellisena peilinä karismaattikon kehityksessä. Kummassakin tapauksessa karisma ilmenee karismaattikolle kokijajoukon kautta ja kokijajoukko tunnistaa karismaattikon. Kyseessä on jälleen kehämäinen malli persoonan ja ympäristön kesken, vaikkakin ajallinen kesto näissä prosesseissa on erilainen. Mallinnettuna tämän sirkulaarisen karismadialogin (=karisman määrä) voisi kuvata lineaarisesti aika/karisma-akselilla kohoavana spiraalikuviona. Kutsuttakoon tätä "taifuunimalliksi".

Tämänkaltaisia palautteellisia karismakäsityksiä lähellä on tunnettu sananlasku metsään huutamisesta ja metsän vastauksesta. Onko karisma sittenkin pitkälti vastauksista esiinnoussutta ympäristön miellyttämistä? Ehkä ei siinä määrin kuin vastaajajoukko koki, sillä uskon poikkeusolojen karismaattisuuden sisältävän kiihkeämpiäkin ulottuvuuksia, joissa epämiellyttävämmätkin karisman sävyt saattavat nousta esiin. Olivatpa olot mitkä hyvänsä ja koettakoon karisma kuinka kollektiivisena tahansa, Catherine Ingramin sitaatti sopii kiteyttämään tämän ajatusleikin karismasta: "Todella suuri henkilö ei ole se, jonka seurassa toinen tuntee itsensä pieneksi. Suuri henkilö on se, jonka seurassa toinenkin tuntee itsensä suureksi." (Ingram 2004, 133.)

9 LÄHTEET

- Aristoteles. 1997. *Retoriikka*. Suom. P.Hohti. Helsinki: Gaudeamus
- Aristoteles. 1997. *Runousoppi*. Suom. P.Hohti. Helsinki: Gaudeamus
- Carlson, M. 2005. Teatteriyleisöt ja esityksen lukeminen. Teoksessa Pirkko Koski (toim.) *Teatteri-esityksen tutkiminen*. Suom. J.Savolainen. Helsinki: LIKE. Helsingin yliopiston Taiteiden tutkimuksen laitos, Teatteritiede
- Cohen, R. 1986. *Näyttelemisen mahti. Johdatus näyttelemiseen*. Suom. M-L Marton. Tampere: Tampereen yliopisto. Tampereen yliopiston näyttelijäntytön koulutusohjelman julkaisuja sarja B 1. Alkuperäisjulkaisu 1978.
- Gracian, B. 1996. *Sankarin taskupeili*. Suom. T.Härkönen. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY
- Greimas, A. J. 1979. *Strukturaalista semantiikkaa*. Suom. E.Tarasti. Helsinki: Gaudeamus. Alkuperäisjulkaisu 1966.
- Hietaniemi, T. 1987. Uskonto maailmanhistoriallisen rationalisointiprosessin kättilönä. Weberin uskonnonhistorian ajankohtaisuudesta. Teoksessa T. Hietaniemi (toim.) *Aiheita Weberistä. Max Weber modernista rationaalisuudesta, uskonnosta, oikeudesta ja yhteiskuntaluokista*. Tutkijaliitto.
- Hohti, P. 1979. Sankarien palvonta. Teoksessa Kaimio, M., Castren, P. & Kaimio, J. (toim.) *Antiikin myytit ja uskonnot*. Helsinki: Otava
- Hämäläinen, S. 2002. *Armolahjat arjessa*. Helsinki: Uusi tie. Avain Raamattuun 16
- Ihalainen, V.J. 1985. *Ikuinen taistelu*. Helsinki: Gaudeamus
- Ingram, C. 2003. *Intohimoinen läsnäolo. Havahtuneen tietoisuuden seitsemän ominaisuutta*. Suom. M.Jyväsjärvi. Helsinki: Basam Books Oy
- Koivisto, M. 1996. *Elän ihmeessä*. Helsinki: Kuva ja Sana
- Kokkonen, O. 2003. *Profetoimisen lahja*. Aikamedia.
- Koskinen, T. 2006. Neroiksi ei synnytä, neroiksi tullaan. Teoksessa T.Koskinen (toim.) *Kirjoituksia neroudesta. Myytit, kultit, persoonat*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1071
- Käsler, D. 1988. *Max Weber. An introduction to his life and work*. Käänt.P.Hurd. Cambridge: Polity Press. Alkuperäisjulkaisu 1979.
- Lohmus, M. & Isotamm, J. 1995. Sankareita ja arvoista. Teoksessa Blomstedt, J., Lohmus, M. & Tarasti, E. (toim.) *Ajan arvot ja sankarit* Tartto: Charter BT Kullervo-Synteesi
- Lusa, T-K. 2006. *Ehtoosade. Sata vuotta Pyhän Hengen työtä Tuleva herätys profetian valossa*. Helsinki: Kuva ja Sana
- Nietzsche, F. 2001. *Näin puhui Zarathustra. Kirja kaikille eikä*

- kenellekään*. Suom. J.A.Hollo. Helsinki: Otava. Alkuperäisjulkaisu 1883-91.
- Oksala, T. 1979. Myytti antiikin kirjallisuudessa. Teoksessa Kaimio, M., Castren, P. & Kaimio, J. (toim.) *Antiikin myytit ja uskonnot*. Helsinki: Otava
- Ollila, M-R. 2005. *Persoonan valta*. Helsinki: WSOY
- Paavola, V. 2001. *Ryhtyisinkö sankariksi?* Helsinki: Rasalas
- Palo, J. 2001. *Kun vallanpitäjät vilustuvat*. Helsinki: WSOY
- Quinn, M.L. 2005. Tähteys ja näyttelemisen semiotikka. Teoksessa Pirkko Koski (toim.) *Teatteriesityksen tutkiminen*. Suom. J.Savolainen. Helsinki: LIKE. Helsingin yliopiston Taiteiden tutkimuksen laitos, Teatteritiede
- Raamatunkohdat: Uusi Testamentti XII Kirkolliskokouksen vuonna 1938 käytäntöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Piiliseura 1987
- Sihvola, J. 1997. Selitykset. Teoksessa Aristoteles *Retoriikka*. Helsinki: Gaudeamus
- Stanislavski, K.S. 1951. *Näyttelijän työ. Omakohtaisen luovan eläytymisen saavuttamiseksi*. Suom. J.Konkka. Helsinki: TNL. Aluperäisjulkaisu 1938
- Suutela, H. 2006. Nerous, teatteri ja sukupuoli. Kansallisen tradition piirteitä Jouko Turkan julkisuuskuvassa. Teoksessa T. Koskinen (toim.) *Kirjoituksia neroudesta. Myytit, kultit, persoonat*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1071
- Tarasti, E. 2004. *Arvot ja merkit. Johdatus eksistentiaalisemiotikkaan*. Helsinki: Gaudeamus
- Thesleff, H. 1979. Myytti ja mysteeri. Teoksessa Kaimio, M., Castren, P. & Kaimio, J. (toim.) *Antiikin myytit ja uskonnot*. Helsinki: Otava
- Tiihonen, S. 1994. *Herruus osa 1. Eurooppalainen malli*. Helsinki: Hallintohistoriakomitea. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 10
- Vaden, T. 2006. Nerous, yksilö, lahja. Huomioita nerosta ja vallasta. Teoksessa T. Koskinen (toim.) *Kirjoituksia neroudesta. Myytit, kultit, persoonat*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1071
- Weber, M. 1978 *Economy and Society 1-2. An outline of interpretive sociology*. Toim. G.Roth & C.Wittich. Los Angeles: University California Press. 1.painos 1968.
- Weber, M. 1990. *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Suom. T.Kyntäjä. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY. Alkuperäisjulkaisu 1904-05.
- Karisma - Wikipedia. 2007. <http://fi.wikipedia.org/wiki/Karisma> 31.7.2007

10 LIITTEET

Liite 1. Kyselylomake

Vastaa seuraaviin kysymyksiin (jatka tarvittaessa kääntöpuolelle) :

Sukupuoli (rastita) : nainen _____ mies _____

Ikä : _____

1. Mitä mielestäsi on karisma?

2. Miten karisma mielestäsi ilmenee? Miksi?

3. Luettele viisi keskeistä tekijää, jotka mielestäsi vaikuttavat karismaan? Perustele.

4. Kuka on mielestäsi karismaattinen näyttelijä? Miksi?

5. Mitkä tekijät tekevät näyttelijästä karismaattisen?

Kiitos!